

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA
POLİTİKALARI, IPARD PROGRAMI UYGULAMASI
(MALATYA İLİ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN   **HAZIRLAYAN**
Dr. Öğr. Üyesi. M. Cem DANACI   **Leyla KAPLAN**

MALATYA 2019

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'DE KIRSAL
KALKINMA POLİTİKALARI, IPARD PROGRAMI
UYGULAMASI (MALATYA İLİ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Leyla KAPLAN**

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi. M. Cem DANACI**

MALATYA 2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE' DE KIRSAL
KALKINMA POLİTİKALARI, IPARD
PROGRAMI UYGULAMASI (MALATYA İLİ
ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi M. Cem DANACI

HAZIRLAYAN

Leyla KAPLAN

Jürimiz 02.08.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans/ ~~doktora~~ tezini (oybirliği /~~oyçokluğu~~) ile başarılı bulunarak A.Ş. K. A. .... Anabilim, M.Ş. F. .... Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı	imzası
1. <u>Prof. Dr. Yusuf Cahit ÇULACI</u>	
2. <u>Dr. Öğr. Üyesi M. Cem DANACI</u>	
3. <u>Dr. Öğr. Üyesi Ahmet SİT</u>	
4.	
5.	

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve .....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Unvan Ad Soyad
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’ DE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI, IPARD PROGRAMI UYGULAMASI (MALATYA İLİ ÖRNEĞİ)” başlıklı çalışmamın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Leyla KAPLAN

ÖNSÖZ

Ülkemizin AB üyeliği çerçevesinde yerine getirmesi gereken yükümlülükler arasında en karmaşık ve en kapsamlı alanlardan biri hiç şüphesiz tarım sektörüdür. Bundan dolayı ulusal mevzuatın AB tarım ve kırsal kalkınma mevzuatı ile uyumlaştırılması çok önemlidir. Bu minvalde tarım sektöründe üretimin artırılarak, faaliyet gösteren işletmelerin rekabet edilebilirliğinin yükseltilmesi ve kırsalın kalkındırılması için ortaya konan IPARD Programı kilit rol oynamaktadır. Tez çalışmamda IPARD Programı öncesi AB’de ve Türkiye’de tarım ve kırsal kalkınmaya yönelik yaklaşımlar ve yapılan çalışmalar anlatılmıştır. Ardından IPARD Programı tüm ayrıntılarıyla ele alınmış, 42 ilde yapılan çalışmalar özetlenmiştir. Malatya uygulama ili seçilerek, burada yapılan desteklemeler ayrıntılarıyla ele alınmıştır.

Çalışmam süresince istediğim bilgi ve verileri temin etmemde bana yardımcı olan Malatya Tarım İl Müdürlüğü personeline, tezimi hazırlama aşamasında sunduğu katkılarından ve yönlendirmelerinden dolayı değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi M. Cem Danacı’ya, arkadaşlarıma, eğitim hayatım boyunca desteğini hiç esirgemeyen, her tökezlememde beni ayağa kaldıran anneme, ablama, abime ve kardeşime, eğer hayatta olsaydı beni daha güçlü kılacağını bildiğim babama ve bana yaşama enerjisi veren, varlıklarına her daim şükrettiğim yeğenlerim Tuana’ya, Ebrar’a ve M.Fatih’e çok teşekkür ederim.

ÖZET

Bu çalışmada, Avrupa Birliği'nin (AB) gelişmişlik düzeylerini arttırmak ve üyeliğe hazırlamak amacıyla potansiyel aday ülkelere aktarılan mali yardım aracı olan Instrument for Pre-Accession for Rural Development-Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracı-Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) Programı incelenmiştir. Program kapsamında Türkiye'de kurulan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) ve Malatya İl Koordinatörlüğü bünyesinde desteklenen yatırımlar ve bu yatırımların etkileri, istatistiki veriler ışığında incelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, IPARD Programı aracılığıyla Malatya' da desteklenen yatırımların Malatya tarımına ve kırsal kalkınmasına etkilerini incelemektir. Bu amaçla Malatya'da desteklenen projeler, sektörler, destek tutarları, istihdam sayıları, genç ve kadın girişimci sayıları, desteklenen makine ekipmanlar tablolar eşliğinde sunulmuştur. Ayrıca Tarım İl Müdürlüğü vasıtasıyla IPARD Programının uygulanmaya başladığı 2011 yılı ile 2019 yılı güncel verileri alınarak sektör bazlı ildeki değişim incelenmiş ve sektörel olarak TKDK Malatya İl Koordinatörlüğü'nün etkisi irdelenmiştir.

Daha önce ülkemizde uygulanan destekleme politikalarının kırsal kesime tam manasıyla ulaşamadığı görülmektedir. Bu konuda IPARD Programının Türkiye'ye ve Malatya'ya katkıları ise sınırlı düzeyde kalmaktadır. Ancak IPARD benzeri destekleme politikalarının devreye girmesiyle Türkiye geri kaldığı tarım ve hayvancılık alanındaki eksikliklerini bir nebze olsun kapatacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler:1)Kırsal Kalkınma; 2) Avrupa Birliği 3)IPA 4)IPARD; 5)TKDK

ABSTRACT

In this study, Instrument for Pre-Accession for Rural Development (ARDSI) Program, which was transferred to potential candidate countries in order to increase the level of development of the European Union (EU) and prepare for membership, was examined. The investments of Rural Development Support Agency, established in Turkey (TKDK) under the program and Malatya Provincial Coordination Unit, and the effects of these investments are evaluated utilizing statistical data provided.

The aim of this study is to examine the effects of the investments supported in Malatya through ARDSI Program on Malatya agriculture and rural development. For this purpose, supported projects, sectors, support amounts, employment numbers, the number of young and women entrepreneurs, supported machine equipment in Malatya as selected sample province are presented on tables with datas are provided by ARDSI. Also, through the Provincial Directorate of Agriculture, the datas in the year 2011 which ARDSI Programme began to apply and the current datas of the year 2019 has taken to examine the sector based changes in the province and the effect of ARDSI Malatya Provincial Coordination as sectoral is analysed.

Earlier in rural areas of applied support policies in Turkey it is target unable to reach literally. In this regard ARDSI in Turkey and Malatya contribution is limited in the level. But the rest of ARDS in Turkey with the introduction of supporting policies like agriculture and livestock in the area are thought to lack a little bit off.

Key Words; 1) Rural Development, 2)European Union, 3)IPA, 4)IPARD, 5)TKDK

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	iii
ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRSAL KALKINMA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1. Kırsal Alan.....	4
1.2. Kırsal Kalkınma	7
1.2.1. Kırsal Kalkınmanın Önemi	9
1.2.2. Kırsal Kalkınmanın Amacı.....	10
1.2.2.1. Ekonomik Amaçlar	12
1.2.2.2. Sosyokültürel Amaçlar	12
1.2.3. Kırsal Kalkınmanın İlkeleri	13
1.3. Sürdürülebilir Kalkınma.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

AB VE TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

2.1. AB'de Kırsal Kalkınma	17
2.1.1. Ortak Tarım Politikası.....	17
2.1.1.1. OTP Amaç ve İlkeleri	19
2.1.1.2. OTP Reform Hareketleri	20
2.1.1.3. OTP'nin Finansmanı	23
2.1.2. Kırsal Kalkınmaya Geçiş	24

2.1.3. Kırsal Kalkınma Politikaları	31
2.2. Türkiye’de Kırsal Kalkınma	36
2.2.1. Türkiye’de Politika Belgeleri Işığında Kırsal Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi	37
2.2.1.1. Türkiye’de Planlı Dönem Öncesi Kırsal Kalkınma	38
2.2.1.2. Türkiye’de Planlı Dönem Sonrası Kırsal Kalkınma	39
2.2.1.3. Avrupa Birliği Üyelik Süreci (2005 -)	44
2.2.2. Türkiye’de Uygulanan Kırsal Kalkınma Destekleri	53
2.2.2.1. Çorum-Çankırı Entegre Kırsal Kalkınma Projesi (1976-1984)	53
2.2.2.2. Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi (1982-1989)	53
2.2.2.3. Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi (1990-1999)	54
2.2.2.4. Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi (1991–2001)	54
2.2.2.5. Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi (1997-2006)	54
2.2.2.6. Sivas-Erzincan Kalkınma Projesi (2005-2012)	55
2.2.2.7. Diyarbakır-Siirt-Batman Kalkınma Projesi (2006-2012)	55
2.2.2.8. Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projesi (2010-2014)	55
2.2.2.9. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) (2006- 2020)	56
2.2.2.10. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçilerin Desteklenmesi Programı (2016- 2018)	57
2.2.3. Türkiye’ye Aktarılan AB Destekleri	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IPARD PROGRAMI

3.1. IPA’nın Tanımı ve Yapılanması	64
3.2. IPARD Uygulayıcı Kurum TKDK	70
3.3. IPARD Kapsamında Uygulanan Tedbir ve Alt Tedbirler	76
3.3.1. Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar Tedbiri	77
3.3.2. Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar Tedbiri	80
3.3.3. Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme Tedbiri	83

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TKDK'NİN MALATYA'DA VERDİĞİ DESTEKLER

4.1. IPARD I Dönemi	86
4.2. IPARD II Dönemi.....	93
4.3. Verilerin Değerlendirilmesi.....	98
SONUÇ VE ÖNERİLER	101
KAYNAKÇA.....	106

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CAO	: Competent Accrediting Officer (Yetkili Akreditasyon Görevlisi)
CARDS	: Community Assistance to Reconstruction Development and Stability (Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar için Birlik Yardımı)
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GTHB	: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
IFAD	: Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
IPA	: Instrument for Pre-Accession (Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracı)
IPARD	: Instrument for Pre-Accession for Rural Development (Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracı-Kırsal Kalkınma Bileşeni)
ISPA	: Instrument for Structural Policies for Pre-Accession (Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı)
KKP	: Kırsal Kalkınma Planı
LEADER	: Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale (AB Kırsal Kalkınma Girişimi)
MIPD	: Multi-Annual Indicative Planning Document (Çok Yıllı Endikatif Planlama Belgesi)
NAO	: National Authorising Officer (Ulusal Yetkilendirme Görevlisi)
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OTP	: Ortak Tarım Politikası
PHARE	: Coordinated Support for the Reconstructing of Economics of Poland and Hungary (Polonya ve Macaristan Ekonomilerinin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Destek Programı)
SAPARD	: Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development (Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Program)
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu

TKDK : Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
UKKS : Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi
UNDP : Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. AB Ülkelerinde Kullanılan Farklı Kırsal Alan Tanımları	6
Tablo 2.1. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi'nin Amaç ve Öncelikleri	47
Tablo 2.2. GZFT Analizi.....	49
Tablo 2.3. Türkiye ile AB'nin Tarım ve Kırsal Kalkınma Hedeflerinin Karşılaştırılması	52
Tablo 3.1. IPA Kurumsal Yapılanma.....	66
Tablo 3.2. Program Otoriteleri	67
Tablo 3.3. IPA 2007-2013 Dönemi Bileşenlere Göre Dağılım (Milyon €)	67
Tablo 3.4. IPA 2007-2013 Dönemi Aday ve Potansiyel Aday Ülkelere Göre Dağılımı	68
Tablo 3.5. IPA 2014–2020 Politika Alanları ve Sektörlere Göre Dağılım (Milyon €)	69
Tablo 3.6. Sektörlerden Sorumlu Kuruluşlar	70
Tablo 3.7. IPARD Gerçekleşmeleri (2012-2019)	74
Tablo 3.8. TKDK Alt Tedbir Bazında Proje ve Hibe Dağılımı(2012-2019)	75
Tablo 3.9. IPARD Programında Uygulanan Tedbirler ve Alt Tedbirler.....	76
Tablo 3.10. Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar Tedbiri	79
Tablo 3.11. Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar Tedbiri İçin Sıralama Kriterleri	80
Tablo 3.12. Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar Tedbiri.....	82
Tablo 3.13. Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar Tedbiri İçin Sıralama Kriterleri	83
Tablo 3.14. Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme Tedbiri	84
Tablo 3.15. Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme Tedbiri İçin Sıralama Kriterleri	85
Tablo 4.1. Çağrı Bazlı Sözleşme İmzalanan Proje Sayıları(IPARD I)	86
Tablo 4.2. Traktör Desteği	88
Tablo 4.3. Projelerin Tedbir-Alt Tedbir Bazlı Dağılımı(IPARD I)	89
Tablo 4.4. İlçelere Göre Proje Dağılımı(IPARD I).....	90

Tablo 4.5. İlçelerin Tedbirlere Göre Dağılımı(IPARD I)	92
Tablo 4.6. Çağrı Bazlı Sözleşme İmzalanan Proje Sayıları(IPARD II).....	93
Tablo 4.7. Projelerin Tedbir Bazlı Dağılımı(IPARD II)	94
Tablo 4.8. İlçelere Göre Proje Dağılımı(IPARD II)	96
Tablo 4.9. İlçelerin Tedbirlere Göre Dağılımı(IPARD II).....	97
Tablo 4.10. Süt ve Et Üreten Tarımsal İşletme Verileri	98
Tablo 4.11. Süt ve Et İşleme Tesislerinin Durumu	100

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1. Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma	15
Şekil 2.2. Türkiye-AB Mali İşbirliği Dönemleri	59
Şekil 3.1. IPARD Uygulama İlleri.....	63
Şekil 3.2. TKDK Merkez Organizasyon Şeması	72
Şekil 3.3. TKDK Taşra Organizasyon Şeması	72

GİRİŞ

Ülkemiz için tarım ve hayvancılık her dönem kalkınmanın ve ekonominin lokomotif sektörleri olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren tarım ve hayvancılığın gelişmesi için çok çeşitli politikalar geliştirilmiştir. Ancak politikaların yerelden yönetilmemesi, köyden kente göçün artması, arazilerin miras yoluyla parçalanması, sorunların tam olarak anlaşılabilmesi, politikaların uzun vadeli uygulanamaması, ekonomik sıkıntılar gibi birçok nedenden dolayı net bir başarı elde edilememiştir. Zaman içerisinde tarım ülkesi olarak anılan Türkiye birçok tarım ürünü ithal eden ülke konumuna gelmiştir. Bu süre zarfında devlet eliyle çiftçilerin gelirlerinde artış meydana getirmek amacıyla çeşitli destekleme kanalları kullanılmıştır. Ancak bu desteklemelerin hiçbiri topyekûn bir kalkınma hamlesine dönüşmemiştir.

1959 yılında başlayan AB serüveni ve 2005 yılında tam üyelik müzakereleri ile birlikte birçok alanda olduğu gibi tarım ve hayvancılık sektörlerinde de önemli adımlar atılmıştır. AB aday ülkelere fon aktarımı ile birlikte tarımda rekabetin teşvik edilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, çevrenin korunması, istihdamın artırılması ve ülkeler arasında dengeli kalkınma profili oluşturulması için çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalarla aday ülke üyeliğe hazır hale getirilmektedir. Bu süreçte aday ülke, mevzuat, kurumsal yapılanma, hukuki alt yapı çalışmalarını ne kadar sağlam ve hızlı yaparsa üyelik sürecinin de o kadar kısa süreceği aşikârdır.

AB'nin toplam yüzölçümünün %88'i kırsal alandır ve nüfusunun yaklaşık %56'sı kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Tıpkı ülkemizde olduğu gibi AB için de topyekûn kalkınmanın yolu öncelikle kırsalı kalkındırmaktan geçtiği bilinmektedir. Bu sebepten Birlik bünyesinde oluşturulan ilk ortak politika Ortak Tarım Politikası (OTP)'dir. Politikanın uygulanması ile birlikte tarımsal üretimde artışlar yaşanmıştır. Zaman içerisinde politika üzerinde değişiklikler yapılmıştır. Gündem 2000 raporu ile OTP iki sütunlu bir hal almış ve "kırsal kalkınma" yaklaşımı benimsenmiştir. Kırsal kalkınma ile ilgili olarak 2000-2006, 2007-2013 ve 2014-2020 dönemlerinde fon tahsisi ile aday ülke konumundaki ülkelere destek sağlamıştır. Söz konusu mali yardımlar, AB müktesebatının benimsenmesi ve politikalarının uyumlaştırılması adına aday ülkeye aktarılmaktadır. 2000-2006 dönemi için çeşitli sektörlerde ve farklı programlar

vasıtasıyla uygulanan mali yardımlar, 2007-2013 dönemi için Instrument for Pre-Accession Assistance IPA-Katılım Öncesi Yardım Programı altında birleştirilmiştir. IPA Programı beş bileşen altında düzenlenmiş bir programdır. Kırsal altyapı çalışmalarının desteklenmesinden insan haklarının geliştirilmesine kadar geniş bir yelpazede hazırlanmıştır. Kırsal kalkınma bileşeni ise beşinci başlık altında düzenlenmiştir. Türkiye aday ülke statüsünde olduğundan 2007-2013 ve 2014-2020 dönemleri için uygulanan IPARD - Instrument for Pre-Accession for Rural Development (Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracı-Kırsal Kalkınma Bileşeni) fonlarından faydalanmıştır. Programın hali hazırda 2014-2020 dönemi uygulanmaktadır. 2021-2027 dönemine ait çalışmalar ise devam etmektedir.

Türkiye'nin AB'ye adaylık sürecinin başlaması ile birlikte geçmişten günümüze gelen birçok politika, mevzuat ve uygulama kabuk değiştirmiştir. Hukuk, insan hakları, demokrasi, ekonomi, çevresel konular gibi birçok alanda köklü değişiklikler olduğu gibi tarım ve hayvancılık alanında da yeni bir döneme girilmiştir. Bundan sonra hazırlanan tüm politikalar ve çalışmalar AB stratejileri ve amaçlarına uygun şekilde güncellenmiştir. Tarım ve hayvancılık sektörleri ile ilgili çalışmalarda AB'de de olduğu gibi "kırsal kalkınma" yaklaşımı benimsenmiştir.

Türkiye müzakerelere 2005 yılında başlamıştır. Bu sebeple 2000-2006 dönemi için ayrılan destek fonundan yararlanamamıştır. Ancak 2007 yılından itibaren yatırımları ve projeleri destekleme kanalı olarak oluşturulan IPA desteklerinden yararlanmaya başlamıştır. Türkiye, AB süreci ile birlikte kırsal kalkınma konusunda, holistik bir yaklaşımla çalışmalarını organize etmiştir. 2007 yılından itibaren kırsaldan kente göçün tersine çevrilmesi, kırsalın ekonomik ve sosyal olarak cazibe haline getirilmesi, yaşam kalitesinin artırılması için yapılacak yatırımların önü açılmıştır. Yardımlardan yararlanmak için Türkiye öncelikle AB tarafından kendisine verilen bir dizi ödevi yerine getirmesi gerekmiştir. Bu sırada mevzuatını AB ile uyumlaştırma çalışmalarına başlamış, IPARD Programı ilgili kuruluşlar öncülüğünde hazırlanmış ve uygulayıcı kurum olarak Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) yasal olarak faaliyetlerine başlamıştır.

Ülkemiz, tarımsal potansiyelinin fazla olması, nüfus yoğunluğunun ve yüzölçümünün büyük olması gibi sebeplerden dolayı aday ülkeler arasında yardımdan

en fazla faydalanan ülke konumundadır. IPARD fonlarının başarılı ve verimli şekilde amacına ulaştırılması, bir yandan AB üyeliği yolunda Türkiye'nin eline güçlendirecek, diğer yandan da kırsal kalkınmanın önünü açacaktır.

Ülkemiz açısından AB üyeliği en önemli stratejik amaçlardan biridir. Türkiye gerek ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel açıdan gerekse savunma ve güvenlik açısından AB'nin önemli bir parçasıdır. Bu sebeple ülkemizin yüksek çıkarları düşünüldüğünde AB'de yer almamak gibi bir seçeneğinin olmadığı görülmektedir. Siyasi aktörlerin ve yetkililerin görüş ve beklentileri, devlet politikalarındaki değişiklikler ve her iki taraf arasında yaşanan dönemsel krizler bir yana; ülkemizin yaşadığı siyasi ve ekonomik çalkantılar, bulunduğumuz coğrafyada yaşanan iç savaşlar ve komşularla olan ilişkiler düşünüldüğünde sürecin daha sancılı geçeceği ve her yeni dönemin Türkiye AB ilişkilerinde farklı kapılar aralayacağı aşikârdır. Sürecin ortaya koyduğu kazanımlar ve sıkıntıların farkında olarak, dünya gerçeklerinden ve AB'nin değişen yapısından kopmadan üyelik yolunda çalışmalara devam edilmelidir.

Konunun daha net bir biçimde anlaşılması adına birinci bölümde, kırsal kalkınma kavramı, kırsal kalkınmanın önemi, amacı ve ilkeleri açıklanmıştır. İkinci bölümde, IPARD Programından önce AB'de ve Türkiye'de tecrübe edilen kırsal kalkınma politikaları ve kırsal kalkınma sürecine geçiş aşamaları irdelenmiştir. Üçüncü bölümde öncelikle IPARD Programının da içinde yer aldığı IPA Programı anlatılmıştır. Akabinde IPARD Programı içeriği, tedbirleri ve uygulayıcı kurum olan TKDK incelenmiştir. Dördüncü bölümde örnek uygulama ili olarak Malatya' da yapılan çalışmalar tablolar eşliğinde sunulmuştur. Ayrıca Malatya Tarım İl Müdürlüğü eliyle temin edilen verilerle sektör bazında karşılaştırma yapılarak ilgili tedbirlerde Malatya'da IPARD fonlarının yarattığı etki analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRSAL KALKINMA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1. Kırsal Alan

Sürekli değişen ve gelişen dünyamızda olaylara yüklediğimiz kavramsal yaklaşımlarda doğal olarak farklılık arz etmektedir. Buna teknolojik gelişmeler, her gün yerine bir yenisi eklenen araştırmalar, bulgular da etki etmektedir. Bu bağlamda tezimde kullanacağım kırsal alan ve kırsal kalkınma gibi temel kavramlar da süreç içerisinde farklı şekillerde tanımlana gelmiştir.

Kırsal alan denilince aklımızda nüfus yoğunluğunun düşük; geçim kaynağının daha çok tarım ve hayvancılığa dayandığı; haberleşme, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerin geri kaldığı; hayatın doğal işlediği; kültürel değerlerin daha baskın olduğu bir alan olduğu algısı oluşmaktadır.

Ülkemizde kırsal kalkınma programları kapsamında ya da farklı çalışma alanlarında amaç ve kapsama binaen farklı yaklaşımlar gözlemlenmektedir. Kamu kurumları kendi programları ve stratejilerine uygun geliştirdikleri tanımları kullanmaktadır. Buna ek olarak 2014 yılı Mart ayında gerçekleşen Büyük Şehir Belediyesi sınırlarının kırsal alanları da kapsayacak şekilde genişletilmesi ile ilgili çıkartılan kanunla beraber durum daha karmaşık hale gelmiştir. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda ülke sınırları içerisinde bulunan kırsal alanların tespiti ve kavramsal yaklaşımı oldukça zorlaşmıştır. Kırsal kalkınma politikalarının çıkış noktası olan kırsal alan tanımı yapılacak geniş kapsamlı ve işlevsel bir çalışmayla yeni bir kimlik kazanmalıdır. Devlet yapılanması içerisindeki ilgili kamu kuruluşları aracılığıyla hazırlanan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) 2014-2020 belgesinde geçen bilgiye göre; bu süreci Kalkınma Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) birlikte sürdürecektir ve çalışmalar tamamlanana kadar hali hazırda kullandığımız tanımlamalar kullanılacaktır(UKKS 2014, 7).

UKKS 2014-2020 Programında TÜİK'in ortaya koyduğu istatistiklere göre kırsal alan tanımı çerçevesinde iki farklı yaklaşım benimsenmiştir. Yaklaşımlar çerçevesinde

ortaya konacak istatistikler TÜİK tarafından tespit edilmektedir. Bu yaklaşımlar şu şekilde ifade edilmektedir;

- İlk yaklaşım için dikkate alınan ölçüt yerleşim birimlerinin idari statüsüdür. Bu kapsamda il ve ilçe merkezleri dışında kalan tüm yerleşimler, köy (beldeler dâhil) kabul edilmektedir.
- İkinci yaklaşım için dikkate alınan ölçüt ise nüfus eşiğidir. Kalkınma Bakanlığı aracılığıyla uygulanan ve 1982 yılında neticelenen Kent Eşiği Araştırmasına göre asgari kentsel işlevleri yerine getiren yerleşimlerin nüfusu 20 bin olarak kabul görmüştür.

Ülkemizde kırsal alanda yürütülen politikalarda ikinci yaklaşım olan kır-kent ayrımı uygun görülmüştür. Bu yaklaşıma dayanarak ülkemizde kırsal alan kapsamı; nüfusu 20 binin altında kalan il ve ilçe merkezleri ile beldeler ve köyler olarak belirlenmiştir(UKKS 2014, 7).

Kırsal alan tanımı konusunda IPARD Programında da aynı şekilde kır-kent yaklaşımı kabul edilmiştir. IPARD Programında kırsal alan dışında ayrıca dağlık alan kavramı da kullanılmaktadır. Projelerin desteklenmesi aşamasında, proje uygulama yerinin dağlık alanda yer alması halinde hibe oranı artmaktadır. Programda dağlık alan, kırsal alanda yer alan 500-1000 m arası yerler (%17 eğimli) ve 1000 m üstü alanları kapsamaktadır. Program kapsamında dağlık alan listesi il, ilçe ve köy olarak belirlenmiştir (IPARD 2014, 26; TKDK, 2016).

Ülkemizin sahip olduğu coğrafi ve nüfus özellikleri temel alınarak ortaya koyulan kırsal alan tanımında karşılaşılan farklılıklar bizde olduğu gibi AB ve diğer dünya ülkelerinde de görülmektedir. Bunun yansıması olarak içerisinde farklı toplulukları ve yaklaşımları barındıran AB'ye üye ülkelerin kavramsal olarak olaya farklı yaklaşıyor olması durumu anlaşılır hale getirmektedir. Sonuçta her üye ülke kendi arazi yapılarına, coğrafi özelliklerine, nüfus dağılımına uygun bir kavram geliştirmiştir. AB Ülkeleri'nde kullanılan kırsal alan tanımlarına Tablo 1'de örnek verilmiştir. AB 2013 Kırsal Kalkınma Raporunda da bu duruma atıfta bulunulmuş ve kırsal alan tanımının yıllar itibarıyla birçok ülkede incelenmiş olmasına rağmen tek bir tanım üzerinde anlaşamadığı vurgulanmıştır. Bunun nedeni olarak 3 sebepten bahsedilmiştir. Bunlar;

- 1) Kırsal ve kırsallığı karakterize eden öğelerin (doğal, ekonomik, kültürel, vb.) farklı algılanıyor olması,
- 2) Belirlenmiş farklı amaç veya politikaya göre özel tasarlanmış bir tanıma gereksinim duyulması ve
- 3) Temel coğrafi birimler seviyesinde (idari birim, şebeke hücresi, arsa vb.) ilgili verileri toplamanın zorluğu(EC, 2016).

Tablo 1.1. AB Ülkelerinde Kullanılan Farklı Kırsal Alan Tanımları

Ülke	Kırsal Alanı Tanımlayan Kriterler
Avusturya	5000 kişiden az şehirler
Danimarka	200 meskenden daha az topluluklar
İngiltere ve Galler	Tanımsız- fakat Kırsal Kalkınma Komisyonu 10000 yerleşik halktan fazlasına sahip şehirleri hariç tutmaktadır.
İrlanda	Toplam kentsel alanlar ve kırsal alanlar arasındaki fark 100 yerleşim alanı olarak tanımlanmıştır.
İtalya	10000 kişiden az yerleşim alanları
Norveç	200 yerleşik halktan daha az topluluklar
Portekiz	10.000 kişiden daha az yerleşim alanları
İskoçya	Kilometrekare başına 100 kişiden daha az yerel yetki alanları
İspanya	10.000 kişiden daha az yerleşim alanları
İsviçre	10000 kişiden daha az yerleşim alanları
Türkiye	İl ve ilçe merkezleri dışındaki 20000 kişiden az yerleşim alanları

Kaynak: www.intechopen.com, 2016

Kırsal alan konusunda, 1988 yılında oluşturulan “Kırsal Toplumun Geleceği” adlı komisyon belgesinde daha farklı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu belgede kırsal alanlar, ulusal ekonomilerle entegre olma seviyesine göre sınıflandırılmıştır. Bu tasnif neticesinde kırsal alanlar; entegre kırsal alanlar, orta dereceli kırsal alanlar ve tam kırsal alanlar olarak üç grupta incelenmiştir. Entegre kırsal alanlar; bir yandan büyükşehirlerle yakınlığı sayesinde istihdamı besleyen tarım dışı sektörlerin varlığı ve artan nüfusu ile önemli bir ekonomik yapı iken diğer taraftan tarımın halen önemli bir role sahip olduğu yerlerdir. Orta dereceli kırsal alanlar; büyükşehirlerden nispeten daha uzak kalan, ekonomisinde tarım ve tarım dışı sektörlerin dağılımında belirgin bir farkın olmadığı yerleşimlerdir. Tam kırsal alanlar ise; ekonomisinin tamamıyla tarımsal faaliyetlere

dayandığı, düşük nüfus oranı, düşük gelir seviyesi gibi temel kırsal özellikleri de içinde barındıran yerlerdir (Güder 2003:144).

Kavramsal açıdan karşılaşılan farklılıklar ülkeleri bir arada ve tek bir kritere göre gruplandırmayı zorlaştırmaktadır. Bu zorlukları gidermek ve tek bir kriter oluşturmak amacıyla uluslararası kuruluşlar standart tanımlar ortaya çıkarmak için çalışmaktadır. Bu tanımlardan en fazla kabul göreni, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) aracılığıyla ortaya konan ve AB nezdinde de kabul gören tanımdır. OECD tarafından ortaya konan kırsal alan tanımı, nüfus yoğunluğu baz alınarak geliştirilmiş bir çalışmadır. Bu tanıma göre; km²'de 150 kişiden daha az sayıda kişinin yaşadığı beldeler kırsal alan olarak sayılmaktadır. Bu tasnife göre kırsal alanlar üç gruba ayrılmaktadır:

- a) *Nüfusunun %50 'den fazlasının kırsal alanlarda yaşadığı bölgeler, "kırsallığı baskın bölgeler",*
- b) *Nüfusunun %15-50 arasının kırsal alanlarda yaşadığı bölgeler, "önemli ölçüde kırsal bölgeler",*
- c) *Nüfusunun %15'inden azının kırsal alanlarda yaşadığı bölgeler ise, "kentselliği baskın bölgeler" olarak sınıflandırılmaktadır.(EC, 2016).*

Bununla birlikte Avrupa Komisyonu 2013 yılı raporunda yeni bir tanım üzerinde anlaşmaya varmıştır. Bu yeni tanım OECD tanımına dayanmakta ve yeni bir standart getirmektedir. Bu tanıma göre; nüfus yoğunluğunun km² de en az 300 kişi olduğu ve en az 5.000 kişinin yaşadığı yerleşim birimleri "baskın kentsel alanlar" olarak dikkate alınmakta, bunun dışındaki tüm alanlar "kırsal alan" statüsünde değerlendirilmektedir. Toplam nüfusun %50'den fazlasının bulunduğu alanlar "ağırlıklı kırsal alan", %20-50 arasında olanlar "orta kırsal alanlar", toplam nüfusun %20'den daha azının kırsalda yaşadığı alanlar ise "baskın kentsel alan" olarak sınıflandırılmıştır(EC, 2016).

1.2. Kırsal Kalkınma

Kırsal kalkınma; kırsal alanda, sürdürülebilir doğal kaynak kullanımını esas alarak, bir taraftan kırsal kesimin gelir düzeyinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi yoluyla gelişmişlik farklarının azaltılması amacına yönelik; diğer taraftan çevresel ve kültürel değerlerin korunmasını ve geliştirilmesini gözetken, yerel de farklılaşan sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri, ihtiyaçları, potansiyelleri ve dinamikleri dikkate alarak

çok sektörlü yaklaşımla planlanan faaliyetler bütünü olarak kabul görmektedir(UKKS 2007, 3). Türk Dil Kurumu'nda (TDK) ise, kent ile kırsal bağlamındaki sosyokültürel ve iktisadi aykırılıkları en aza indirmeyi ve kırsalda yaşayan insanları yerinde kalkındırmayı amaçlayan kalkınma stratejisi olarak yer almaktadır.

Kırsal alan ve kırsal kalkınma tanımları ekseninde ortaya çıkartılan programlar, planlar ve stratejiler; ülkeleri daha yaşanabilir, refah düzeyi yüksek, ekonomik göstergeleri üst seviyede ve gelişmiş dünya ülkeleri arasında yer almasını sağlama gayesiyle oluşturulmaktadır. Bu bağlamda kırsal kalkınma; göç hareketlerinin önlenmesi, işsizliğin azaltılması, tarım ve hayvancılık alanında üretimin artırılması, üretilen ürünlerin kalitesinin standartları karşılaması, kırsalda yaşayan ailelerin gelir düzeyinin artırılması çalışmalarının bütünüdür. Ayrıca farklı istihdam alanlarının oluşturulması için turizm, el sanatları ve yöresel ürünler gibi konularda eksikliklerin giderilmesi, tarım ve tarım dışı sektörlerde üretim artışının sağlanması gibi geniş kapsamlı çalışmalar yapıldığı faaliyetlerdir. Diğer bir yaklaşımla altyapı, haberleşme, sağlık, eğitim hizmetlerinin kentsel alanlardan geri kalmaması; yapılan çalışmaların yerinde ve amacına uygun şekilde ifa edilmesi ile kırsalda yaşam kalitesinin iyileştirilmesi adına yapılan çalışmalardır(Bakırcı, 2009:55).

Kırsal kalkınma kavramı, ülkemizde farklılaşma eğilimi yaşamıştır. Geçmişte sadece tarım sektörüyle ilişkilendirilirken günümüzde kırsal olarak kabul edilen alanlarda bütün ekonomik bileşenleri içine alacak şekilde genişlemiştir. Bu yönüyle kırsal kalkınma; kırsal kabul edilen alanlarda kalkınmanın tüm bileşenlerini içeren, dolayısıyla sadece tarımsal üretime yönelik değil; tarım dışı sektörlerde de müdahaleler öngören, özü itibarıyla işbirliği, koordinasyon, örgütlenme ve yetkinleştirme sürecidir(KKP 2010; 1).

AB perspektifinden baktığımızda görüyoruz ki orda da uzun yıllar kırsal kalkınma, tarım ve tarımsal faaliyetlerle iç içe anılmıştır. Bu durum Gündem 2000 Raporunun yayınlanmasının ardından başlatılan OTP reformları kapsamında değişikliğe uğramıştır. Reformlarla beraber kırsal kalkınma kavramı giderek belirginlik kazanmış ve çevresel faktörler, doğal kaynaklar ve hijyen kurallarıyla beraber anılmaya başlanmıştır. Ayrıca AB mali programlarında da ayrı bir fon ödeneği ayrılarak bütçeye aktarılmıştır(Dıraor, 2008: 2).

Kırsal Kalkınma, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından geliştirilen tanımda; “*küçük toplulukların içinde buldukları ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla giriştikleri çabaların devletin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesi, bu toplulukların ulusun tümüyle kaynaştırılması ve ulusal kalkınma çabalarına katkıda bulunmalarının sağlanması süreci*” olarak kabul görmüştür(Şerefoğlu, 2009: 9-10).

Kırsal kalkınma dâhilinde yapılan tanımlamalar, yaklaşımlar Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyon Raporu’nda şu şekilde yer almıştır;

- *Ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutları bulunan bir süreçtir.*
- *Evrensel ölçütler, eşitlik ve denge (adalet) ilkeleri ile geliştirilmiş kırsal yaşam düzeyidir.*
- *Kırsal toplumun ilke gelişmişliği ve refahından, yerinde kalkınarak pay almasıdır.*
- *Kırsal emeğin , üretken olduğu ve haklarını aldığı bir istihdam biçimidir.*
- *Kaynaklara daha iyi ulaşım, refah ve gelirin dengeli paylaşılarak geliştirilen yaşam düzeyidir.*
- *Kırsal alanda yoksulluğun ve kötü, beslenmenin yok edilmesidir.*
- *Kırsal toplum yaşamının modernizasyonudur.*
- *Kent/kır ayrışımının azaltılmasıdır.*
- *Kırsal sayılan ortamların ekonomik kalkınmasıdır (DPT 2000: 3).*

1.2.1. Kırsal Kalkınmanın Önemi

Sürekli büyüyen ve gelişen dünyamızda çevresel, iktisadi, sosyal ve toplumsal sorunlarda benzer hızla artmaktadır. Bu sorunlar kırsal kesim ya da kentsel alan ayrımı yapmamakta, tüm alanları etkilemektedir. Kırsal alanda yaşanan işsizlik, ekonomik sıkıntılar, teknolojik gelişmelerin gerisinde kalmaları, sağlık ve eğitim gibi hayati öneme sahip hizmetlere ulaşmakta yaşadıkları sıkıntılar insanların, kentsel alanlara göç etmelerine neden olmaktadır. Ayrıca kimi bölgelerde yaşanan terör olayları da insanların doğup büyüdüğü toprakları bırakmasını daha da haklı bir gerekçeye

dönüştürmektedir. Kırsal alandan kentsel alanlara yaşanan göç hareketinden dolayı kentsel kesimde yaşanan sorunlar daha da artmakta ve ülke nezdinde dengesiz nüfus dağılımı oluşturmaktadır. Yaşanan göçlerden dolayı kırsalda toprak sahihsiz kalmakta, köyler boşalmaktadır. Ülkelerin ekonomik yapılarının temel taşının tarım ve hayvancılık olduğu gerçeği ortadayken kırsal alanda ki bu sorunlar ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyelerini aşağı çekmektedir. Bu durumun tersine çevrilmesi adına tüm dünya ülkeleriyle birlikte hem AB hem de Türkiye kırsal kalkınma ekseninde birçok program geliştirmektedir. Bu çalışmalar olumlu sonuçlandığı takdirde göç hareketleri tersine dönecek, köylü ve çiftçi toprağına dönecek, istihdamın artmasıyla işsizlik azalacak, kırsalda yaşayan insanla kentte yaşayan insan arasındaki kültürel ve sosyal farklar azalacaktır. Ayrıca ülkelerin kalkınmasına katkı sağlanacak, atıl durumda bekleyen arazi ve toprak kalmayacak, insanlar hak ettikleri standartlarda yaşayacak, ekonomik olarak kendilerini yeterli görecekler. Bunun yansıması olarak kentlerde ve metropollerde yaşanan sıkıntılarda azalacaktır.

1.2.2. Kırsal Kalkınmanın Amacı

Kırsal kalkınma ekseninde yapılan çalışmalarda ulaşılması gereken en önemli amaç, kırsalda var olan dinamiklerin su yüzüne çıkarılarak, yaşamını burada sürdüren insanların gelirinde artış sağlamak, sürdürülebilir kalkınma ilkelerine bağlı kalarak, fiziki yaşam koşullarında iyileşmeler sağlamak, sosyal ve kültürel anlamda doyurucu faaliyetler ile insanların gelişimine katkı sunmaktır(Gülçubuk, 2012: 45-54). Ayrıca;

- *İstihdam alanlarının arttırılması ve gelir yaratacak faaliyetlerin desteklenmesi,*
- *Tarımsal arazilerin daha etkin kullanılması için kapasitenin geliştirilmesi,*
- *Modern tarımsal tekniklerin kullanılması yoluyla kırsal kesimdeki nüfusun yaşam kalitesinin arttırılması,*
- *Turizm, tekstil, dokumacılık ve el sanatları gibi tarım dışı sektör istihdamının sağlanması ve*
- *Dezavantajlı alanlarda tarım dışı gelir getirici faaliyetlerin yaygınlaştırılmasıyla kırsal kalkınmanın gerçekleşeceği öngörülmektedir (Gülçubuk, 2006: 9-24).*

Ulusal düzeyde hazırlanan KKP ve UKKS belgeleri ile Türkiye’ de kırsal kalkınma ekseninde planlanan çalışmalar belirlenmekte ve ülkemizin kırsal kalkınma alanındaki öncelikli tedbirleri, faaliyetleri, amaç ve ilkeleri tayin edilmektedir. UKKS’ye göre kırsal kalkınmada ana hedef; “kırsal kesimdeki asgari yaşam kalitesini ülke ortalamasına yaklaştırılması hedefiyle kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak kendi yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması” olarak belirlenmiştir(UKKS 2014, 22). Ayrıca kırsal politikanın genel çerçevesinin; kırsal ekonominin ve istihdamın güçlendirilmesi, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması, sosyal ve fiziki altyapının iyileştirilmesi ile çevre ve doğal kaynakların korunmasının oluşturacağı belirtilmektedir(10. KKP 2014, 156).

AB, kırsal kalkınma alanında kapsamlı çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar üye ve üyeliğe aday ülkelerde uygulanmaktadır. AB’de kırsal kalkınma politikaları hazırlanırken üzerinde durdukları hedefler şu şekilde sıralanmıştır(Demirbük, 2013: 18-19);

1. Kırsalda yatırımları destekleyerek istihdamda sürekliliği sağlamak,
2. Altyapı yatırımları ile hayat koşullarının iyileştirmek,
3. Kırsalda ki nüfusu ekonomik anlamda desteklemek,
4. Eğitim ve sağlık alanında iyileştirmeler sağlamak,
5. Çevreyi korumaya yönelik projeler geliştirmek,
6. Üretilen ürünlerin verimini ve kalitesini arttırmak,
7. Teknolojik gelişmelerin uygun bir şekilde kırsala ulaştırılmasını sağlamak,
8. El sanatları yatırımlarını teşvik etmek,
9. Kırsal turizmi geliştirmek,
10. Doğal faktörler sebebiyle üretilen ürünlerin uygun koruma yöntemleriyle zarar görmesini engellemek ve korunmasını sağlamak.

Kırsal kalkınma çerçevesinde oluşturulan amaçları, ekonomik ve sosyokültürel amaçlar olarak iki ana başlıkta inceleyebiliriz.

1.2.2.1. Ekonomik Amaçlar

Hükümetler tarafından atılan tüm adımlar, politikalar ve programlar ekonomik hedefler gözetilerek yapılır. Amaç, ortaya konulan ekonomik göstergelerin olumlu yönde iyileşmesini sağlamak, refah düzeyini arttırmak, gelir seviyesini yükseltmek, yeni yatırımların önünü açarak istihdam alanları oluşturmaktır. Kırsal kesimde yaşanan sorunları çözmek ve kırsal kalkınmayı ülkelerinde gerçekleştirmek isteyen hükümetler yine ekonomik hedefleri birinci sıraya koymaktadır. Kırsal kalkınmayı sağlamak isteyen ülkelerin her ne kadar kültürleri, gelişmişlik seviyeleri ve inançları ile yaşadıkları coğrafyaları farklı olsa da bu noktada benzer amaçları taşımaktadırlar. Bu amaçlar;

- ✓ Yeni istihdam alanları oluşturmak,
- ✓ İşsizlik sorununu çözmek,
- ✓ Gelir seviyesini arttırmak,
- ✓ Toprağın ve arazilerin işlerliğini arttırmak,
- ✓ Tarım ve hayvancılık alanında kapasiteyi ve verimi en üst seviyeye çıkarmak,
- ✓ Tarım ve hayvancılık dışında farklı sektörleri de cazip hale getirmek,
- ✓ Hibe, kredi kullanımı ve teşviklerle yatırımların önünü açmak,
- ✓ Mevcut gelişmişlik standartlarını korumak,
- ✓ Yoksulluğu azaltmak ve
- ✓ Yetiştirilen ürün ve hizmetlerin katma değerini yükseltmek şeklinde sıralanabilir.

1.2.2.2. Sosyokültürel Amaçlar

Kırsal kalkınma ekseninde hazırlanan dokümanların amaçları ve hedefleri farklı şekillerde dile getirilse de sonuç olarak aynı noktaya ulaşılmaktadır. Bu hususta ortaya konan söylemlere bakıldığında genellikle ekonomik hedefler ağır basmaktadır. Oysaki sosyal, kültürel ve insani yaşam standartlarının geldiği seviye de en az ekonomik hedefler kadar önemlidir. Eğer insanlar sosyal ve kültürel olarak doyum noktasına ulaşırsa bu üretime ve çalışmaya da yansıtacağından ekonomik göstergelerde de kendini gösterecektir. Kırsal kalkınmada amaçlar belirlenirken bu hususlar dikkate

alınmalı ve stratejiler buna göre oluşturulmalıdır. Sonuçta insanlar kendilerini güvende hissettiklerinde, yeterli eğitime sahip olduklarını düşündüklerinde, herhangi bir sağlık problemi yaşamadıklarında kendilerini daha fazla üretmeye vereceklerdir. Ülkenin sahip olduğu tüm sınırlar içerisinde uygulamaya konan bütün yatırımların ve hizmetlerin âdil şekilde dağıtılması, gelir dağılımının, teknolojik gelişmelerin ülkedeki bütün kesimlerde benzer gelişmişlik seviyesine sahip olması gibi göstergeler insanlarda daha fazla aidiyet duygusu yaratacaktır. Bu anlayışla ortaya konan sosyokültürel hedefler ise şu şekildedir;

- Uygulanan politikaların âdil şekilde oluşturulması,
- Eğitim, sağlık gibi hizmetlerin aksatılmadan ulaştırılması,
- Yaşanan göç hareketinin tersine çevrilerek insanların topraklarına ve memleketlerine dönüşü için çalışmaların yapılması,
- İnsanların güvenliklerinin sağlanması,
- Terör sıkıntısı yaşanan bölgelerde terörle mücadele konusunda ilerleme sağlanması,
- Mesleki eğitimle insanların becerilerinin ve bilgilerinin artırılması,
- Sivil toplum örgütleri, mesleki birlikler ve kooperatiflerin kurulması,
- Alt yapı hizmetlerinin tamamlanması,
- Çevrenin ve doğal kaynakların korunması,
- İnsan kaynaklarının geliştirilmesi,
- Su, yol, kanalizasyon ve ısınma gibi konularda eksikliklerin giderilmesi.

1.2.3. Kırsal Kalkınmanın İlkeleri

Kırsal kalkınma eksenli oluşturulan politikaların belirli amaçlara odaklandığını önceki konuda değinmiştir. Bu amaç ve hedeflere ulaşılması ve politikaların öngörüldüğü gibi sürdürülmesi şüphesiz ki önceden ortaya konmuş ilkelere bağlıdır. Bu ilkeler anlaşılır sebepler dâhilinde ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir. Ancak temel olan bu tür programların; ülke ekonomisine topyekûn bir katkı sunması, insanların gelirlerini arttırırken bunu sürekli kılması, büyüme hızını arttırıcı faaliyetleri kapsamaması,

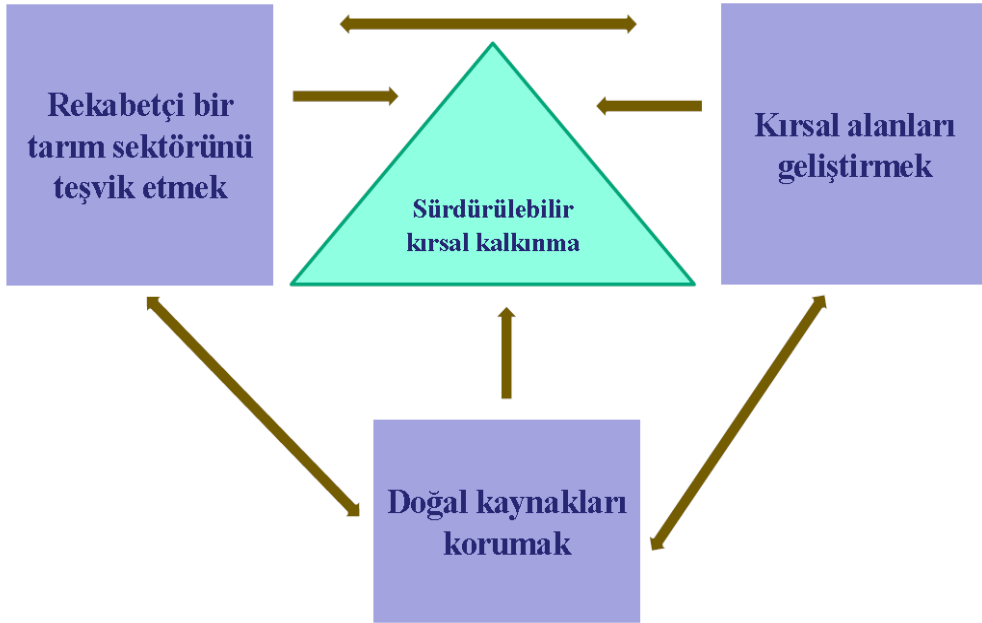
ekonomik kalkınmayı sağlarken çevreyi ve doğal yaşamı koruması, istihdamın ve yatırımların sürdürülebilir olması, kültürel ve sosyal gelişmeyi sağlaması beklenmektedir.

Hâlihazırda ülkemizde uygulanan strateji belgesinde belirlenen ilkeler aşağıdaki gibidir(UKKS 2014, 22);

- ✓ **Devamlılık;** Uygulamaların dışsal etkilerden bağımsız şekilde iç dinamiklerle yürütülmesi,
- ✓ **İşbirliği;** Kamu, özel sektör ve STK' lar arasındaki işbölümü ve dayanışma ilkesi,
- ✓ **Kapsayıcılık;** Her türlü ekonomik, sosyal ve mekânsal dezavantajlarla mücadele edilmesi,
- ✓ **Katılımcılık;** Yararlanıcı kesimin karar alma ve uygulama süreçlerine dâhil olması,
- ✓ **Kurumsallaşma;** Uygulayıcı birimlerin yönetim ve organizasyon becerilerinin güçlendirilmesi,
- ✓ **Tamamlayıcılık;** Farklı uygulamalar arasında sistematik ve rasyonel ilişkilerin sağlanması,
- ✓ **Verimlilik;** Harcamalar ile çıktılar arasındaki uyuma göre maliyet etkin tercihler yapılması,
- ✓ **Yenilikçilik;** Ürün, hizmet ve süreçlerde katma değer artışı yaratacak değişiklikler yapılması,
- ✓ **Yerellik;** Uygulamaların yararlanıcılara en yakın idari ölçekte ve kurumlarca yürütülmesi,
- ✓ **Yeşilcilik;** Uygulamaların çevre ve doğal kaynakları tahrip etmeden yürütülmesi,
- ✓ **Yönetişim;** Karar alma süreçlerinin şeffaflık ve müzakere temelinde yürütülmesi.

1.3. Sürdürülebilir Kalkınma

Tüm dünya ülkeleri kırsal kalkınma odaklı programlar ve politikalar geliştirmekte ve bunun için çok fazla zaman ve bütçe ayırmaktadırlar. Diğer taraftan hayatını kırsalda sürdüren insanlar büyük zorluklarla karşılaşmakta, ekonomik ve sosyal anlamda olumsuzluklar yaşamaktadırlar. İnsanlar, bu mücadele sırasında doğayı tahrip etmekte, yenilenemeyen kaynakları aşırı kullanmaktadırlar. Bu yüzden ülkeler ve kuruluşlar bir yandan kırsalda ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmeye çalışırken, diğer yandan da kırsal alanlarda çevreyi ve doğal kaynakları korumaya ve gelecek nesillere bırakmaya yönelik stratejiler geliştirmeye başlamışlardır. Sürdürülebilir kırsal kalkınma kavramı da tam olarak burada ortaya çıkmış ve çevresel etkenlerle iktisadi gelişmeyi aynı hedefte buluşturmuştur. Sürdürülebilir kırsal kalkınmanın temel amacı, bir taraftan kırsal da kalkınmayı ve tarımda rekabetçi bir yaklaşımı âmir kılmak iken diğer taraftan da kırsalla doğrudan ilişkide bulunan çevresel faktörleri ve doğal kaynakları koruma altına almaktır(Gürlük, 2001: 12-13).

Kaynak: Örs, 2016, 71

Şekil 1.1. Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma, *doğal üretim kaynaklarının korunarak ve geliştirilerek verimli kılınmasını, kalkınma ile doğal kaynak dengesinin gözetilmesini, kalkınma*

süreçlerinde doğal ve çevresel değerlerin korunmasını, kalkınmanın ve doğal kaynakların yararlarının gelecek kuşaklara aktarılmasını ve insanların istikrarlı gelir ve yaşam güvencesinin sağlanmasını öngören bir yaklaşım olarak yer almaktadır(DPT 2000: 3).

İKİNCİ BÖLÜM

AB VE TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

2.1. AB'de Kırsal Kalkınma

Avrupa'nın 2016 yılı istatistiki verilerine bakıldığında; toplam alanının yaklaşık %44'ünün baskın kırsal, %44'ünün orta kırsal ve %12'sinin baskın kentsel alan olduğu; toplam nüfusun %20'sinin baskın kırsal, %36'sının orta kırsal ve %44'ünün baskın kentsel alanlarda yaşadığı görülür(Eurostat Statistics Explained 2016; EC 2016). Bu haliyle kırsal alan, Avrupa'daki toplam alanın %88'ini, toplam nüfusun ise %56'sını kapsamaktadır. Bu durum AB bünyesinde oluşturulan kırsal kalkınma politikalarını her zaman için gündemde tutmuştur. Ancak kırsal kalkınma politikaları uzun yıllar boyunca tarım politikalarının bir parçası olarak görülmüştür. İlk zamanlar OTP'nin bir ayağı olarak sadece kırsalda altyapı problemlerini çözmeye yönelik anlayışla planlanan kırsal kalkınma politikaları, zamanla değişim geçirmiş ve reformlarla başlı başına bir mecraya taşınmıştır. Ayrıca bu süreçte yaşanan ekonomik gelişmeler, rekabetin artması, bölgeler arası gelişmişlik farklarındaki makasın açılması ve gelir dağılımı ekonomik bütünleşmeyi ve toplumsal birleşmeyi zora sokmuştur. Bu nedenle Birlik, gelir dağılımının yeniden düzenlenmesi ve geri kalmış bölgelerin gelirden daha fazla pay alabilmesi için kırsal kalkınma politikalarını ön plana çıkarmıştır(Ekim, 2006, 73). Başlangıçta Birliğin kırsal kalkınma politikaları, OTP ile ilişkili ve OTP'nin bir parçasıdır. Başka bir deyişle OTP'ye gömülüdür. Ancak OTP, 1995 yılında yayınlanan Gündem 2000 raporu ile iki sütuna bölünerek büyük bir değişime uğramıştır. Yaşanan en önemli değişiklik kırsal kalkınma politikalarının ayrı bir başlık altında ele alınmasıdır. Bu durum kırsal kalkınma politikalarının Birlik içerisinde ne denli önemli duruma geldiğini ortaya koymaktadır(Tağa, 2016, 93; EC, 2017). OTP'nin iyi anlaşılabilmesi için geçirmiş olduğu evrelerinde bilinmesi gerekir. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında OTP'nin geçirmiş olduğu evreler incelenecektir.

2.1.1. Ortak Tarım Politikası

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Dünya ve özellikle Avrupa kıtası savaş nedeniyle büyük bir yıkım ve tahribata maruz kalmıştır. Savaşların doğası gereği, savaş sırasında ve sonrasında çok büyük bir alana yayılan kıtlık sorunu baş göstermiştir. Savaş sonrası

Avrupa şekillenirken yaşanan bu olumsuz hadiseden dersler çıkarılarak gıda arzının güvence altına alınmasının gerekliliği benimsenmiştir. Bundan dolayı AB üye ülkeleri kuruluş yıllarında tarım sektöründe yerel strateji geliştirip uygulamak yerine ortak strateji etrafında birleşmişlerdir. Tarım sektörünün sadece gıda eksenli bir sektör olmaması, sanayiye hammadde temin etmesi, diğer sektörlerle (çevre, hizmet vs.) ilişkili olması ve istihdamdaki payı gibi faktörler ülke ekonomilerinde kilit rol oynadığından, bu alanda ulusal ve uluslararası politikaların geliştirilmesini zaruri kılmıştır. Bu zaruretin temel nedeni Avrupa’da bu alanda dışa bağımlılığın azaltılması, kendi kendine yeten bir tarım ekonomisi oluşturma ve tarımda üretim seviyesini yukarıya çekme düşüncesidir. Ayrıca, çiftçilerin standartlarını iyileştirmek, piyasaların istikrara kavuşmasını sağlayarak arzın devamlılığını temin etmek gibi amaçlar da bu zarureti doğuran sebeplerdendir.

AB, ekonomik gelişmeyi ve işbirliğini arttırmak ve hedeflere ulaşmak için çatısı altında bulunan ülkelerle ticaret ve ürünlerin serbest dolaşımı gibi konularda ortak kararlar tatbik etmişlerdir. Bu amaçla sanayide Gümrük Birliği Politikası, tarımda OTP olmak üzere önemli programlar oluşturmuşlardır. OTP ilk olarak AB’yi kuran Roma Antlaşmasının tarım başlığı altındaki 38. ve 47. maddelerinde düzenlenmiştir. Bu sebeple OTP Birliğin oluşturduğu ilk ortak politikadır. Tarım sektörünün geçirdiği değişimlere bağlı olarak OTP’de de sıkça reform hareketleri yaşanmıştır. Halen değişim taleplerine maruz kalan OTP, bu haliyle Birliğin oluşturduğu en mühim ortak politikadır(Nergiz, 2007, 2-3). AB’nin resmi istatistiki verilerini yayınlayan Eurostat Statistics’ in 2017 yılı tarım verilerine göre AB bütçesinin yaklaşık olarak %40’lık bir kısmının OTP’ye ayrıldığı görülmektedir. Ancak OTP’ye ayrılan bütçe miktarını geçmiş yıllarda yayınlanan verilerle karşılaştığımızda OTP’nin ilk oluşturulduğu dönemde AB bütçesinin yaklaşık olarak %50’ den fazlasını oluşturduğu, bu oranın azalma eğilimi göstererek günümüzde yaklaşık olarak %40 seviyelerine indiği gözlenmektedir. Ayrıca 2017 verilerinde göze çarpan bir diğer nokta ise AB topraklarının yaklaşık olarak %43’ ünün tarımsal faaliyetlere ayrıldığıdır(EC, 2017, 7; Eurostat Statistics Explained, 2016). Bu sebeple OTP, AB tarafından neredeyse tamamen finanse edilen tek politika olma özelliğine sahiptir.

Türkiye’nin AB üyelik sürecinde birçok sektörde oluşturulan ortak politikaya uyum sağlaması beklenmektedir. OTP’de tarımsal faaliyetler bakımından zengin

altyapıya sahip olan Türkiye için AB'ye üyelik sürecinde uyumlu hale gelmesi gereken en önemli politikalardan biridir. Bu sürecin Türkiye için AB gibi önemli bir pazara yönelik ihracat payında olumlu yönde katkıları olacağı aşikârdır.

2.1.1.1. OTP Amaç ve İlkeleri

OTP'nin temel amacı, çiftçilerin makul bir yaşam standardına ulaştırılmasının; tüketicilerin ise kaliteli gıdaya adil fiyatlarla erişiminin sağlanmasıdır. Bunun dışında Roma Antlaşmasının 39. Maddesi ile düzenlenen diğer hedefleri ise şu şekilde sıralanmaktadır;

- *Tarımsal üretimin verimliliğini arttırmak,*
- *Ürün arzının güvenliğini sağlamak,*
- *Çiftçilerin gelirini arttırmak*
- *Üretim standartlarını ve tarım teknolojisini geliştirmek,*
- *Üretim araçlarının ve makine ekipmanlarının etkili kullanımını sağlamak,*
- *İşgücünün en etkili şekilde kullanımını sağlamak,*
- *Tarım piyasalarında istikrarı temin etmek,*
- *Tarım ürünlerinin fiyatlarını dengede tutarak bütün üye ülkelerde eşit hale getirmek ve fiyatların üye ülkeler arasında haksız rekabete yol açmasını engellemek.*

Roma Antlaşması ile birlikte ortaya konan OTP üç ana prensibe dayandırılmıştır:

- i. *Topluluk Tercih İlkesi, Topluluk içinde üretilen tarım ürünlerine öncelik sağlanması ve iç piyasada üretilen ürünlerin ihracat ideleri ve gümrük tarifeleri yoluyla korunması olarak tanımlanabilir.*
- ii. *Tek Pazar İlkesi ise üye ülkeler arasında tarım ürünlerinin serbest dolaşımının sağlanması için; kotalar, vergiler, tarife dışı engeller gibi kısıtlamaların kaldırılması şeklinde belirlenmiştir.*
- iii. *Mali Dayanışma İlkesi de, OTP kapsamında yapılan harcamaların, ortaklaşa oluşturulan bir bütçeden ve AB üyesi ülkelerin tamamının katkısı ile karşılanması olarak tanımlanmıştır(TKB, 2008: 31).*

1957 yılından beri süre gelen çalışmalar sürekli yenilense de, reform hareketleriyle başkalaşım geçirse de bu amaç ve ilkeler her daim geçerliliğini korumuştur. Bu durum çiftçilerle Avrupa arasındaki dinamik ortaklığın göstergesi olmuştur. Bu süre zarfında OTP 3 önemli evreden geçmiştir. İlk evrede amaç, gıda sıkıntısı çeken Avrupa'nın gıda güvenliğini sağlamaktır. İkinci evrede bu durum, sürdürülebilir ve çevre odaklı bir yapıya ulaşmak hedefiyle değişikliğe uğramıştır. Günümüzde ise çiftçilerin kırsal kalkınmada rolünün genişlemesi ile son evreye geçilmiştir. Bu süreçte çiftçiler; doğal kaynakları ve kırsal alanı koruyan ayrıca kırsal ekonomiyi canlandırmada etkin rol oynayan bir muhatap haline gelmiştir. Bugün için OTP, güçlendirilmiş amaçlarla, AB genelindeki kırsal alanlarda yeni bir anlayış ortaya çıkarmıştır. Bu anlayış rekabet edebilir ve sürdürülebilir tarım olarak tanımlanmaktadır.

OTP, başlangıçta gıda güvencesini sağlamak, çiftçilerin gelirlerini arttırmak ve pazardaki arz talep dengesini sağlamak hedefleri üzerine kurulmuştur. Bu hedefleri de gerçekleştirme noktasında önemli başarılar kazanılmıştır. Ancak her ilacın vücuda faydaları olduğu gibi yan etkileri de olmaktadır. OTP'yi bu mantıkla incelediğimiz zaman söz konusu hedeflere ulaşırken izlenen politikaların olumsuz etkileri ve farklı sorunları da doğurduğu görülmüştür. Bu süreçte üretim fazlasıyla artmış ve stok fazlalıkları oluşmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak maliyetler artmış ve çevreye etkisi olumsuz olmuştur. Ayrıca Birliğin genişlemesi ve buna binaen değişen koşullar kimi zaman OTP'yi yetersiz duruma getirmiştir. Bu yüzden bazı çevrelerce sıkça eleştirilen OTP, bu olumsuzlukları gidermek adına ve değişen koşullara ayak uydurmak için reform hareketleriyle yoluna devam etmiştir. Yaklaşık 60 yıllık bir geçmişi olan OTP, değişen, gelişen ve büyüyen Avrupa karşısında sürekli reform hareketleriyle beslenmiştir. Şüphesiz ki bunda tarımın dinamik yapısı da etkili olmuştur(EC, 2012, 1).

2.1.1.2. OTP Reform Hareketleri

OTP'nin geçirdiği kilometre taşları kronolojik sıralama ve altında yatan sebeplerle beraber şu şekilde özetlenebilir;

- ✓ 1957 yılında Roma Antlaşması ile hem AB'nin hem de OTP'nin temelleri atılmıştır. İlk süreç, AB vatandaşlarına uygun fiyatlı gıda temin etmek ve çiftçilerin âdil yaşama koşullarına sahip olmalarını sağlamaktır.

- ✓ 1962 yılında OTP, metin haline dönüşmüştür. Hedeflenen ise, çiftçilerin uygun fiyat ile daha çok gıda üretimi yapmasını gerçekleştirmektir.
- ✓ 1970’li yıllarda da “uygun fiyatlı yüksek üretim miktarı” anlayışı artarak devam etmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak ihtiyaç fazlası üretim gerçekleşmiştir. İhtiyaç fazlası ürünler “gıda dağları” na neden olmuştur. Bu yüzden üretim piyasasının dengeli ve uyumlu bir hale getirmek için çeşitli önlemler devreye sokulmuştur. Bu çözüm arayışları OTP’nin ilk reform hareketi olan Mansholt programının oluşmasına katkı sunmuştur. Mansholt programı çerçevesinde; özellikle geri kalmış bölgelerdeki çiftçilerin işletmelerini modernize etmesi, tarımdaki nüfusun gençleştirilmesi, çiftçilerin mesleki yeterlilikleri ve bilgi birikimlerinin artırılması amaçlanmıştır.
- ✓ 1980’li yıllarda çevresel odaklı politikalar üretilmiştir. ‘Yeşil Kitap’ ekseninde; üretimin fazla olduğu ürünlerde üretimin kısıtlanması, kırsal kalkınma, sosyal dengenin sürdürülmesi, küçük çiftçilerin gelir sorunlarının etkin bir şekilde çözülmesi, çevreyi koruma önlemlerinin alınması ve çiftçilerin çevre bilincinin artırılması hedeflenmiştir. Yine bu dönemde Avrupa Komisyonu aracılığıyla “Kırsal Toplumun Geleceği” isimli tebliğ düzenlenmiştir. Ayrıca 80’lerin sonunda kırsal kalkınmayı öne çıkarmak ve tarımın esas aktör olma özelliğini devam ettirmek adına kırsalda tarımsal ve tarım dışı ekonomik faktörlerin çeşitlendirilmesi ve benimsetilmesi için çalışmalar yapılmıştır.
- ✓ 1990’lı yılların ilk yarısında MacSharry Planı devreye sokulmuştur. Bu planla birlikte OTP pazar desteklerinden üretici desteklerine kaymış, fiyat destekleri azalmış ve yerini çiftçiye doğrudan yardım ödemesi almıştır. Çiftçilerin çevre dostu projelere yönelmesi teşvik edilmiştir. Bu dönem içinde kırsal alanda gerçekleştirilen projeleri desteklemek, yenilikçi yaklaşımları öne çıkarmak ve girişimciliği özendirme üzere LEADER I (Liaison Entre Actions de Developpement de L’Économie Rurale) yaklaşımı benimsenmiştir. LEADER I yaklaşımı daha sonraki süreçte kırsal kalkınma politikalarına temel dayanak oluşturmuştur.

- ✓ 1990'lı yılların ikinci yarısında OTP, gıda kalitesine odaklanmıştır. Bunu sağlamak adına OTP'ye yeni tedbirler eklenmiş, geleneksel ve bölgesel gıdaları korumak için ilk adımlar atılmıştır. Organik tarım hakkında ilk Avrupa mevzuatı uygulanmıştır. LEADER I yaklaşımı yerini LEADER II yaklaşımına bırakmıştır. Bu dönemin en önemli düzenlemesi Gündem 2000 raporunun yayımlanmasıdır. Bu rapor ile birlikte OTP'nin 'kırsal kalkınma' başlığı açılmıştır. Bu raporla kırsal kalkınma sürecinde 3 hedef belirlenmiştir. Bunlar; rekabet edebilirlik, sürdürülebilirlik ve kalite eksenli üretim yapılmasıdır. Ayrıca bu dönemde Birliğe katılacak yeni üye ülkelerde uygulanmak üzere, SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development-Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı) olarak tanımlanan bir mali destek programı geliştirilmiştir. Bu program 2000-2006 yıllarını kapsayacak şekilde planlanmıştır.
- ✓ 2000 yılında Gündem 2000 raporu yürürlüğe girmiştir.
- ✓ 2003 yılında çiftçiler pazar odaklı üretim yapmaya teşvik edilerek Birlikten "Tek Ödeme Planı" ile gelir desteği almaları sağlanmıştır. Bu planla çiftçilere ürettikleri ürün dikkate alınmaksızın, 'çapraz uyum' kontrollerine uymak şartıyla yılda bir kez ödeme yapılmıştır. Uyulması gereken çapraz uyum kontrolleri ise sıkı gıda güvenliği, bitki sağlığı, iklim, çevre, su kaynaklarının korunması ile hayvan sağlığı ve refahı standartları olarak belirlenmiştir. Bu dönemde yapılan reformlarla, 2007-2013 yıllarında uygulanacak olan kırsal kalkınma programının altyapısı çizilmiş ve kırsal kalkınma finansmanı için 'EAFRD' fonu oluşturulmuştur. OTP'de yapılan reformlar meyvesini vermiş ve büyük bir başarı elde edilmiştir. AB, dünyanın en büyük tarım ürünleri ihracatçısı konumuna gelmiştir.
- ✓ 2007 yılında AB'ye katılan 12 yeni ülke ile birlikte AB tarım istatistikleri tamamen değişmiş hatta neredeyse iki katına çıkmıştır. Bu büyüme AB'nin tarım sektöründe köklü değişikliklerine neden olmuş tarım arazileri ve kırsal alan yapısı değişmiştir.
- ✓ 2010 yılında OTP'nin yeniden değerlendirilmesi amacıyla "2020'ye Doğru Ortak Tarım Politikası Raporu" yayımlanmıştır. Bu raporla OTP'ye, gıda

güvenilirliği, çevre- iklim değişikliği, sosyal ve bölgesel dengeyi gözeten rekabetçilik, vergi kaynaklarının daha etkin kullanımı ve etkili kamu politikaları sağlamak gibi ilkeler yerleşmiştir. Bu ilkeleri gerçekleştirmek için OTP'nin ilk sütununun daha yeşil ve daha adil hale gelmesi ve ikinci sütununun ise rekabetçi, inovasyon, iklim değişikliği ve çevre üzerine daha fazla önem veren bir yapıya bürünmesi gerektiği ifade edilmiştir.

- ✓ 2011 yılında tarım sektörünün ekonomik ve ekolojik yapısını güçlendirmek, inovasyonu desteklemek, iklim değişikliği ile mücadele etmek, istihdam ve kırsal alanlarda gelişimi sağlamak için yeni bir OTP reformu adına alt yapı oluşturulmuştur. Böylece 2010 ve 2011 yıllarında yapılan çalışmalar hem birbirini tamamlayan nitelikte olmuş hem de 2013 reformuna dayanak oluşturmuştur
- ✓ 2013 yılında OTP'de en kapsamlı reform hareketi gerçekleşmiştir. Bu reformla birlikte daha iyi hedeflenmiş ve daha âdil bir destek sistemi, daha yeşil bir çevre, iklim değişikliğiyle mücadele, gelişmiş bir güvenlik ağı ve güçlendirilmiş kırsal kalkınma hedefi ortaya konmuştur. Ayrıca çiftçilerin gıda zincirinde daha aktif olmasının önü açılmıştır. Bu dönem reformları ile 2014-2020 yıllarını kapsayacak olan kırsal kalkınma programı oluşturulmuştur.
- ✓ 2017 yılında OTP'nin modernizasyonu ve programın basitleştirilmesi gibi çalışmalar yapılmıştır (EC, 2012, 3; EC, 2013; EC, 2017, 5; Tağa, 2013, 100; Demirbük, 2013, 44; Tezcan, 2015, 7; EP, 2010; EC, 2017).

Yıllar içerisinde uygulanagelmüş bütün reformlar birbirini takip eder ve tamamlar nitelikte olmuştur. Her yeni değişim bir öncekine olumlu katkı sunmuştur. Böylece geçen zaman içinde OTP hem güncel yapısını korumuş hem de piyasanın ihtiyaçlarına her daim cevap vermeye çalışmıştır.

2.1.1.3. OTP'nin Finansmanı

OTP'nin birinci sütunu piyasa destekleri ve gelir destekleri, ikinci sütunu ise kırsal kalkınmadır. Bu sütunlar aynı zamanda OTP bütçesinin aktarıldığı kalemlerdir. Piyasa destekleri, daha çok tarımın üretim aşamasında mevsimsel değişikliklere bağlı

kırılgan yapısından ve tarım ürünlerinin arz-talep dengesinin oynak olmasından kaynaklı krizlerin önlenmesine yönelik verilen desteklemelerdir. Gelir destekleri ise çiftçilerin asgari gelirlerini koruyabilmeleri için yapılan ödemelerdir. Kırsal kalkınma destekleri ise kırsal alanlarda yaşayan insanların kapasitelerinin geliştirilmesi, yerelde şartların iyileştirilmesi, doğal kaynakların sürdürülebilir kılınması, çiftçilere çiftliklerini modernize etmelerine yardımcı olunması ve çevreyi korumak, çiftçilik ve tarım dışı faaliyetlerin çeşitlendirilmesine ve kırsal toplulukların canlılığına katkıda bulunmak üzere daha rekabetçi hale getirilmesi için sağlanan desteklemelerdir. Birinci sütun OTP bütçesinin yaklaşık olarak % 80' nini kapsamaktadır. İkinci sütun ise yaklaşık olarak % 20'sini kapsamaktadır. Piyasa ve gelir destekleri için 'Avrupa Tarımsal Garanti Fonu – EAGF (*European Agricultural Guarantee Fund*)', kırsal kalkınma destekleri içinde 'Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarımsal Fonu – EAFRD (*European Agricultural Fund for Rural Development*)' oluşturulmuştur. Piyasa ve gelir destekleri tamamen Birlik bütçesi ile karşılanmaktadır. Kırsal kalkınma desteklemelerinde ise AB bütçesinin yanı sıra üye devletlerin de eş finansman desteği bulunmaktadır. Desteklemeler üye devletlerde kurulmuş olan 'Ödeme Ajansları' tarafından aktarılmaktadır. Bütçenin uygun kullanımı Ödeme Ajanslarının sorumluluğundadır. Bu aşamada AB'nin de denetim yapma yetkisi vardır(Mor, 2015, 18; EC, 2017).

2.1.2. Kırsal Kalkınmaya Geçiş

Ortak Tarım Politikası Reform Hareketleri başlığı altında yıllar ve dönemler itibariyle OTP'nin geçirdiği evreler anlatılırken kırsal kalkınma politikasına da kısaca değinilmiştir. Bu bölümde de kırsal kalkınma eksenli yapılan çalışmalara detaylı olarak yer verilecektir. Öncelikle kırsal kalkınma konusunun AB'nin her zaman gündeminde yer almasına rağmen genellikle tarım odaklı düşünüldüğü için tek bir başlık haline gelmesinin zaman aldığı bilinmelidir.

OTP, 1957 yılından bu yana yapılan reformlarla beraber kabuk değiştirmiş ve OTP'de yeni başlıklar açılmıştır. AB genişleme hareketleriyle birlikte bünyesine kattığı yeni üye ülkelerin kırsal yapılarının farklılığı ve bu ülkelerin de kırsal kesimlerinin kalkındırılması gerekliliği yaşanan değişimlere öncülük etmiştir. Bu sebeple OTP kapsamında yapılan yardımlar ve desteklemelerde kırsal kalkınmanın ağırlığı günden

güne artmıştır. Bu durum kırsal kalkınmaya verilen önemin bir göstergesi olmuştur(Örs, 2013, 63).

OTP ilk oluşturulduğu dönemde kırsal kalkınma OTP içinde tamamlayıcı bir unsur olarak görülmüştür. Ancak yaşanan her değişimle beraber biraz daha ön plana çıkmıştır. OTP'nin kırsal kalkınma politikası nezdinde yapmış olduğu en büyük atılım, 1988'de Komisyon aracılığıyla oluşturulan "Kırsal Toplumun Geleceği" isimli belge ile olmuştur. Bu belgede kırsal alan tanımına farklı bir bakış açısı getirilmiş ve tarımla irtibatlandırılan kırsal alanların aslında birçok ekonomik ve sosyal faaliyeti içinde barındıran geniş bir yelpazeye sahip olduğu aktarılmıştır. Bu alanların insanlar için hem çalışma hem de yaşama alanı olduğu ve toplum için hayati bir önem taşıdığı ifade edilmiştir. Ayrıca yayınlanan Komisyon kararı ile kırsal kalkınma yaklaşımında üç temel hedef esas alınmıştır. Bunlar;

- 1) Ekonomik ve sosyal bütünleşme temin edilmeli,
- 2) Tarımın yeniden inşasında kırsal ekonomik faaliyetler tüm aktörleriyle birlikte ele alınmalı,
- 3) Çevre ve doğal kaynaklar korunmalıdır(EC, 1988; Yıldırım, 2016, 30).

1987 yılında imzalanan Avrupa Tek Senedi ile Birlik, 1992 yılında Tek Pazar olma hedefini üstlenmiş ve bu çerçevede malların, sermayenin, hizmetlerin ve kişilerin serbest dolaşımı önündeki engeller kaldırılmıştır. Böylece, Tek Pazar koşullarının sağlanabilmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkabilecek yoğun göçün engellenebilmesi için bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının ortadan kaldırılması da bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa Tek Senedi ile tarım sektörü pazar koşullarına göre tekrar düzenlenirken, sadece tarımda çalışanların değil, kırsal ekonominin bir bütün olarak ele alınması gerektiği anlaşılmıştır(Ekim, 2008, 76).

1990'lı yıllar önemli bazı adımların atıldığı yıllar olmuştur. Bu süreçte ilk olarak 1991 yılında Topluluk girişimi olarak LEADER yaklaşımı benimsenmiştir. LEADER, Türkçeye 'Kırsal ekonominin kalkındırılması için faaliyetler arasındaki bağlantılar' olarak çevrilmiştir. LEADER, yerel aktörlerin potansiyellerini kullanarak o bölgeyi kalkındırmasına olanak tanıyan yerel kalkınma yaklaşımıdır. Konjonktürel olarak ele aldığımızda LEADER yaklaşımının yerel düzeyde hem etkili hem de kırsal kalkınma stratejilerinin tasarlanmasına ve uygulanmasına finansal destek sağladığı

görülmektedir(Koç, 2015, 52). Tabandan tavana bir anlayışı ve entegre, çok sektörlü eylemleri içinde barındıran bu yaklaşım, 1991-1994, 1994-1999 ve 2000-2006 dönemlerinde olmak üzere toplam 3 kez uygulanmıştır.

2007 yılı ve sonrası süreçte LEADER ayrı bir program olarak uygulanmamış, ulusal ve yerel düzeyde hazırlanan tüm kalkınma programlarının yaklaşımı olarak benimsenmiştir. Bu yaklaşım, kırsal kalkınmanın yereldeki aktörler tarafından hayata geçirilmesi ve yine yerelde tamamlanmasıdır. Bu yaklaşım var olan sorunlara yenilikçi çözümler üretilmesi konusunda teşvik sağlamıştır. Ayrıca yereldeki kapasitenin açığa çıkartılması ve toplulukların ihtiyaçlarının karşılanması adına ortaya atılan görüş ve öneriler için bir çeşit deney alanı görevi üstlenmiştir. LEADER yaklaşımı bu görevini ‘Yerel Eylem Grupları’ (YEG) olarak bilinen yerel işbirlikçi grupları vasıtasıyla yerine getirmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi konusunda etkili olan bu gruplar aşağıda belirtilen faaliyetleri de gerçekleştirmiştir. Bunlar;

- ◆ Yaşam kalitesini arttırmak için farklı faydalanıcılar arasında iletişim kurulması yoluyla, tarım sektörünün çevre ve kırsal ekonomi bileşenlerinin entegre edilmesine yönelik çalışmalar yapmışlardır,
- ◆ İnsan ve finansman kaynaklarını kamu, özel sektör ayrımı yapmadan ve gönüllü sektörleri de bu sürece dâhil ederek koordinasyonu sağlamıştır,
- ◆ Uygulandığı bölgede rekabetçiliği sağlamak için faydalanıcılar arasında ki uyumu ve projelerin uygulanması için gerekli olan yerel aktörleri bir araya getirmiştir,
- ◆ Projeler oluşturulurken yaşanan görüş ayrılıklarına farklı çözüm önerileri getirerek daha önce birlikte çalışmamış ve az deneyime sahip olan faydalanıcıları ortak bir çözüm noktasında birleştirmiştir(Altundağ, 2008, 1).

LEADER yaklaşımı 7 temel özellik üzerine kurulmuştur. Bunlar;

1. Tabandan tavana yaklaşım,
2. Yerel düzeyde kamu – özel ortaklığı kurmak,
3. Kendi kaynaklarıyla yerel kalkınma stratejisi meydana getirmek,
4. Yerel kalkınma stratejilerini çok sektörlü tasarlamak ve uygulamak,

5. Farklı kişilerle tecrübe paylaşımında bulunmak, ağlar oluşturmak,
6. Yeniliklere açık olmak,
7. Dayanışmayı uygulamalarda gerçekleştirmek için bölgesel ve uluslararası işbirlikleri oluşturmaktır.

AB kırsal kalkınma politikalarının yasal dayanağı, 1992 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması' nın ekonomik ve sosyal bütünlüğün sağlanmasına yönelik hedefler kısmınının 130A maddesine “kırsal bölgeler de dâhil olmak üzere” ibaresinin eklenmesi ile olmuştur(Kolukırık, 2010, 22).

Topluluğun kırsal kalkınma politikalarının belirlenmesi sürecinde en önemli aşamalardan biri 1996 yılında yayınlanan ‘Kırsal Kalkınma Avrupa Konferansı’ beyannamesi ile olmuştur. Bu beyanname ile kırsal alanların sürdürülebilir kalkınması amacıyla çiftliklerin kapasitelerini arttırma teşviki, kırsal alanlarda katılımcılığın özendirilmesi, kırsal kalkınma programlarının koordinasyonu gibi konular üzerinde çalışmalar yapılmıştır(Güresinli, 2015, 38).

Kırsal alanlarda entegre kırsal kalkınma yaklaşımını destekleyen, çevre ve peyzajın korunması ve zenginleştirilmesine katkıda bulunan Gündem 2000 raporu ile birlikte çeşitli kırsal girişim yöntemleri teşvik edilmiştir. Bu raporla, çevre politikalarına ağırlık verilen ve genişleme perspektifinde yeni stratejiler geliştiren bir yaklaşım benimsenmiştir. Genişleme stratejisi, Katılım Ortaklığı Belgeleri(KOB) ile hayata geçirilmiştir. Bu belge ile aday ülkeler 2000-2006 dönemini kapsayan çeşitli mali araçlarla desteklenmiştir(Can, 2007, 48; Akın, 2015, 36). Bunlar;

1. Polonya ve Macaristan’ da uygulanan PHARE Programı(Coordinated Support For The Reconstructing of Economics of Poland and Hungary- Polonya- Macaristan Ekonomilerinin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Destek Programı),
2. Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini finanse eden SAPARD Programı,
3. Ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi sağlamak adına ISPA (Pre-Accession Instrument for Structural Policies- Ön Katılım İçin Yapısal Politika Aracı) ve
4. Sınır Ötesi İşbirliği Koordinasyon programlarıdır(Mor, 2015, 32).

Şu an AB kırsal kalkınma politikasının dayandığı temel mevzuat Gündem 2000 doğrultusunda çıkarılan 1257/99 sayılı Konsey Tüzüğüdür. Bu tüzükte AB'nin 2000-2006 dönemini kapsayan kırsal kalkınmaya dair desteklerin ne tür tedbirleri kapsayacağı belirlenmiştir. Bu tedbirleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

- ★ Tarımsal işletmelere yatırım; Bu tedbir kırsal da yer alan çiftliklerin modernleştirilmesi, gelirlerinin artırılması; çiftçilerin çalışma şartlarını ve yaşam standartlarını iyileştirilmesi amacıyla ortaya konmuştur. Bu tedbirden faydalanmak isteyen çiftçilerin, üretim maliyetlerini düşürmeleri, ürün kalitesini artırmaları, doğayı ve hayvan refahını korumaları beklenmiştir. Ayrıca çiftçinin; işletmesinin sürdürülebilirliğini kanıtlanması ve mesleki yeterliliğini sağlaması istenmiştir.
- ★ Genç çiftçilere destek verilmesi; İlk kez tarımsal işletme kuran 40 yaş altı çiftçiye, işletmesinin sürdürülebilir olduğunu kanıtlanması ve standartları sağlaması şartı ile verilmiştir.
- ★ Erken emeklilik; Tarımda çalışan nüfusu gençleştirmek ve bu yolla modern işletmeler kurmak ve bu işletmelerin sürdürülebilir kılınmasını sağlamaya yönelik olarak uygulanmıştır.
- ★ Eğitim; Çiftçilerin mesleki düzeylerini ve yeterliliklerini arttırmak üzere verilen finanse edilmiştir.
- ★ Dezavantajlı alanlar; Tarımsal faaliyetlerin sektöre uğramaması amacıyla 'telafi edici ödeme' adı altında uygulanmıştır. Doğal koşulların ve iklim şartlarının üretim maliyetlerini arttırdığı ve tarımsal üretimi azalttığı alanlarda hektar üzerinden verilmiştir.
- ★ Tarım ürünlerinin pazarlanması ve işlenmesini geliştirme; Tarımsal ürünlerin katma değerini arttırmak için uygulamaya konmuştur. Çiftçiden işletmesinin sürdürülebilir olduğunu kanıtlanması ve standartları sağlaması istenmiştir.
- ★ Ormancılık; Ormanların korunması ve sürdürülebilir yönetiminin sağlanması amacıyla ormandan elde edilen ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik yatırımlar ile ağaçlandırma gibi faaliyetler desteklenmiştir.

- ★ Kırsal alanların geliştirilmesi ve uyumu; Bu tedbirde, arazilerin iyileştirilmesi, turistik faaliyetlerin ve el sanatları faaliyetlerinin belirginleştirilmesi, köylerin yenilenmesi ve geliştirilmesi, su kaynaklarının iyileştirilmesi, alt yapı çalışmalarının yönetimi, çevrenin korunması ve hayvan sağlığı refahının geliştirilmesi gibi faaliyetleri kapsamıştır(Güder 2003:144).

2003 yılında OTP'de yaşanan reform hareketi ile birlikte birinci sütunun bütçesinden ikinci sütunun bütçesine aktarım (modülasyon) kararı alınmış ve kırsal kalkınma sütunu daha fazla güçlendirilmiştir. AB, tarımsal desteklemelerde müdahaleci yaklaşımdansa kırsal kalkınma gibi üretimden bağımsız araçlara yönelmiştir. Mevcut kırsal kalkınma araçlarının kapsamı gıda güvenliği, çevre koruma ve hayvan refahını karşılamaya yönelik olarak genişletilmiştir(Bulutcu, 2015, 6).

Çevre, bitki, hayvan ve kamu sağlığı, hayvan refahı gibi konuların öne çıkması Avrupa tarımını ve OTP'yi alışlagelmiş tarım politikası amaçlarından uzaklaştırmıştır. AB, gıda güvenilirliği ve hijyeni, bitki ve hayvan sağlığı ile hayvan refahı konusundaki çalışmalarına yaptığı hukuksal düzenlemelerle temel oluşturmuş, gıda güvenliği konusunda önemli aşamaları geride bırakmıştır. Hatta OTP'nin ilk amacı olan verimlilik artışı, genel kurucu anlaşmalarda OTP'nin bir amacı olarak yer almaya devam etmekle beraber, uygulamada artık temel hedef olmaktan çıkmıştır. Bunun yerine kaliteli gıda üretimi, tüketici sağlığının korunması, doğanın ve çevrenin korunması, çiftlik hayvanlarının refahı ve çiftçiler ve kırsal alanlar için ekonomik beklentilerin karşılanması esas alınmıştır(Eraktan, 2006:56). Bu hedefler sonraki süreçte kırsal kalkınma politikalarının da amaç ve hedefleri kapsamında irdelenmiş hatta kırsal kalkınmanın merkezine yerleşmiştir.

2005 yılında OTP'nin bütçe kaleminde revizyona gidilmiş ve birinci sütun ile ikinci sütun için ayrı ayrı finansman kalemleri oluşturulmuştur. Doğrudan ödemeler ve piyasa önlemlerinin finansmanı için EAGF ve EAFRD kurulmuştur. Bundaki amaç, AB kırsal kalkınma politikasının hedeflerini gerçekleştirmek suretiyle politikayı güçlendirmek ve onun uygulanmasını basitleştirmektir (EU, 2005; EU, 2017).

2005 yılı eylül ayı içinde Konsey aracılığıyla yeni kırsal kalkınma tüzüğü onaylanmıştır. 2007–2013 yılları için 1698/2005 nolu tüzük AB kırsal kalkınma

politikasının amaçları ve desteklenecek tedbirlerin kapsamını oluşturmuştur. Bu desteklerden yararlanmak isteyen Üye Devletler bu tedbirlerin uygulanması için gerekli ön hazırlıkları yapmak ve kırsal kalkınma programı hazırlamak gibi ön koşulları yerine getirmekle yükümlü olmuşlardır. Bu tedbirler ise;

- Tarımda ve ormancılıkta rekabet gücünün yükseltilmesi,
- Çevrenin ve kırsalın geliştirilmesi, iyileştirilmesi,
- Kırsalda yaşam standartlarının artırılması ve ekonominin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesidir(EC, 2017).

Yine aynı tüzükte Avrupa Komisyonu Tarım ve Kırsal Kalkınma Genel Müdürlüğü (DG AGRI) bünyesinde “Avrupa Kırsal Kalkınma Ağı (The European Network for Rural Development-ENRD)” oluşturulmuştur. Bundaki amaç, Üye Devletlerde kırsal kalkınma ile ilgili faaliyette olan kurum ve kuruluşları bir araya getirip bilgi alışverişinde bulunacak ve işbirliğini arttıracak bir yapı oluşturmaktır. ENRD aracılığıyla şu 4 hedef gerçekleştirilmeye çalışılmıştır;

1. Kırsal kalkınmaya paydaşların katılımını arttırmak;
2. Kırsal kalkınma programlarının uygulanmasını iyileştirmek;
3. Kırsal kalkınma politikasının yararları hakkında daha geniş bir kitleye daha iyi bilgi vermek;
4. Kırsal kalkınma programlarının değerlendirilmesini sağlamak(EU, 2015; EU, 2017).

AB, 2007 yılından itibaren kırsalda ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi ve bölgeler düzeyindeki gelişmişlik farklılıklarının azaltılması amacıyla destek programı uygulamaya başlamıştır. 2007-2013 ve 2014-2020 dönemleri için planlanan bu destek IPA başlığı altında aktarılmıştır. Bu araç, aday ülkelerin üyelikle birlikte AB mevzuatını eksiksiz uygulamasına yardımcı olmak, potansiyel aday ülkelerin kademeli olarak AB mevzuatına uyum sağlamasını desteklemek ve üye ülkelerin tarım ve kırsal kalkınma alanındaki projelerine fon aktarmak için oluşturulmuştur(AB, 2017). Tezimin önemli bir dayanağı olan IPARD Programı IPA bileşenleri arasında yer almaktadır. Bu konuya daha sonra detaylı değinilecektir.

AB üye ülkeleri, aday ülkeler ve potansiyel aday ülkeler için farklı zaman dilimlerinde mali yardım araçları geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur. Bahsi geçen destekler SAPARD Programı ile başlamış olup günümüzde 2014-2020 IPA II dönemi çalışmaları ile devam etmektedir. Bu desteklemelerle beraber OTP başlığı altında verilen hedeflere yeni maddeler eklenmiş ve işletmelerin hayvan refahı, bitki sağlığı ve çevre konularında mevzuata uyma zorunluluğu getirilmiştir. Gıda güvenliği büyük oranda sağlanmış ve çiftçilerin mesleki bilgi ve becerileri artmıştır. Ayrıca tarımdaki yaşlı iş nüfusunu azaltmak için genç çiftçilere öncelik verilirken diğer taraftan kadınlara pozitif ayrımcılık tanınmıştır. Bu desteklerin getirdiği diğer önemli değişiklikler ise; işletmelerin modernize edilmiş, sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmuş olmasıdır. Verim ve üretim artışı dolayısıyla çiftçinin gelirindeki artışa yansımış ve tarımla ilgilenip kırsalda yaşayan çiftçilerin yaşam standartları yükseltilmiştir.

2.1.3. Kırsal Kalkınma Politikaları

AB, Roma Antlaşması ile başlayıp günümüze kadar devam eden süreç içerisinde kırsal alanın gelişmesi ve kalkınmasına yönelik birçok politika geliştirmiştir. Politikaların oluşturulduğu dönem ki şartlar sebebiyle bu programlarda farklı amaç ve metotlar denenmiştir. Ancak temelde hepsi aynı hedefe kilitlenmiştir. Bunlar; kırsalın gelişmesi, tarım ürünlerinin çeşitliliğinin geliştirilmesi, altyapı çalışmalarının planlanması, kırsalda sadece tarım eksenli çalışmaların değil farklı ekonomik faaliyetlerin yapılması, kırsalda teknolojinin ve bilginin üretime yansımaları, kırsalın cazibe alanı haline gelmesi ve istihdam alanlarının oluşturulmasıdır. Bütün bu amaçlara ulaşmak için AB, üye ve aday ülkelere geçmişte olduğu gibi günümüzde de çeşitli mali yardımlarda bulunmaktadır. Bahse konu olan bu yardımların çerçevesi, Avrupa'nın yeni kırsal kalkınma anlayışı ile birlikte Gündem 2000 raporunda çizilmiştir. Bu kapsamda mali yardımlardan yararlanan ülkeler, hibe veya kredi kullandırma yoluyla önemli miktarlarda kazanım elde etmiştir. Aktarılan mali destek fonlarıyla beraber zaman içinde oluşturulan politikalar hedeflerine ulaşmış ve bu politikalar için ayrılan kaynaklar olumlu yönde kullanılmıştır. Böylece tarım eksenli anılan kırsalın kaderi değişmiş ve artık turizm ile el sanatları gibi sektörlerle de ön plana çıkmıştır. Bilgi ve teknoloji açısından kendini geliştiren çiftçi gelirini arttırmış; sağlık, eğitim gibi olanaklarla daha insani şartlar altında yaşamaya başlamıştır. Bu politikalar sayesinde Avrupa önemli

tarım ihracatçısı olmuş ve bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını azaltmayı başarmıştır. Bundan sonra oluşturulan politikaların hedefinde artık sürdürülebilir gelişme ve çevrenin, doğanın korunması konuları ağırlık kazanmıştır.

Katılım öncesi yapılan mali yardımlarla aday ve potansiyel aday ülkelerin kurumsal altyapısının AB standartlarına eriştirilmesi planlanmıştır. Buna istinaden bahsi geçen ülkelerde mevcut kurumlarının mali ve idari altyapılarının geliştirilmesi, sivil toplumun desteklenmesi, ekonomik kriterlere adaptasyon, hukuksal temelin kuvvetlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma gibi müspet konularda gelişim amaçlanmıştır(Akın 2008;43).

AB geçmişten günümüze kadar bu tür politikaları uygulamıştır. Bugün için halen uygulanmakta olan mali destek paketi, IPA Programıdır. IPA'nın içeriğine değinmeden önce mevzuat ve uygulama alanının daha anlaşılır kılınabilmesi için IPA öncesi uygulanan ve 2000-2006 dönemini kapsayan PHARE, ISPA ve SAPARD gibi mali destek programlarını ele almamız gerekmektedir(Duman, 2016, 7). Kısaca değinmek gerekirse;

- PHARE, üye ülkelerinin kurumsal yapılanmasındaki ahengi ile iktisadi sosyal alanlarında ki uyumu arttırılmaya çalışılmıştır.
- ISPA, büyük çaplı çevre ve ulaştırma yatırımlarını desteklenmiştir.
- SAPARD ise tarım kırsal kalkınma alanlarında destekleme faaliyetlerinde bulunmuştur(Yıldız; Yardımcıoğlu, 2005; 84).

PHARE; Bu program AB Konseyi tarafından 18 Aralık 1989 tarihinde EEC–3906/89 kararı ile oluşturulmuştur. Başlangıçta sadece Polonya ve Macaristan için uygulanmış ancak daha sonra 2000-2006 Dönemi için tüm aday ülkelerde uygulanmaya geçilmiştir. PHARE Programı, Avrupa ülkelerinde kurumsal kapasite oluşturma ve yatırım finansmanı olmak üzere iki temel başlık altında 10 milyar Avro' luk bir bütçeyle (yıllık 1,5 milyar Avro) destek sağlamıştır(EU, 2017).

PHARE, Avrupa'nın Orta ve Doğu kesiminde yer alan ülkelerdeki komünist rejimlerin yok olmasıyla beraber, bu ülkelerin ekonomilerini yeniden yapılandırma çabalarını desteklemek amacıyla oluşturulmuştur. Söz konusu program; enerji, ulaştırma ve haberleşme gibi sektörlerdeki altyapı çalışmaları; özel sektörün gelişimi ve

işletmelerin desteklenmesi; eğitim, mesleki eğitim ve araştırma; çevrenin korunması ve nükleer güvenlik; tarımsal yapıların yeniden düzenlenmesi gibi alanlar temel olmak üzere farklı sektörlerde uygulanmıştır. Program zaman içinde aday ülkelerin ihtiyaçlarına göre bazı değişikliklere uğramıştır. Bu süreçte programın öncelikli hedefleri arasına yeni maddeler eklenmiştir. Bunlar; özelleştirmenin desteklenmesi, yatırımların finansmanı, Trans-Avrupa ağları, demokrasinin ve kurumların gelişimi gibi hedefler olmuştur(Bilici, 2010;45).

ISPA, Bu program, Orta ve Doğu Avrupa da bulunan 10 Aday Ülkenin (Bulgaristan, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti) faydalandığı, 2000-2006 yılları arasını kapsayan mali destek ve teknik yardım programıdır. Bu program; AB ile Aday Ülke arasındaki farklılıkları azaltmak, AB politika ve müktesebatıyla yakınlaşmasını sağlamak, çevre standartlarına uyum çalışmalarına destek olmak ve ulaştırma alanlarındaki projelerin desteklenmesini sağlamak adına finanse edilmiştir. Bu kapsamda çevrenin korunması, çevre kalitesinin iyileştirilmesi, çevre sağlığı ile doğal kaynakların korunması öncelikli alan olarak belirlenmiş ve diğer AB üye ülkelere nazaran Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde daha fazla görülen su ve hava kirliliği gibi olumsuz çevre koşullarının iyileştirilmesi ile atık yönetimine ilişkin düzenlemeler üzerine çalışmalar yapılmıştır. Ulaşım alanında ise aday ülkenin altyapısının iyileştirilmesi öngörülmüş, ulaşım ağında Aday Ülkelerin AB üyesi olduktan sonra artacak olan trafik yoğunluğunu kaldırabilecek demiryolları, otoyollar, kara yolları ve havaalanlarının yapımına yönelik olan projeleri desteklemiştir(Ekim, 2006;155).

ISPA, yıllık 1,040 milyon Avro' luk (1999 fiyatları ile) bir bütçe ile ilk dört yıllık uygulama süresince Orta ve Doğu Avrupa'daki 10 aday ülkede 300'den fazla büyük ölçekli altyapı yatırımını desteklemiştir. 2004'deki AB genişlemesinden sonra Bulgaristan ve Romanya destek almaya devam etmiş ve 1 Ocak 2005'ten itibaren program sonuna kadar Hırvatistan'da ISPA' dan yararlanmıştır (EC, 2017).

SAPARD; Bu program 2000-2006 arası dönemde Avrupa'nın Orta ve Doğu kesimindeki 10 Aday Ülkenin (Bulgaristan, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti) faydalandığı kırsal kalkınma programıdır. Gündem 2000 raporu ile birlikte 1268/99 sayılı tüzükle

uygulamaya konmuş ve 1 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. SAPARD Tüzüğü, aday ülkelerin kırsal alanlarını ve tarım sektörlerini AB standartları ile uyumlaştırmaları ve AB'nin tarım müktesebatını uygulamaları için sağlanacak AB desteğinin yasal dayanağını oluşturmuştur. 529 milyon Avro' luk (2000 yılı fiyatları ile) bir bütçesi olan SAPARD, diğer programlara kıyasla, AB'nin daha önceki genişlemelerinde kullanılmamış türde, benzersiz bir program olmuştur(Bulutcu, 2015;33).

SAPARD programı, yararlanacak ülkeler tarafından hazırlanmış ve en son Komisyon tarafından onaylanarak uygulamaya geçmiştir. Ülkeler programı hazırlarken; sektör sorunlarını çözmelerinde ve Topluluk Müktesebatına yaklaşımlarında yararlanmak istedikleri tedbirleri öncelik sırasına yerleştirmiş, fonun kullanımı için uygun şartları belirlemiş ve muhtemel faydalanıcıları tanımlamıştır. Ayrıca programı yürüten her bir ülke, tedbirleri uygulamak ve ödemeleri faydalanıcılara aktarmakla görevli kılınan bir SAPARD Ajansı kurmuştur. Bu Ajansın görevleri; çağrı ilanlarına çıkmak, başvuruları teslim almak, daha önceden belirlenen kriterlere göre projeleri seçmek, seçilen projelerin yerinde kontrollerini yapmak ve nihai olarak uygunluk kriterlerini yerine getirip getirmediği kontrol edilerek ödemelerini gerçekleştirmektir. SAPARD Ajansı bu işlemleri yerine getirirken diğer taraftan AB Komisyonu Ajans üzerinde denetleme yetkisini kullanmıştır. Ayrıca İzleme Komitesi, SAPARD'ın uygulanmasını ve hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını izlemekle yükümlü kılınmıştır. Bu komite, aday ülke ve Komisyon tarafından seçilen temsilcilerden oluşmuştur.

Programın en önemli başlığı aday ülkelerin kendi ülkelerinde uygulamak istedikleri tedbirlerdir. KOB, Ulusal Programlar ve OTP ile uyumlu olması öngörülen bu tedbirler şu şekildedir;

1. Tarımsal işletmelerde yatırım; Bu tedbir, işletmelerin inşası veya mevcut işletmelerin yenilenmesi, hayvan atık kontrolü, hayvan yemi depo inşası veya tadilatı, et ve süt işleme tesislerinin yapımı ve onarımı için yapılacak olan yatırımları desteklemiş ve 10 aday ülkenin programında da yer almıştır.
2. Tarım ürünleri ve su ürünlerinin islenmesi ve pazarlamasını geliştirme; Bu tedbir, tarım sektöründe işleme ve pazarlama yapılarında iyileşmeler sağlamak için ortaya konmuş ve yeni makine ve ekipman alımı, mevcut binalarda tadilat ve yapım işleri gibi faaliyetleri desteklemiştir.

3. Kalite, hayvan ve bitki sağlığı kontrolleri, gıda kalitesini ve tüketicinin korunması için yapıların iyileştirilmesi; Bu tedbir, daha çok PHARE ile desteklendiğinden SAPARD Programı kapsamında sadece Romanya tarafından programa alınmıştır.
4. Çevreyi koruma ve kırsal alanı devam ettirmeye yönelik tarımsal üretim yöntemlerini geliştirme; Bu tedbir, üye ülkelere nazaran zorunlu olmayan ancak pilot projelere konu olmak üzere destek kapsamına alınmıştır.
5. Alternatif gelir ve çeşitli tedbirlerle ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi; Bu tedbir, kırsalda alternatif gelir kaynakları oluşturarak kırsal alandaki insanların ekonomik faaliyetlerinin çeşitlendirmelerini ve geliştirilmesini sağlamaya yönelik desteklemeler olmuştur.
6. Üretici grupları kurma; Bu tedbir, ürünlerini organize halde önceden belirlenmiş standartlara bağlı kalarak pazara sunacak çiftçilerin desteklenmesidir.
7. Köylerin yenilenmesi, geliştirilmesi ve kırsal mirasın korunması; Bu tedbir, köylerin daha yaşanılabilir alanlara çevrilmesi, yolların yenilenmesi, tarihi alanların korunması, park ve bahçe gibi dinlenme yerlerinin inşası gibi faaliyetlerde bulunan desteklemelerdir.
8. Arazi iyileştirme ve yeniden parselleme; Bu tedbir tarım arazilerinin etkinliğini arttırmaya yönelik desteklemelerdir.
9. Arazi kayıtlarını tutma ve güncelleştirme; Bu tedbir daha çok PHARE ile desteklendiğinden SAPARD Programı kapsamında hiçbir aday ülke uygulamaya almamıştır.
10. Mesleki eğitimi geliştirme; Bu tedbir, çiftçilerin mesleki eğitim olarak çiftlik yönetimi ve işletme yönetimi konularında bilgi ve becerilerini arttırmaya yönelik desteklemelerdir.
11. Kırsal altyapıyı geliştirme; Bu tedbir, su, elektrik ve iletişim gibi hayati öneme haiz konularda yaşanan sıkıntıları çözmeye yönelik yapılan desteklemelerdir.

12. Tarımsal su kaynakları yönetimi; Bu tedbir, sürdürülebilir su kaynağı oluşturmak ve mevcut sulama sistemlerinin modernleştirilmesi ve sel tehlikesine karşın setlerin inşası için destek sağlamıştır.
13. Ormancılık, tarımsal arazilerin ağaçlandırılması, özel mülkiyete ait orman işletmelerinde yatırım, orman ürünlerini isleme ve pazarlama; Bu tedbir, tarımsal arazilerin ağaçlandırılması, mevcut ormanlık alanların geliştirilmesi, ormancılık faaliyetlerinin desteklenmesi gibi alanlarda destek sağlamıştır.
14. Teknik yardım; Bu tedbir, programın hazırlanması, izlenmesi ve tanıtımı gibi faaliyetlerin finansmanında kullanılmıştır.
15. Çiftlik yardım ve çiftlik yönetim hizmetlerinin kurulması; Bu tedbir hiçbir aday ülke tarafından öncelikli görülmemiş ve programa dâhil edilmemiştir (TKDK, Doğrudan Faaliyet Mali Destek Programı “AB Üyesi Ülkelerin SAPARD Deneyimlerinin Paylaşılması” raporundan derlenmiştir, 2010).

Aday ülkelerin hazırladıkları SAPARD Programları genel olarak birbirinden farklı ve ülke yapılarına göre spesifik özellikler barındırmıştır. Ancak bütün üye ülkelerde özellikle tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, tarım işletmelerinde yatırım ve kırsal altyapının geliştirilmesi tedbirlerinin ağırlık kazandığı ve ön plana çıktığını görürüz.

SAPARD Programı IPARD Programına benzemektedir. Bu programları uygulama aşamasındayken 8 aday ülke (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Slovenya, Slovakya, Polonya) 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye üye olmuştur. Bununla birlikte adı geçen ülkelere bu programlardan kaynak aktarılması durdurulmuştur. Üye ülkelerde programın yürütülmesi ile görevli kılınan kurumlar, Ödeme Ajansına dönüşmüş ve EAGGF tarafından finanse edilerek hibelerin dağıtımını yapmakla görevlendirilmişlerdir.

2.2. Türkiye’de Kırsal Kalkınma

Üzerinde yaşadığımız Anadolu toprakları tarih boyunca çeşitli uygarlıklara ve devletlere ev sahipliği yapmış ve ticaretin merkezi olmuş eski bir coğrafyadır. Bu topraklarda dört mevsimin belirgin olarak yaşanması ve iklim çeşitliliğinin fazla olması

nedeniyle hem devletler hem de bireyler için her dönem tarımsal faaliyetler yoğun bir uğraş alanı olmuştur. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı gibi büyük Türk Devletlerinde tarımsal faaliyetler, devletin önemli bir gelir kaynağı olmuş, vergilerin toplanması, ordunun her daim savaşa hazır olması ve gıda temininin sağlanması gibi zaruri konulara hizmet etmiştir.

Eski Anadolu uygarlıklarında olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'nde de tarımsal faaliyetler ekonominin ve kalkınmanın can damarı olarak görülmüştür. Bunda hem kırsal alanların fazlalığı hem de bu alanlarda yaşayan nüfusun fazla olması etkili olmuştur. Ancak zaman içinde kırsalda yaşam kalitesinin düşük kalması, işsizlik, sağlık problemleri ve geri kalmışlık gibi sıkıntılar köyden kente göç dalgası yaratmış; bu da kentlerde yeni sıkıntıların ortaya çıkmasına ve kırdaki problemlerin kente taşınmasına sebep olmuştur. Bu yüzden politika yapıcılar, göç dalgasını tersine çevirmek, kır-kent arasında dengeli bir yaşam kalitesi oluşturmak, kırsalı kalkındırmak ve tarımsal faaliyetlerin ekonomide istenilen etkiyi yaratması için çeşitli politikalar yürütmüşlerdir. Bu politikalar zaman içerisinde farklılaşmıştır. Ama her daim önemini korumuştur.

Ülkemizde kırsal kalkınma çalışmaları planlı dönem öncesi (1923-1963) ve planlı dönem sonrası (1964-) şeklinde iki dönemde incelenmektedir. Ancak AB üyelik süreci Türkiye'de bazı politika argümanlarını değiştirmiştir. Bu süreç tarım ve kırsal kalkınma politikalarında da kendini göstermiştir. Ayrıca uzun yıllar boyunca tarımsal faaliyetler kırsal kalkınma içerisinde yapışık bir etken olarak karşımıza çıkmıştır. Kırsal kalkınmanın ana başlık olarak ele alınması ise ancak sekizinci kalkınma planında gerçekleşmiştir. Kalkınma planlarında kırsal kalkınma, toplum kalkınması, köy ve köylü sorunu, kalkınmada öncelikli yöreler, bölgesel gelişme ve köy kalkınması gibi başlıklar halinde incelenmiştir(Çelik, 2005, 61).

2.2.1. Türkiye'de Politika Belgeleri Işığında Kırsal Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi

Ülkemizde Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ekonomik ve sosyal kalkınma belirli programlar ve politikalar ışığında gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla tarım ve kırsal kalkınma alanında da benzer çalışmalar yapılmıştır. Bu başlık altında tarım ve kırsal kalkınma alanında yapılan çalışmalar planlı dönem öncesi, planlı dönem sonrası ve AB üyelik süreci olmak üzere 3 başlıkta anlatılacaktır.

2.2.1.1. Türkiye’de Planlı Dönem Öncesi Kırsal Kalkınma

1963 yılı ve öncesi dönem Cumhuriyetin ilk yıllarına rastlamaktadır. Bu dönem ağır bedeller ödeyerek savaştan yeni çıkmış devlet, geliştirdiği politikalarda daha çok temel insani ihtiyaçların temini, gıda arzını sürekli hale getirmek ve mevcuttaki sıkıntıların giderilmesi için çalışmalar yapmıştır. Cumhuriyet’ in kuruluşundan itibaren yeni devletin ayağa kalkması ve kalkınması için tarım en önemli alan olmuştur. Özellikle bu dönemde nüfusun önemli bir kısmının köylerde yaşaması ve bu nüfusun çoğunlukla tarımsal faaliyetlerle uğraşması Devletin bu alanda çalışmalar yapmasını zaruri kılmıştır. Bu dönemde devlet, teşvik ve vergi politikalarıyla tarımsal üretimi arttırmaya çalışmış; özellikle toprak mülkiyetinin çiftçiye verilmesi ve topraksız köylünün topraklandırılması için çalışmalar yürütmüştür. Yine bu dönemde tarımda kurumsallaşma çalışmaları neticesinde 1924 yılında Tarım Bakanlığı kurulmuş, 1937’ de ise Tarım Bakanlığı Görev ve Teşkilat Yasası yürürlüğe girmiştir(TMMOB, 2017).

Bu yıllar, tarımda eğitimden uygulama çiftliklerine, yönetimden örgütlenmeye, teknik işletmelerden fabrikalara, üretici desteğinden dış satıma kadar giden çok yönlü ve entegre bir anlayışla ele alınan hızlı bir yapılaşmanın, kurumlaşmanın olduğu yıllardır. Tarım Bakanlığı, sorumluluğunu üstlendiği tarım sektöründe yönetici, yönlendirici ve destekleyici görevlerine uygun olarak kurumlaşmayı tamamlamıştır. Merkezde yönetim ve yönlendirme birimlerini, taşrada uygulama ve destek politikalarını yürütecek birimlerini oluşturmuştur. Hayvancılık alanında da gelişmeler sağlanmış, hayvan ıslahı için istasyonlar, karantina birimleri ve laboratuvarları, araştırma enstitüleri açılmış, hastalık ve zararlılarla mücadele programları hazırlanmış ve yürütücü kuruluş olarak zirai mücadele istasyonları ve enstitüleri kurulmuştur. Buralardan sağlanan bilgi ve materyaller de ilçelere kadar kuruluşları tamamlanmış Tarım Müdürlükleri tarafından çiftçilere ulaştırılmıştır. Kurumlaşma eğitim alanında da sürmüştür, tarım alanında yükseköğrenime geçmek amacıyla Ankara’da ziraat, orman, veteriner, ziraat sanatları ve tabii bilimler fakültelerini içine alan ve üniversite düzeyinde Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuş, yurdun dört bir tarafında tarım potansiyeli olan illerde orta öğretim düzeyinde ziraat okulları açılmıştır. İlerleyen yıllarda ise tarımda traktör ve tarımsal kredi kullanımı artarken buna bağlı olarak tarımda verim artışı yaşanmıştır(Dernek, 2006:3-5). Bu çalışmalar kısmen başarıya ulaşmıştır. Ancak

1929 ekonomik buhranı, İkinci Dünya Savaşı ve kuraklık gibi nedenlerle yapılan çalışmalar tam olarak amacına ulaşamamıştır(TKB 2005: 43).

2.2.1.2. Türkiye’de Planlı Dönem Sonrası Kırsal Kalkınma

1963 yılından itibaren devlet her beş yıllık aralıklarla planlı politikalar geliştirmeye başlamıştır. Bu politikalarda devlet her döneme özgü yeni hedefler oluşturmuş ve farklı uygulamalar geliştirmiştir. Bunu izleyen süreçte Türkiye’de kırsal alanların kalkındırılması ülküsü kırsal kalkınma planlaması, kırsal kalkınma programları ve kırsal kalkınma stratejileriyle beslenmiş, birçok politika meydana getirilmiş ve gerçekleştirilmiştir. Bunların bir kısmı merkezi idare, bir kısmı özel idareler ve yerel yönetimler ile bazı sivil toplum kuruluşları tarafından uygulanmıştır.

Birinci Kalkınma Planı (1963-1967); Bu planda, tarım politikasının genel kalkınma politikası ile birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu ve ekonomiye ciddi anlamda yön verdiği belirtilmiştir. Bu yüzden Devletin birçok hususta tarım politikalarına yön vermesi, önünü açması ve yardımcı olması öngörülmüştür. Toprak reformu, kooperatifleşme, üretimi artırma, pazarlama, vergilendirme ve eğitim öğretim gibi konularda çiftçilerin lehine çalışmalar yapılması ve Türk tarımının beklenen gelişme hızını yakalayabilmesi için “Toplum Kalkınması” çalışmalarıyla beraber organize olması gerektiği belirtilmiştir(DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı).

İkinci Kalkınma Planı (1968- 1972); Bu plan, top yekûn ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesini, geleneksel tarım yöntemleri yerine teknolojik gelişmelerin takip edilerek yeniliklerin kullanılmasına bağlamıştır. Ayrıca İkinci Kalkınma Planı, kırsalda yaşayan tarım kesiminin yaşam seviyesini yükseltmek ve gelir seviyesini arttırmak için de tarımsal faaliyetlerinin hava şartlarına bağlılık derecesini azaltmaya odaklanmıştır. Çoğalan nüfusla beraber iç talepte de artış yaşanmıştır. Bu planda, tarımdaki üretim hedefinin tespitinde, artan iç talebin kendi üretimimizden tedarik edilmesi benimsenmiştir. Birinci planda olduğu gibi yine eğitim, teşkilatlanma ve örgütlenme çabaları Toplum Kalkınması metodu ile desteklenmeye çalışılmıştır. Hatta tüm organizasyonları planlayacak «Toplum Kalkınması Enstitüsü» kurulması düşünülmüş fakat hayata geçirilememiştir(DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Üçüncü Kalkınma Planı (1973- 1977); Planda, daha önceki yıllarda ortaya konan planlar çerçevesinde, tarımsal üretimde, yatırımlarda ve örgütlenmede önemli

gelişmeler olduğu ancak öngörülen düzeylere ulaşamadığı çıkarımı yapılmıştır. Tarım alanında önemli değişikliklere kapı aralayacak Toprak ve Tarım Reformu gerçekleşmemiştir. Bununla ilgili olarak Üçüncü Kalkınma Planı çerçevesinde yapılacak tarımsal reformların kısa vadeli değil de uzun vadeli planlanması düşüncesi geliştirilmiştir. Tarımsal faaliyetlerde bulunanların yaşam standartlarının artırılması, dünyada yaşanan teknolojik gelişmelerin ülkemize entegre edilmesi, çoğalan nüfusla beraber artan iç talebin karşılanması ve ihracat potansiyelinin kullanılması esasları belirlenmiştir. Tarımda beklenen modernleşmenin gerçekleşmesinin; kurumsallaşmanın sağlanmasına, teknolojik yeniliklerin benimsenmesine, pazarlama, üretim ve gıda sanayii ilişkisinin etkin şekilde kurulmasına, çiftçiler arasında kooperatifleşme oranının artırılmasına bağlı olduğu ortaya konmuştur(DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Dördüncü Kalkınma Planı (1979- 1983); Dördüncü Kalkınma Planı, kırsal kalkınma açısından değerlendirildiğinde diğer planlara nazaran daha geniş yer almıştır. Bu planla beraber köylünün kalkınması tarımsal gelişmişlikle eşdeğer görülmüştür. Köy kalkınmasının gerçekleşmenin reform çalışmaları, devletin sağladığı destek, köykentler ve kooperatifleşme ile olacağı belirtilmiştir. Ayrıca ilk kez kalkınmada öncelikli yöreler yaklaşımı benimsenmiştir. Bununla beraber bölgesel bir çalışma yapılmış, geri kalmış bölgelere özel olarak devlet ve özel sektör yatırımlarının kaydırılması için projeler hazırlanması öngörülmüştür. Yine bu planla köylüye yönelik devlet desteği kapsamında tarımsal üretim hedeflerini gerçekleştirmeye yardımcı olacak tarımsal destekleme politikası uygulamaya konmuştur. Bu uygulama kapsamında çiftçi eğitimi, tarımsal üretim yapanlar arasında örgütlü yapı oluşumu, fiyat ve müdahale alımları, ucuz ve yeterli girdi temini, düşük faizli kredi olanaklarının sağlanması, teknolojik gelişme ve mekanizasyonun artırılması gibi argümanlar üzerinde çalışılması kararlaştırılmıştır. Bu politikanın uygulanması kapsamında kullanılacak finansman Tarım Ürünleri Destekleme Kurumu ve Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından sağlanması planlanmıştır. Kırsal alanda; altyapı çalışmalarının yapıldığı, köylünün örgütlediği, kırsalda yeni iş alanları yarattığı, verimliliğin artırıldığı köykentler projesi hazırlanmıştır(DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Beşinci Kalkınma Planı (1985- 1989); Beşinci Kalkınma Planında, tarladan çatala mantığıyla üretim-pazarlama aşamaları bir bütünlük içinde ele alınmıştır. Tarım ürünlerinde ıslah çalışmaları, kalite ve standardizasyonu sonrasında soğuk zincirde dâhil

olmak üzere taşınımı, ambalajlanması konularına önem verilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca kırsalda, toprağın verim durumuna göre en iyi ürünün tespiti, tarımsal girdi kullanımının iyileştirilmesi, üretimde çeşitlendirilme, kaliteli ürün yetiştirilmesi, işletmelerin miras yoluyla küçülmesinin önlenmesini engellemek için miras hukukunda mülkiyetle alakalı değişiklikler yapılması planlanmıştır. Bununla birlikte kırsalda yaşayanların gelir artırımı, sosyal ve kültürel gelişimine katkıda bulunması için “Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri” uygulanacağı belirtilmiştir(DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Altıncı Kalkınma Planı (1990- 1994); Altıncı Kalkınma Planında tarımda modernleşmeyi sağlayarak, tarımsal faaliyetlerin doğal koşullara bağımlılığını en aza indirmek, çoğalan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde üretim sahası oluşturmak ve ihracatı arttırmak gibi önergeler sıralanmıştır. Ayrıca sulama çalışmalarına hız verileceği, ağaçlandırma ve erozyon kontrol çalışmalarının artırılarak yapılması hedeflenmiştir. AB ile ilişkiler ayrı bir başlık halinde ele alınmıştır. Bu başlıkta tarımla ilgili olarak OTP'nin dikkatle izleneceği, Türk tarımının OTP'ye uyumunda başlatılan çalışmalara devam edileceği, gerekli önlemlerin alınacağı aktarılmıştır. AB'ye üyelik aşamasında yapılması gereken mevzuat düzenlemeleri ile yapısal uyum çalışmalarının tamamlanacağı belirtilmiştir. Kalkınmada öncelikli yöreler ile ilgili çalışmalar detaylandırılmıştır. Buna göre; burada yapılacak yatırımlara devlet öncülük yapmaya devam edecek ancak özel kesim yatırımlarının artırılmasını sağlamak amacıyla da teşvik politikaları uygulanacaktır. Yörelere, hizmet ve yatırımların aktarılması, kırsalda tarımsal faaliyetler haricindeki iktisadi çalışmaların desteklenmesi, kırsalda yaşayan ailelerin eğitim, sağlık, ulaşım gibi temel hizmetlere daha kolay ulaşması gibi öncüller geliştirilmiştir. Çalışma sahası içerisinde yer alan yöreler, desteklenecek iktisadi ve sosyal yatırımlar ile cazibe merkezi haline getirilmesi plan da yer almıştır(DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Yedinci Kalkınma Planı (1996-2000); Bu dönem için altyapı çalışmalarına, eğitim, araştırma konularına, arazilerin tarıma elverişli hale getirilmesine, ağaçlandırmaya, sulama çalışmalarına ağırlık verileceği planlanmıştır. Verimi ve kalitesi yüksek tohumluklar ile damızlık hayvan ya da bitkilerin çiftçiler tarafından kullanım düzeyinin artırılması, toprak analiz çalışmalarının genişletilmesi, tarımsal mücadelede, gübre kullanımında bilinç seviyesinin yükseltilmesi kararlaştırılmıştır.

Yapılan yayımlar ile araştırma sonuçlarının çiftçilerle paylaşılması yoluyla ürünlerin veriminde ve kalitesinde artış sağlanacağı düşüncesi kabul edilmiştir. Teknik personel ile çiftçi eğitim konusuna ağırlık verileceği planda ayrıca yer almıştır. Planda tarımsal destekleme politikalarının daha rasyonel hale gelmesi için bazı öneriler getirilmiştir. Bununla ilgili olarak tarımsal ürünlerin fiyatlarına devlet müdahalesinin azaltılması kararlaştırılmıştır. Üreticilere doğrudan gelir desteği aktarılması düşünülmüştür. Çiftçileri, pazarlama ve üretim konularında yönlendirmek, tarımsal faaliyetleri organize etmek adına üretici birlikleri ile kooperatiflerin geliştirilmesi için çalışma yapılacağı bildirilmiştir. Kurumsal olarak bazı yeni düzenlemeler için adım atılmıştır. Buna göre;

1. Hayvancılık çalışmalarının tek elden yapılması adına Hayvancılık Müsteşarlığı kurulması;
2. Tarım sektöründeki sorunların çözümü ile tarımsal politikaların hedeflerine ulaşılabilmesi adına çalışmalar yapacak, kamu ve özel sektörlerin kuruluşlarından temsilcilerin oluşturduğu “Tarımda Yeniden Yapılanma Kurulu” oluşturulması,
3. Arıcılık faaliyetlerinin geliştirilmesi ve organize edilmesi adına “Merkez Arıcılık Araştırma Enstitüsü” oluşturulması,
4. Üretici birliklerinin kurulmasına yön verecek Üretici Birlikleri Yasasının çıkarılması kararlaştırılmıştır(DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Sekizinci Kalkınma Planı (2001- 2005); Bu planda, yedinci beş yıl içinde tarım sektörünün istikrarsız yapısının devam ettiği, beklenen rakamsal hedeflere ulaşamadığı ve tarımsal destekleme politikaları ile üretici gelirlerinde denge sağlanamadığı belirtilmiştir. Yaşanan olumsuzlukları gidermek adına yeni bir çalışma başlatılmıştır. Tarım sektöründe faaliyette bulunan çiftçileri desteklemek üzere ‘Doğrudan Gelir Desteği’ uygulaması başlatılmıştır. Ayrıca planda bundan sonra oluşturulacak tarım politikalarının AB OTP ile uyumlu olmasına dikkat edileceğine dair özel vurgu yapılmıştır. Planda ayrıca ülkemizde bölgesel gelişmişlik seviyesinde ciddi yol kat edilmesine karşın, bölgelerarası farklılıkların halen sorun olduğu belirtilmiştir. Bu farkların en aza indirilmesi adına bu bölgelerde yaşayanların refah seviyelerinin artırılması, göç hareketlerinin istikrarlı bir yapıya dönüştürülmesine yönelik çalışmalara devam edileceği aktarılmıştır. Bölge planları için her bölgeye özgü sorunlar

ve özelliklere uygun programlar geliştirileceği ve bu dönemde hızlandırılmış şekilde hayata geçirileceği bildirilmiştir. Bu planı diğer planlardan ayıran en önemli özellik ise planda 'kırsal kalkınma' kavramının ilk kez doğrudan yer almış olmasıdır. Bu noktada Bingöl-Muş ve Yozgat Kırsal Kalkınma Projelerinin uygulamasına geçilmiş, Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi başlatılmış ve Sivas-Erzincan ile Gümüşhane-Bayburt-Rize Kırsal Kalkınma Projelerinin ise planlama aşamasında olduğu aktarılmıştır. Planda kırsal kalkınma ekseninde bazı hedefler belirlenmiştir. Bunlar arasında; kırsalda istihdam seviyesinin yükseltilmesi, insan gücünün geliştirilmesi, gelirlerini arttıracak ekonomik etkinliklerin desteklenmesi gibi öncüller sıralanmıştır. Yaşam kalitesinin artırılması, tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi, altyapı hizmetlerinde iyileşme sağlanması gibi öncüllerde ayrıca yer almıştır. Potansiyeli olan bölgelerde turistik faaliyetlerin, el sanatlarının, dokumacılığın destekleneceği belirtilmiştir. Bu planda temel amaç, ilkeler ve politikalar başlığı altında AB ile ilişkilerin kesintisiz ve istikrarlı bir şekilde sürdürüleceği, üyelik kriterlerinin ve müktesebatın benimsenmesi adına çalışmalar yapılacağı aktarılmıştır. Yine AB ile ilişkiler başlığı altında Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesini takiben üyelik sürecinde ülkemizin AB müktesebatına uyum sağlayacak gerekli idari yapıların oluşturulacağı ve katılım öncesi geniş çaplı strateji ile Ulusal Program geliştirileceği bildirilmiştir. Ayrıca bu planda katılım sürecinde Türkiye'yi AB müktesebatına yakınlaştırmak için kullanılacak araçlar arasında olan mali yardımlardan da bahsedilmiştir. Buna göre o dönemde aday ülkelere kullandırılan PHARE ve tarım sektörüne uyum için verilen SAPARD programına benzer bir yardım aracının Türkiye içinde devreye gireceği öngörülmüştür(DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Beş yıllık planlarla tarım ve hayvancılık sektörü iyileştirilmeye çalışılmıştır. Ancak alt yapı eksiklikleri, tarım arazilerinin tarım dışı kullanımının artışı, erozyon ve arazi mülkiyetinden dolayı küçük işletmelerin payının artması, hayvan sayısının fazla olmasına karşın verim artışının istenilen düzeyde olmaması amaçlara ulaşılamamasında etken rol oynamıştır. Tarım sektöründe kuruluşlar ve işletmeler bazında düzenli kayıt tutulmaması, araştırma, eğitim ve yayım hizmetlerinin yeterli düzeyde bulunmaması nedeniyle istatistiki bilgilerin temin edilememiştir. Bu sıkıntılar tarımla ilgili yapılan planlamalar da istenilen sonuca ulaşılamamasına, hata oluşumuna ve nokta atışı politikaların oluşturulamamasına sebep olmuştur. Kalkınmada Öncelikli Yörelere

politikası, geri kalmış bölgelerin kalkınmasında ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasında olumlu gelişmeler sağlanmasına karşın, net bir başarı elde edilememiştir.

2.2.1.3. Avrupa Birliği Üyelik Süreci (2005 -)

Ülkemiz, 1963' te Ankara Antlaşmasını imzalamasıyla AB'ye üyelik sürecini başlatmıştır. Bu süreç adaylık statüsü kazandığı 1999 yılında ki Helsinki Zirvesi ile birlikte farklı bir döneme girmiştir. Bundan sonraki yıllar içinde Türkiye AB'ye üye olma yolunda birçok çalışmaya imza atmıştır. Bu çalışmaların en önemli amacı Türkiye ile AB arasında ki mevzuat çalışmalarının uyumlu hale getirilerek Türkiye'yi üyeliğe hazırlamak olmuştur. Bu çalışmalar birçok sektörü içinde barındırdığından hayli kapsamlı ve kucaklayıcı bileşenleri de içinde barındırmıştır. Dolayısıyla tarım ve hayvancılık alanında yapılacak çalışmalarda bu kapsamda değerlendirilmiştir. Türkiye'nin yapacağı düzenlemeler Avrupa Komisyonu aracılığıyla hazırlanan KOB ile belirlenmiştir. Her bir belgede Türkiye için yeni bir yol haritası hazırlanmıştır. İlk belgede kısa vadede düzenli ve hatasız işleyen toprak kayıt sistemi ve hayvan kayıt sistemi oluşturulması, tarım ürünleri piyasasının izlenmesi için oluşturulan idari yapıların iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi, hayvan ve bitki sağlığı ile ilgili çalışmalarda AB mevzuatının uygulanır hale getirilmesi hedeflenmiştir. Orta vadede ise; tarım ve kırsal kalkınma konularında gerekli yasal çalışmalarının tamamlanması, gıda işletmelerinin AB hijyen ve kamu sağlığı standartlarına ulaşmaları için modernize edilmesi, balıkçılık sektörünün güçlendirilmesi, kapasite artırımı ve kalite standartlarının yükseltilmesi öngörülmüştür(AB, 2017). İlk KOB 2001 yılı içinde yayınlanırken ikinci KOB 2003 yılında yayınlanmıştır. Her yayınlanan belge bir üst basamağı işaret ederken Türkiye'de buna karşılık Ulusal Programlarında kırsal kalkınma başlığı altında yaptığı faaliyetleri açıklamış, kurumsal altyapı ve mevzuat çalışmalarını tamamlamıştır.

3 Ekim 2005' de AB ile tam üyelik müzakereleri başlamıştır. Böylece ilişkilerde çok ciddi bir dönemi daha geride bırakılmıştır. Bu dönemde KOB' lar ışığında Kopenhag siyasi kriterleri uyum sürecinin başarıyla tamamlanması, 35 fasılda belirlenen AB müktesebatına uyum sağlanmasına dair müzakerelerin olumlu şekilde sonuçlandırılması ve katılım sürecinin tamamlanması başlıca amaçlardan olmuştur.

Türkiye 2000'lere; nüfusunun yüzde 35'inin köylerde yaşadığı ve işgücünün yüzde 36'sının tarımda istihdam edildiği bir kırsal kesim profiliyle girmiştir. Gerek ülke nüfusunun önemli bir bölümünün kırsalda ikamet etmesi gerekse tarımın ülke ekonomisindeki büyük payı sebebiyle kalkınma planlarında kırsal nüfusa, tarıma ve dolayısıyla kırsal kalkınmaya özel bir önem verilmiştir(UKKS, 2007-2013). Bunun için ilk olarak 2001 yılında Ulusal Programı devreye sokmuştur. Bu programda ülkemizde ana hatlarıyla ortaya konmuş kırsal kalkınma eksenli bir politikanın olmadığı aktarılmıştır. Öngörülen şartlar altında, mevcut koşullarda, AB'nin kırsal kalkınma politikalarıyla eş değer şekilde uyum sağlayacak KKP hazırlanması ve gerekli mevzuat çalışmalarının tamamlanması gerektiği belirtilmiştir(Demirbük, 34, 2013).

Böylece AB müzakereleri ile birlikte planlı kalkınma döneminde beşer yıllık aralıklarla hazırlanan kalkınma planlarına ek olarak tarım stratejileri, ulusal planlar, kırsal kalkınma planları ve ulusal kırsal kalkınma stratejileri hazırlanmıştır. Bu bağlamda 2004 yılında kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaç olarak ele alan ve 2006-2010 yıllarını kapsayan tarım stratejisi oluşturulmuştur. Bu belgede kırsal kalkınma destekleri başlığı altında kırsal kalkınma program, proje ve faaliyetlerinin; katılımcılık, tabandan yukarı yaklaşım, yerel kapasitenin geliştirilmesi ve kurumsallaşması ilkesi çerçevesinde hazırlanacağı aktarılmıştır. Ayrıca tarım dışı sektörlerde istihdamın geliştirilmesi, üretici gelirlerinin artırılması ve farklılaştırılması, kadın ve genç nüfusun eğitim ve girişimcilik düzeyinin yükseltilmesi ile teknolojilerin geliştirilmesinin ve yaygınlaştırılmasının esas alınacağı belirtilmiştir. Yapılacak olan kırsal kalkınma yardımlarının da;

- *Çiftçi ve çiftçi grupları tarafından yapılan köy bazlı yatırımlar*
- *Özel sektör, Sivil Toplum Kuruluşları ve çiftçi kuruluşları tarafından yapılan kırsal yayım hizmetleri,*
- *Arazi toplulaştırma faaliyetleri,*
- *Mikro-finans faaliyetleri,*

→ *Kadın ve dezavantajlı gruplara yönelik programlar* olmak üzere çeşitli başlıkları kapsayacağı aktarılmıştır(DPT, 2004).

2005 yılında da Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖUKP) hazırlanmıştır. Bu programda “bölgesel gelişme” ekseninde, kırsal kalkınmaya özel bir önem verilmiş ve kırsal alanda;

- *İstihdam alanlarının artırılması ve gelir yaratacak faaliyetlerin desteklenmesi,*
- *Tarımsal arazilerin daha etkin kullanılması için kapasitenin geliştirilmesi,*
- *Modern tarımsal tekniklerin kullanılması yoluyla kırsal kesimdeki nüfusun yaşam kalitesinin artırılması,*
- *Turizm, tekstil, dokumacılık ve el sanatları gibi tarım dışı sektör istihdamının sağlanması ve*
- *Dezavantajlı alanlarda tarım dışı gelir getirici faaliyetlerin yaygınlaştırılmasıyla kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi öngörülmüştür (DPT, 2005).*

2006 yılı içinde AB Konsey kararı ile hazırlanan KOB’ da tarım ve kırsal kalkınma ile ilgili kısa vadede alınması gereken tedbirler, AB araçlarına işlerlik kazandırmak için ilgili idari yapıların kurulması ve hayvan kayıt sisteminin AB’ye yakınlaştırılması gibi öncelikler sıralanmıştır(AB, 2017). Bu kapsamda AB üzerinden ülkemize aktarılacak kaynaklar da dâhil olmak üzere kırsal kalkınma programlarının uygulanmasına yönelik faaliyetleri gerçekleştirmek için TKDK Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun 18.05.2007 tarih ve 26526 sayılı Resmi Gazete ile yürürlüğe girmiştir. Böylece TKDK resmi olarak faaliyetlerine başlamıştır(TKDK, 2017).

Tablo 2.1. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi'nin Amaç ve Öncelikleri

Stratejik Amaç 1	Ekonominin Geliştirilmesi ve İş İmkanlarının Artırılması
Öncelik 1. 1.	Tarım ve Gıda Sektörlerinin Rekabetçi Bir Yapıya Kavuşturulması Üreticilerin Örgütlenme ve Bilgi Düzeyinin Yükseltilmesi Su ve Toprak Kaynaklarının Etkin Kullanımı Tarım ve Gıda Sanayi İşletmelerinin Rekabet Gücünün Artırılması Gıda Kalitesi, Tüketicinin Korunması ve Gıda Sağlığına Yönelik Kontrol Yapılarının Güçlendirilmesi
Öncelik 1. 2.	Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi
Stratejik Amaç 2	İnsan Kaynaklarının, Örgütlenme Düzeyinin ve Yerel Kalkınma Kapasitesinin Güçlendirilmesi
Öncelik 2. 1.	Eğitim ve Sağlık Hizmetlerinin Güçlendirilmesi
Öncelik 2. 2.	Yoksullukla Mücadele ve Dezavantajlı Grupların İstihdam Edilebilirliğinin Artırılması
Öncelik 2. 3.	Yerel Kalkınma Kapasitesinin Güçlendirilmesi
Stratejik Amaç 3	Kırsal Alan Fiziki Alt Yapı Hizmetlerinin Geliştirilmesi ve Yaşam Kalitesinin Artırılması
Öncelik 3. 1.	Kırsal Alt Yapının Geliştirilmesi
Öncelik 3. 2.	Kırsal Yerleşimlerin Geliştirilmesi ve Korunması
Stratejik Amaç 4	Kırsal Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi
Öncelik 4. 1.	Çevreci Tarım Uygulamalarının Geliştirilmesi
Öncelik 4. 2.	Orman Ekosistemlerinin Korunması ve Orman Kaynaklarının Sürdürülebilir Kullanımın Sağlanması
Öncelik 4. 3.	Korunan Alanların Yönetimi ve Geliştirilmesi

Kaynak: DPT, 2007

DPT tarafından 2007-2013 yıllarını kapsayan UKKS hazırlanmıştır. UKKS, kırsal ekonominin geliştirilmesi bağlamında tarım ve gıda sektörlerinin rekabet gücünün artırılması; tarım ve tarım dışı sektörleri bir arada değerlendiren bütüncül bir yaklaşım esas alınmıştır(UKKS 2007-2013). Aynı dönemde uygulamaya konan Dokuzuncu Kalkınma Programı'nda da UKKS ile ilgili olarak bu belgenin uluslararası yükümlülükler, AB'ye üyelik süreci ve tarımsal yapıda yaşanan dönüşümün kırsal kesimde ortaya çıkardığı uyum sorunlarını çözmek ve kırsal kalkınma proje ve faaliyetlerine çerçeve oluşturmak üzere hazırlandığı belirtilmiştir(DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı). UKKS'nin amaçları ve öncelikleri Tablo 2.1 'de sunulmuştur.

UKKS bazı ilkeler çerçevesinde hazırlanmıştır. Bunlar; mekânsal duyarlılık, iş birliği ve katılımcılık, sürdürülebilirlik, sosyal içerme, politika ve düzenlemelerde tutarlılık ve etkin izleme ile kaynak kullanımında etkinlik gibi ilkelerdir. Bu ilkeler ile amaç ve öncelikler daha önceden kırsal kalkınma konusunda yaşanan tecrübeler ve başarısızlıklar neticesinde ortaya konmuştur. UKKS' de ÖUKP' de kullanılmak üzere daha önceden kırsal alanlar için ortaya konan ve DPT koordinatörlüğünde hazırlanan

Güçlü-Zayıf-Fırsatlar-Tehditler (GZFT) analizinin güncel haline yer verilmiştir(Bknz. Tablo 2.2 GZFT Analizi). GZFT analizi IPARD I gibi diğer politika belgelerinde de ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.

Ayrıca bu belgede AB'ye uyum kapsamında ülkemizde uygulanacak olan IPARD konusunda yapılacak çalışmaların bir ön izlemesi yer almıştır(UKKS 2007-2013, 20-24). Buna göre;

- İlgili kamu kuruluşlarından sentezlenecek bir İzleme ve Yönlendirme Komitesi oluşturulması,
- Uygulama ve ödeme görevlerini ifa edecek Kırsal Kalkınma Uygulama ve Ödeme Biriminin (şimdiki adıyla Tarım ve Kırsal Destekleme Kurumu) oluşturulması ve akreditasyonunun sağlanması,
- Hazine Müsteşarlığı bünyesindeki Ulusal Fon'da IPA Kırsal Kalkınma Bileşeni mali yönetimine ilişkin kapasite geliştirilmesi,
- İzleme ve Yönlendirme Komitesinin sekretaryasını yürütecek ve KKP'nin hazırlanmasında ve koordineli bir şekilde uygulanmasında görev alacak olan Yönetim Otoritesinin görevlendirilmesi gibi çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir.

Tablo 2.2. GZFT Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none"> • Geniş tarım alanlarının varlığı (kuru, sulu ve sulanabilir) ve sulama imkanlarının bulunması, • Tarımsal üretim (bitkisel üretim, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık) potansiyelinin zenginliği ve potansiyel ürün çeşitliliği, • Tarımsal sanayi girdi ve hammadde çeşitliliği, • Kırsal işgücü potansiyeli, • Marka olabilecek yöresel ürün çeşitliliği, • Ulaşım, haberleşme ve elektrik altyapısının önemli ölçüde tamamlanmış olması, • Flora ve fauna zenginliği, çevre kirliliğinin az olması ve organik tarım potansiyeli bulunması, • Kültür ve turizm varlıklarının zenginliği ve bunların turizm açısından yüksek potansiyel arz etmesi, • Çeşitlilik sergileyen geleneksel zanaat ve el sanatları, • Kırsal kalkınma projeleri deneyimi, • Kırsal kalkınmaya yönelik faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının artması, • Yaygın kamu teşkilatı.	<ul style="list-style-type: none"> • Kırsal istihdamın ve gelir kaynaklarının ağırlıklı olarak tarımsal faaliyetlere dayanması, tarım sektöründe gizli işsizlik ve tarımda kayıt dışılığın yaygınlığı, • Tarımın yapısal sorunları:<ul style="list-style-type: none"> - Tarımsal işletmelerin küçük ve parçalı olması, - Tarımsal eğitim ve yayım hizmetleri ile işbirliği konusundaki yetersizlikler, - Kalite ve standartlara uyum konusunda güçlükler, - Tarım-sanayi bütünleşmesinde ve pazarlama faaliyetlerinde etkinlik sorunları, - Sermaye ve mali kaynak yetersizlikleri, - Üretimin doğal koşullara bağımlılığı ve verim düşüklüğü. • Orman köyleri başta olmak üzere kırsal yerleşimlerde yoksulluğun yaygın olması, • Genel eğitim düzeyinin ve kız çocuklarının okullaşma oranının düşük olması, • Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin etkinleştirilme ihtiyacı, • Yerleşim birimlerinin sayıca fazla, plansız, dağınık ve küçük olması, • Kırsal altyapı yetersizlikleri, mevcut altyapının modernizasyon ihtiyacı, • Doğal kaynakların (toprak, su, orman, çayır ve mera, su ürünleri stokları gibi) koruma-kullanma dengesi ile ilgili sorunlar, • Toprak kalitesinin düşüklüğü, engebeli yapı nedeniyle erozyonun yaygınlığı, toprak kaynaklarının kabiliyetlerine uygun kullanılmaması, • Kırsal alana hizmet götüren kamu kuruluşları arasındaki koordinasyon yetersizliği, • Kırsal alanların ekonomik ve sosyal yapılarının analizinde ihtiyaç duyulan verilerin yetersizliği.
Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none"> • Tarım dışı sektörlerin gelişme eğilimi, • Tüketici bilincinin gelişmesi ve sağlıklı, kaliteli ve organik ürünlere olan talebin artması, • İç ve dış talebe dayalı olarak gıda sanayisinin gelişmesi, • Kırsal turizm talebinin artma eğilimi, • Çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda artan bilinç ve ilgi, • AB'ye katılım süreci ve AB'ye uyum, • Uluslararası kaynaklara-fonlara erişebilirlik, • Dış pazarlara erişim imkânlarının güçlenmesi, • Üretim, haberleşme ve bilişim teknolojilerinin giderek gelişmesi, • Kentsel ekonomilerin gelişmesi, kentsel ve kırsal alanlar arasında işlevsel ilişkilerin güçlenmesi, • Yerel yönetimlerin güçlendirilmesine verilen önemin artması ve kamu yönetiminin etkinleştirilmesi.	<ul style="list-style-type: none"> • Makroekonomik istikrarın bozulması, • Tarımsal destekleme politikalarının değişme eğilimi ve uluslararası ticaretin giderek serbestleşmesi, • Tarımın yeniden yapılandırılması sürecinde işsizlik ve yoksulluk gibi sosyo-ekonomik olumsuzlukların artması, • Genç ve nitelikli işgücünün kırsal alanlardan göçü, üretken faktörlerin kaybı ve nüfusun yaşlanması, • Hızlı kentleşme ve sanayileşme ile gelişen turizm faaliyetlerinin doğal kaynaklar üzerindeki baskısının artması, • Küresel çevre sorunlarının ülke üzerinde olumsuz etkiler yaratması, • Dünyada petrol ve diğer girdi fiyatlarının yükselmesi, • Bölgeler arasında ve bölge içinde gelişmişlik farklarının derinleşmesi

Kaynak: DPT, 2007

2007-2013 yıllarında yapılacak politikaların çerçevesini çizen bir diğer politika belgesi ise Dokuzuncu Kalkınma Planıdır. Bu belge istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve

AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye vizyonu ile hazırlanmıştır. Bunun gerçekleşmesi ise; rekabet gücünün artırılması, istihdamın artırılması, beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi, bölgesel gelişmenin sağlanması ile kamu hizmetlerinde kalitenin ve etkinliğin artırılması gibi bazı stratejik amaç ve eksenlere bağlanmıştır. Bölgesel gelişmenin sağlanması ile ilgili olarak bu alanda ülkemizin AB'ye üyelik süreci ile birlikte üyelik sonrası kullanılacak olan yapısal fonlara hazırlık için gerekli altyapının ve kurumsal gelişmenin tamamlanması gerektiği belirtilmiştir. Yatırımların ve istihdamın artışını hızlandırmak ve bölgesel gelişmede özel sektör katkısını artırmak amacıyla Kalkınmada Öncelikli Yörelere kapsamındaki illerin de içinde bulunduğu toplam 49 il için teşvik uygulaması başlatılmıştır. Kırsal kalkınma politikalarının etkinliğinin artırılması için yürütülen yasal ve kurumsal düzenlemeler kapsamında karar alma süreçlerinde ilgili kuruluşların yer alması öngörülen kırsal kalkınma kurumu ile uygulama ve ödeme birim kurulmasına ilişkin çalışmalara hız verilmiştir. Tarım sektörü için, AB Katılım Öncesi Yardımlardan da yararlanılarak, tarımsal işletmelerde kapasite artırılması, başta üretim teknikleri ve üretim koşullarının iyileştirilmesi olmak üzere, tarım işletmelerinin modernizasyonu, belirlenecek öncelikler çerçevesinde destekleneceği ve tarım-sanayi entegrasyonunun özendirileceği planlanmıştır. Ayrıca tarım sektöründe var olan üretici örgütleri AB tarım piyasaları ile bütünleşme çerçevesinde yeniden düzenleneceği ve kırsal kesimin örgütlenme kapasitesinin geliştirileceği amaçlanmıştır. Diğer taraftan kırsalda tarımsal ve tarım dışı ekonomik faaliyetler kapsamında çalışmalar yapılacağı ve tarım, orman ile gıda ürünlerinin tanıtım ve pazarlanması, turizm ve rekreasyon, el sanatları, tarıma dayalı sanayi ve diğer alternatif üretim faaliyetleri geliştirileceği planda yer almıştır. AB kırsal kalkınma politikalarına uyum için ise gerekli kurumsal çerçeve oluşturulması, kırsal kalkınma fonlarının yönetimine ve etkin kullanımına ilişkin idari yapılanmaya gidileceği belirtilmiştir(DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı).

2010-2013 döneminde KKP devreye sokulmuştur. KKP' nin temel amacı planda "kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasını sağlamaktır" şeklinde belirtilmiştir. Bu amaçla plan içinde kırsal kesimdeki yaşam ve çalışma koşulları açısından önem arz eden ve kırsal kalkınma alanında desteklenmesi gereken tedbirler ve faaliyetler belirlenmiştir. Bu faaliyetler arasında kırsal kalkınma odaklı olan ve kaynak aktarımı

şeklinde görülen hibe programları ile kalkınma ve/veya kırsal kalkınma projelerinin önemli yer teşkil ettiği belirtilmiştir(TKB, 2010). Bu nedenle politika dokümanı olan ve 2010-2013 yıllarında gerçekleştirilecek olan tüm uygulamalara kaynak teşkil eden KKP' nin, AB KKP' lerine uyumu özellikle gözetilmiştir. Bu bağlamda planda o dönemde uygulaması devam eden IPA I ve beşinci bileşeni IPARD'a da geniş yer verilmiş ve aralarındaki uyum dikkat çekmiştir.

2013-2017 Tarım Strateji belgesinde, kırsal kalkınmanın sağlanması için tarımsal altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca tarımsal altyapı sorunlarının giderilmesi ve kırsal kalkınmanın sağlanması için; kırsal alanlarda arazi düzenlemesi, işletme ölçeğinin büyütülmesi, üretim ve verim artışlarının sağlanması, işletmelerin gelir ve rekabet güçlerinin artırılması, tarım-sanayi entegrasyonunun sağlanması, istihdam imkânlarının artırılması, kırsal çevrenin korunmasına yönelik tedbirlerin uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesinin büyük önem taşıdığı aktarılmıştır. Bu belgede stratejik hedefler maddeler halinde sıralanmıştır. 14. maddede ise kırsal kalkınma hedefi "Kırsalda yaşam seviyelerini arttırmak ve kırsal kalkınmayı temin etmek" şeklinde belirtilmiştir. Burada IPARD Programı ile ilgili özellikle başlık açılmış ve kırsal kalkınmanın Programda yer alan tedbirlerin uygulanmasıyla sağlanacağı aktarılmıştır. Ayrıca Programın uygulandığı 42 ilde tanıtım ve eğitim faaliyetlerinin özellikle organize edileceği belirtilmiştir(GTHB, 2013).

2014-2018 yıllarını kapsayan çerçeve belge, Onuncu Kalkınma Planıdır. Bu belgede yapılan çalışmalara rağmen kırsaldan kente yaşanan göç hareketlerinin yavaşlayarak da olsa devam ettiği aktarılmıştır. Plana göre bunun temel sebebi kırsal kesimin kentsel iş imkânlarına ve yaşam şartlarına erişme isteğidir. Göç olgusunun en azından alt seviyelere çekilmesi için kırsal kesimde, tarım sektörünün gelişmesinin yanında, gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi gerektiği görülmüştür. Planda kalkınma hedeflerine tam olarak ulaşılabilmesi, kalkınmanın sürdürülebilir olması ve refahın yaygınlaştırılması, insanların buldukları mekânlarda yaşam kalitesinin ve yaşanabilirlik standartlarının çevreye duyarlı bir şekilde yükseltilmesi halinde mümkün olacağı belirtilmiştir. Bu çerçevede, şehirlerin ve kırsal alanların kendine özgü koşul ve niteliklerine göre, daha iyi iş fırsatlarını ve yaşam ortamlarını sunabilir hale gelmesi Onuncu Kalkınma Planının temel amaçları arasında olduğu belirtilmiştir. Bu dönemde daha etkili bir kırsal kalkınma politikası için UKKS

ve KKP belgeleri yürürlüğe konmuştur. Yerel düzeyde ise kırsal kalkınmaya ilişkin kurumsal kapasite güçlendirilmiştir. Bu kapasitenin oluşumuna katkı sağlayan kurumların başında; TKDK ve kalkınma ajanslarının geldiği belirtilmiştir(T.C. Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı).

Tarım ve kırsal kalkınma ekseninde hazırlanan tüm politika belgeleri incelendiğinde Türk tarımı ve kırsal alanların kalkınması için ortaya konan hedeflerin ve programların benzer özellik taşıdığı görülmektedir. Ancak zaman içinde dönemsel farklılıklara binaen değişme eğilimi göstermiş olduğunu da belirtmek gerekir. Ayrıca Roma Antlaşmasınının 39. Maddesi uyarınca Avrupa'daki duruma bakıldığında tarım ve kırsal kalkınma çerçevesinde oluşturulan hedeflerin Türkiye'deki hedeflerle benzer özellik gösterdiği anlaşılmaktadır(Bknz. Tablo 2.3). AB, oluşturduğu politika belgelerinde günün koşullarına göre sürekli güncelleme yapmakta ve politikaların uygulanması aşamasında konulan kurallara titizlikle uymaktadır. Dolayısıyla sürekli güncel ve uygulanabilir projeler hayata geçirilmektedir. Türkiye'de ise ortaya konan politika belgelerinde özellikle beşer yıllık kalkınma planlarında oluşturulan hedeflere nasıl ulaşılabileceği net bir şekilde ortaya konmamıştır. Ayrıca kâğıt üzerinde hazırlanan çalışmaların sahada aynı etkiyi karşılamaması da sonuçların istenilen seviyede olamamasına sebep olmuştur. Yapısal sorunların çözülmesi bir yana bu sorunların zaman zaman arttığı da gözlemlenmiştir. Bu durum AB üyelik süreci içinde kısmen iyileşme eğilimi göstermiş olsa da halen geçmişten gelen sorunların varlığı gözle görülmektedir.

Tablo 2.3 Türkiye ile AB'nin Tarım ve Kırsal Kalkınma Hedeflerinin Karşılaştırılması

Türkiye	AB(Roma Antlaşması-39.Madde)
Tüketiciler için yeterli bir besin seviyesinin ve makul fiyatlardan ürün temini	Tüketicilere gıda maddelerinin, makul fiyatlarla ve düzenli olarak temini
Verim ve üretim artışı sağlanırken, kötü hava koşullarının üretim üzerindeki etkilerinin azaltılması,	Üretim faktörlerinin rasyonel kullanımı yoluyla, tarımsal üretimi geliştirmek
Tarımda çalışanlara yeterli ve düzenli bir gelir temin edilmesi,	Tarım üreticilerine uygun bir yaşam standardı temin etmek
Tarımsal ürünlerin ihracatının desteklenmesi	Tarımsal pazarları stabilize etmek
Kırsal alanların kalkınmasının ve kendine yeterlilik oranlarının yükseltilmesi	-

Kaynak: Ulusoy (2003: s. 183-204).

2.2.2. Türkiye’de Uygulanan Kırsal Kalkınma Destekleri

Ülkemizde kırsal kalkınmak için Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren çalışmalar yapılmıştır. Köy enstitülerinin kurulması ile başlayan bu süreç planlı dönemle beraber desteklenmeye devam edilmiştir. Kırsal kalkınma, zamanla dünya ile entegre olma yolunda ve AB ile müzakerelerin hız kazanmasıyla boyut değiştirmiş ve ülkenin en önemli kalkınma hamlesine dönüşmüştür. Bu süre zarfında çeşitli kırsal kalkınma projeleri uygulanmıştır. Bunların çoğu yabancı kaynaklı olup uygulanacak bölgeye göre şekillendirilmiştir. Bu projelerin genel amaçları ise bölgesel farklılıkları minimize etmek, yaşam kalitesini iyileştirmek, bölgede yaşayan insanların gelir düzeyini arttırmak, farklı ekonomik faaliyetler geliştirmek ve altyapı çalışmaları olmuştur. Bu bölümde bu projelere kısaca değinilecektir.

2.2.2.1. Çorum-Çankırı Entegre Kırsal Kalkınma Projesi (1976-1984)

Bu proje ülkemizin ilk kırsal kalkınma projesidir. 1975 yılında Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu(IFAD) ve Dünya Bankası önderliğinde başlatılmış olup 1984’de bitirilmiştir. Proje dâhilinde köylerde hamam, çamaşırhane, umumi tuvalet ve köy konağı gibi sosyal tesisler yapılmıştır. Çalışma dâhilinde çiftçilere tarımsal üretimin arttırılması amacıyla orta ve uzun vadede, düşük faizli krediler verilmiştir. Proje bitiminde uygulandığı köylerde nadas alanlarında önemli oranda azalma görülmüş, tarımsal ürünlerin üretim alanları, verimleri ve üretim miktarları da kayda değer şekilde artmıştır. Ancak proje dâhilinde yapılan tesisler ihtiyaca yönelik olmaktan uzak kalmıştır. Ayrıca entegre kırsal kalkınma projesi olmaktan çok altyapı faaliyetlerini kapsayan bir tarımsal kalkınma projesi haline dönüştürmüştür(Akın, 2015; 98-100).

2.2.2.2. Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi (1982-1989)

1982 yılında DPT, Tarım Bakanlığı, FAO ve Dünya Bankası işbirliğiyle başlatılmıştır. Projenin tamamlanmasının ardından çıkan sonuçlar neticesinde modern tarım ekipmanların ve makinelerin kullanım seviyesinde artış olduğu görülmüştür. Başlangıçta zayıf olduğu görülen çiftçi teknik personel ilişkisinin uygulama sonunda olumlu yönde ilerleme gösterdiği verilere yansımıştır. Çiftçilerin hayvan ve bitki hastalıklarıyla mücadelede bilinç kazandıkları görülmüştür. Çalışma kapsamında

bölgedeki köylere yeni yollar yapılmış, içme suyu sağlanmış ve kredi kullandırılmıştır(Atsan, 1998; 34-38).

2.2.2.3. Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi (1990-1999)

1990 yılında başlayıp 1999 yılında sonlandırılan proje kapsamında takribi 35 bin ailenin gelirini arttırıcı faaliyetler desteklenmiştir. Özellikle bayanların kazanç sağlayabilecekleri arıcılık, halı ve kilim gibi sektörlerde desteklemeler yapılmıştır. Proje dâhilinde dağlık alanlarda bulunan meralar tarım arazilerine dönüştürülmüştür. Bu yüzden hayvansal üretim azalmış, kümes hayvancılığı ise artmıştır. Diğer taraftan meyve, yem bitkileri ve sebze üretimi artarken tarla bitkileri üretimi de azalmıştır(Yaşa, 2016, 77; Başarır, 2008,99).

2.2.2.4. Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi (1991–2001)

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı koordinatörlüğünde Orman Bakanlığı ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen ve IFAD tarafından finanse edilen proje 1991 ile 2001 yılları arasında uygulanmıştır. Yozgat' ta yürütülen proje ile kırsal yerleşim alanlarının altyapısının geliştirilmesi, tarım ürünlerinin üretiminin artırılarak üretici gelirlerinin artırılması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, içme suyu sistemlerinin oluşturulması, köy yollarının yapımı, tarım dışı ekonomik faaliyet olarak el sanatlarının desteklenmesi, kredi imkânlarının genişletilmesi, istihdam alanlarının oluşturulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda yaklaşık olarak 30 bin aileye ulaşılması hedeflenmiştir. Proje sonunda Yozgat'ta ormancılık faaliyetleri yönünden başarı elde edilmiştir. Hayvancılık bazında et ve süt veriminde artış meydana gelmiş, ağaçlandırma ve erozyon kontrol çalışmaları yoğunlaşmıştır(Yılık, 2011, 33).

2.2.2.5. Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi (1997-2006)

1997'de başlayıp 2006 yılında tamamlanan proje IFAD ve İslam Kalkınma Bankası (İKB) ile yerel kaynaklarla finanse edilmiştir. Proje; tarla bitkileri-tarımsal kalkınma, hayvancılık üretimi, gelir çeşitlendirici faaliyetler, kırsal altyapı, proje kredisi ve ormancılık olmak üzere 6 bileşenden oluşmuştur. Bu kapsamda erozyon kontrolü ve ağaçlandırma çalışmaları organize edilmiş, kırsal altyapı çalışmaları yürütülmüştür. Kredi olanaklarının ve üretimin arttırılması, ekonomik çeşitlilik yaratacak faaliyetlerin geliştirilmesi için düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca arıcılıkta, besicilikte, yem bitkileri

ve süt üretiminde gelişme sağlanması adına çalışmalar yapılmıştır(Ekim, 2006, 59; Akın, 2015, 102).

2.2.2.6. Sivas-Erzincan Kalkınma Projesi (2005-2012)

2005-2012 yılları arasında tatbik edilen proje kapsamında illerde, tarımsal üretim ve kazanç düzeyinin artırılması yoluyla, kırsaldan kentlere gerçekleşen g hareketlerinin önlenmesi amaçlanmıştır. Proje, kırsalda istihdam imkânlarının artırılması, girişimcilerin desteklenmesi, altyapının iyileştirilmesi, çiftçilerin ve gelir düzeyi düşük insanların destekleneceği kurumların inşası amacıyla oluşturulmuştur. Projenin finansmanı IFAD, Petrol İhraç Eden lkeler Topluluğu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Türkiye Cumhuriyeti Hkmeti tarafından karşılanmıştır(Yaşa, 2016, 1).

2.2.2.7. Diyarbakır-Siirt-Batman Kalkınma Projesi (2006-2012)

2006-2012 yılları arasında uygulanan proje dâhilinde tarımsal verimliliğin ve gelir seviyesinin artırılması, kazanç sağlayacak ekonomik etkinliklerin çeşitlendirilmesi, altyapı çalışmalarının geliştirilmesi ve kırsalda yaşayanların istihdam edilebilirliğinin sağlanması adına geliştirilmiştir. Projenin finansmanı IFAD, UNDP ve Türkiye Cumhuriyeti Hkmeti tarafından karşılanmıştır. Proje kapsamında çeşitli meyve bahçeleri kurulmuş, altyapı hizmetleri yapılmış, içme suyu deposu ve hayvan içme suyu göleti inşa edilmiş ve ifti eğitim faaliyetleri yürütülmüştür(Bulutcu, 2015, 49).

2.2.2.8. Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projesi (2010-2014)

İllerdeki yoksulluğu azaltmak ve tarımsal üretim faaliyetlerinde gelişmeyi sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Projenin finansmanı IFAD, UNDP ve Türkiye Cumhuriyeti Hkmeti tarafından karşılanmıştır. Tarımsal faaliyetlerde ticari boyuta geçme konusunda istekli çiftçilere imkân sağlamak, onların gelirlerini artırmak için geliştirilmiştir. Proje kapsamında ahır inşaatı, alt yapı çalışmaları ve eğitim faaliyetleri yapılmıştır(UNDP, 2017).

2.2.2.9. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) (2006-2020)

KKYDP, GTHB aracılığıyla, UKKS kapsamında 2006'dan itibaren verilmeye başlanmıştır. Program, kırsalda ekonomik ve sosyal olanakların geliştirilmesi adına oluşturulmuş ulusal kaynaklı kırsal kalkınma programıdır. İlk etapta 65 il için uygulanan KKYDP 2009 yılından itibaren 81 il için uygulanmaya devam edilmiştir. 2010 yılında sonlanması planlanan program sektörden gelen talepler üzerine uzatılmıştır. Şu an için 3.Dönem uygulanmakta olup bitiş yılı 2020'dir. Program da %50 hibe %50 öz kaynak kullanılmaktadır. Program, tarım sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli sanayinin gelişmesini esas almaktadır. Proje kapsamında, kırsal altyapının güçlendirilmesine yönelik projeler ve üretim esaslı makine-ekipman alımları desteklenmektedir. KKYDP ile;

- Kırsal alanda gelir ve refah düzeyinin yükseltilmesi,
- Tarımsal üretim ve tarıma dayalı sanayi arasında uyumun sağlanması için küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi,
- Tarımsal pazarlama altyapısının geliştirilmesi,
- Gıda güvenliğinin mevcut duruma göre güçlendirilmesi,
- Kırsal alanda alternatif gelir kaynaklarının artırılması,
- Yürütülmekte olan kırsal kalkınma çalışmalarının etkinliklerinin yükseltilmesi ve
- Kırsal toplumda belirli bir kapasitenin oluşturulması amaçlanmaktadır(GTHB, 2017).

KKYDP' nin tarıma dayalı yatırımların desteklenmesi programı kapsamında 3. Dönem itibariyle aşağıda yer alan yatırım alanları desteklenmektedir(GTHB, 2017);

1- Tarıma dayalı ekonomik yatırım konuları

- ❖ Bitkisel ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması,
- ❖ Hayvansal ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması,
- ❖ Su ürünleri işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması,

- ❖ Çelik silo,
- ❖ Soğuk hava deposu,
- ❖ Yenilenebilir enerji kullanan seralar,
- ❖ Yenilenebilir enerji üretim tesisleri
- ❖ Tarımsal üretime yönelik modern sabit yatırımlar,
- ❖ Hayvansal ve bitkisel orjinli gübre işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması.

2- Kırsal ekonomik alt yapı yatırımları

- ❖ Kırsal turizm
- ❖ Çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik altyapı sistemleri
- ❖ El sanatları ve katma değerli ürünler
- ❖ Bilişim sistemleri ve eğitimi.

Kırsal turizm ile el sanatları ve katma değerli ürünler alanında verilen destekler IPARD II kapsamında yer almayan 39 ilde uygulanmakta diğer destekler ise 81 ilin tamamında verilmektedir.

- KKYDP kapsamında Kasım 2016 itibariyle 7.362 adet tarıma dayalı yatırım tesisi projesi tamamlanmış, 1,923 Milyon TL hibe verilmiştir. Ayrıca 271.654 yeni makine-ekipman desteklenmiş, bu alanda da 1.144 Milyon TL hibe ödemesi yapılmıştır. Toplamda yaklaşık olarak 3 Milyar TL hibe ödemesi gerçekleşmiştir(GTHB, 2017).

2.2.2.10. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçilerin Desteklenmesi Programı (2016- 2018)

64.Hükümet Acil Eylem Planında yer alan proje 2016-2018 yıllarını kapsayacak şekilde geliştirilmiştir. Program kapsamında kırsalda yaşayan 40 yaş ve altı genç çiftçilere tarım ve hayvancılığı cazip bir meslek haline dönüştürmek ve desteklemek için hazırlanmıştır. Bu kapsamda projeye başvuran genç çiftçilere 30.000 TL karşılıksız destek verilmiştir. Programın amacı; kırsalda genç nüfusun istihdamına katkı sağlayacak tarımsal üretime yönelik projelerin desteklenmesi ve bu sayede tarımda

sürdürülebilirliğin sağlanmasıdır. Proje kapsamında desteklenecek konular ise şu şekildedir;

A) Hayvansal üretime yönelik;

1. Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık,
2. Arı ve arı ürünleri yetiştiriciliği,
3. Kanatlı (serbest sistem) ve ipekböceği yetiştiriciliği,

B) Bitkisel üretime yönelik;

1. Kapama meyve bahçesi tesisi
2. Fide, fidan, iç ve dış mekân süs bitkisi yetiştiriciliği,
3. Kontrollü örtü altı yetiştiriciliği,
4. Kültür mantarı üretimi,

C) Yöresel ürünleri ile tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik;

1. Tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi,
2. Coğrafi işaretli, yerli gen kaynaklarını kullanarak, organik veya iyi tarım uygulamalı bitkisel ve hayvansal üretimi,
3. Coğrafi işareti olan gıdaların üretimi, şeklindedir(GTHB, 2017).

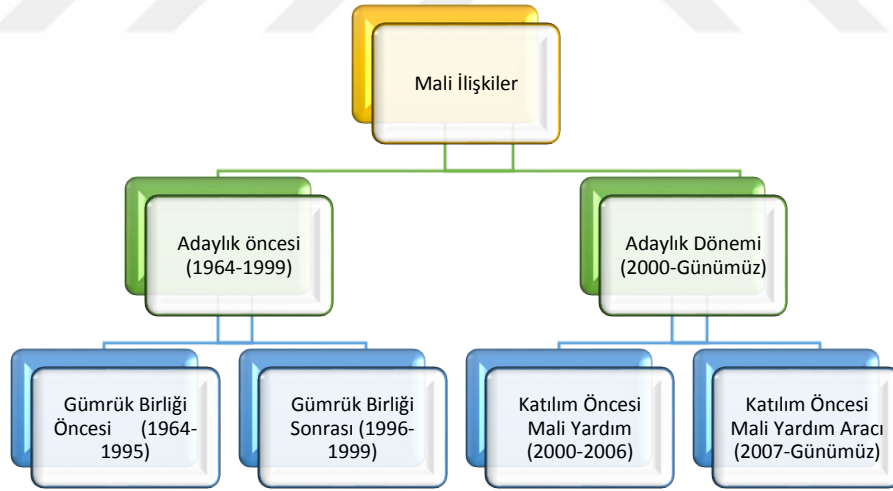
Görüldüğü üzere farklı dönemlerde, amaçları ve hedefleri birbirine benzer birçok kırsal kalkınma projesi uygulanmıştır. Özellikle altyapı yatırımları konusunda başarılar sağlanmış, destekler verilmiş, kapasite artırımı sağlanmış, sulama sistemleri oluşturulmuş ve eğitim faaliyetleri yapılmıştır. Ancak bunlar kırsaldan kente göçü tam olarak engelleyememiş ve top yekûn bir kalkınma hamlesine dönüşmemiştir. Bundaki en önemli sebepler arasında, kırsal kalkınma ile alt yapı desteklerinin bir bütün olarak algılanması ve son dönem desteklemeler haricinde diğer projelerin il bazlı kalması ve bütüne yayılamamış olmasıdır. Ayrıca projeler merkezden oluşturulmuş ve yerel aktörlerin sorumlulukları sınırlı kalmıştır. Projelerin uygulama alanları siyasi faktörler etkisinde kararlaştırılmış ve uygulama yapılacak illerin kapasitesi ve tarımsal yapısı yeterince incelenmemiştir. İl bazında organize edilen projelerde tarımda önemli faktör

olan kadınlar ve gençler göz ardı edilmiştir. Üretici örgütleri fonksiyonu amaç dışında bırakılmış bu da projelerin kalıcılığını azaltmıştır. Üretim ve kapasite artırımı sağlanmış ancak pazarlama kısmı yeterince desteklenmemiştir(Akın, 2015, 105; Yaşa, 2016, 80).

Diğer taraftan verilen tüm kırsal kalkınma desteklerinin IPARD destekleriyle örtüştüğü ve benzer nitelik taşıdığı görülmektedir. IPARD uygulanmaya başlanmadan önce verilen bu destekler o bölgede bu tarz projelere uyumu arttırmış, insanları cesaretlendirmiş ve farkındalık meydana getirmiştir. Ayrıca yerel kırsal kalkınma projeleri ile faaliyete başlayan işletmeler daha sonra IPARD Programı için potansiyel faydalanıcı profili oluşturmuştur(Bulutcu, 2015, 71).

2.2.3. Türkiye'ye Aktarılan AB Destekleri

AB, çatısı altında bulunan üye ülkelere, aralarında farklı sebeplerden dolayı var olan ekonomik, sosyal ve insani farklılıkların azaltılması için yapısal fon şeklinde isimlendirilen mali araçlar ile kaynak aktarmaktadır. Aynı şekilde aday ve potansiyel aday konumunda ki ülkelerin de ekonomik, sosyal ve insani ölçütlerinin gelişimine katkı sunmak amacıyla bu ülkelere mali aktarım sağlamaktadır.

Şekil 2.2. Türkiye-AB Mali İşbirliği Dönemleri

Türkiye'de AB'ye adaylık başvurusunda bulunduğu 1963 yılından itibaren çeşitli kanallarla hibe ve kredi şeklindeki desteklemelerden bu şekilde yararlanmıştır. Türkiye 1999 yılında adaylık statüsü kazanmasının ardından da ekonomik, sosyal, siyasi, idari ve yasal reformlar için AB tarafından mali yardımlar aktarılmıştır. 1999 yılı Aralık

ayında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi ile birlikte Türkiye'ye aktarılan mali yardımların hem yapısal bir değişikliği olmuş hem de miktarında artış gözlemlenmiştir(Altundağ, H., 2008; 32).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IPARD PROGRAMI

IPARD Programından önce AB OTP köklü bir değişim süreci yaşamıştır. Bu değişim ile birlikte kırsal kalkınma kavramı bu tarz programların merkezine yerleşmiştir. Gündem 2000 Raporunda 2000-2006 dönemini kapsayan bir dizi destekleme politikası devreye sokulmuştur. Bu dönemde hem AB hem de aday ve üye ülkelerin kazandığı tecrübeler ve uygulanan destekleme programlarının olumsuz yanları 2007-2013 dönemi IPA I Programı için analiz kaynağı olmuştur. IPARD Programı, IPA I Programının beş bileşeninden biri olarak hayata geçirilmiştir. IPA Programının dayanağını oluşturan temel belgeler; AB'nin 1085/2006 IPA Konsey Tüzüğü ve Tüzüğün uygulanması esaslarını içeren 718/2007 sayılı IPA Uygulama Tüzüğüdür. Kırsal kalkınma başlığı IPA Uygulama Tüzüğü'nün 170. Maddesi ile 194.Maddesi arasında düzenlenmiştir. Düzenlemeler hem OTP hem de AB kırsal kalkınma yaklaşımına uygun olarak hazırlanmıştır. Bu dayanakla birlikte faydalanıcı ülkeler AB'nin gözetimi altında önceliklerini, sektörel durumlarını vs. göz önünde bulundurarak kendi IPARD Programlarını hazırlamışlardır. IPARD Programı ülkemizde; Tarım Bakanlığı, 9. Kalkınma Planı, 2006-2010 yıllarını içeren Tarım Stratejisi ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi önceliklerini temel alarak düzenlemiştir. AB nezdinde ise, 2003 ve 2006 yıllarında yayınlanan KOB' lar ve Çok Yıllı Endikatif Planlama Belgesi (*Multi-Annual Indicative Planning Document –MIPD*) IPARD Programına kaynaklık etmiştir. Ayrıca Bakanlık programı hazırlarken diğer kamu kuruluşları ile işbirliği halinde olmuş; yerel kuruluşlar, sosyal, ekonomik ve çevresel ortaklar, sivil toplum kuruluşları, bilgi merkezleri ve üniversitelerin de fikirlerini alarak düzenlemeler yapmıştır(Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2008).

IPARD Programı 25 Şubat 2008 tarihinde resmi olarak kabul edilmiştir. Programın uygulayıcısı IPARD Ajansı olarak TKDK, 18 Mayıs 2007 tarih ve 26526 sayılı resmi gazetede yayımlanan 5648 sayılı Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile kurulmuştur(<http://www.resmi.gazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070518-2.htm>). Ayrıca Programın hazırlanması, değerlendirme ve izleme aşamalarının takip edilmesi, raporlama, koordinasyon, tanıtım

ve bilgilendirme faaliyetlerinin yapılması ile ilgili görevleri yerine getirmek üzere Tarım ve Köyşleri Bakanlığı bünyesinde Yönetim Otoritesi oluşturulmuştur (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160908-10.htm>).

IPARD Programının genel amaçları;

1. Desteklenecek yatırımlarla tarım ve gıda sektöründe sürdürülebilir modernizasyonu sağlamak,
2. Gıda güvenliği, veterinerlik, bitki sağlığı, çevre ve diğer standartlara ilişkin düzenlemelerin AB müktesebatına uyumunu arttırmak,
3. Kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasına katkı sunmak,
4. Kırsal ekonominin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesine yönelik çalışmalar yapmak,
5. Göç ve nüfusun azalmasını önlemek amacıyla istihdam olanaklarının artırılması ile kırsal alanlarda yaşam kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalara öncülük etmektir. (Aydın, Yıldırım, 2013, 28-40).

IPARD Programının stratejik amaçları ise;

- *Hedeflenen yatırımlar vasıtasıyla tarım sektörünün (işleme dâhil) sürdürülebilir modernizasyonuna katkı sağlanması,*
- *Genişleme paketinde belirtildiği üzere; gıda güvenliği, veterinerlik, bitki sağlığı, çevre ve diğer standartlara ilişkin AB müktesebatının üstlenilmesinin teşvik edilmesi,*
- *Kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasına katkı sağlanması,*
- *Yerel kırsal kalkınma stratejileri ve tarım-çevre tedbirlerinin uygulanması için hazırlık faaliyetlerinin yapılmasıdır.*

Program içerisinde desteklenecek iller, sektörler ve alt sektörler, ayrılan bütçeler, faydalanıcıların özellikleri, uygun-uygun olmayan harcama kalemleri, alt-üst limitler, seçilme kriterleri vs. yer almaktadır. Ayrıca uygulanacak tedbirlerin tespiti için yapılan sektör analizleri, sektördeki üretici, çiftçi ve işleme sanayi gibi etkenlerin durumu, bunların AB standartlarına ulaşabilme düzeyi, geçmiş uygulamalarda yaşanan tecrübeler ile sektör açısından güçlü ve zayıf yönler; fırsatlar ve tehditler Programın bir diğer

başlıkları arasında yer almaktadır. Yapılan sektör analizleri sonucunda Programın uygulanması aşamasında destek verilecek tedbirler ve alt tedbirler belirlenmiştir. Bu hususta IPARD II dönemi IPARD I dönemine nazaran daha geniş yelpazede kendini göstermiştir.

Programda 2007-2009 ve 2010-2013 dönemlerine binaen iki uygulama dönemi öngörülmüştür. Ancak mevzuat çalışmaları, Programın hazırlanması, uygulayıcı kurum TKDK'nın kuruluş aşamaları, akreditasyon süreci bu takvime yetişememiştir. 2007 yılında TKDK kurulmuş, 2008 yılında Program kabul edilmiştir. 2008 ve 2009 yıllarında TKDK, merkez ve taşra teşkilatını oluşturmuş, personel alımlarıyla örgütlenmeye gitmiştir. Hemen ardından TKDK 'nın AB'den yetki devrini alması ve akredite edilmesi çalışmaları başlamıştır. 2011 yılında TKDK, AB tarafından akredite edilmiştir. Böylece ülkemizde ilk akredite edilen kurum TKDK olmuştur. Akredite edilmesi ile beraber TKDK bu süreçten sonra faaliyetlerinin düzenli olarak denetlenmesi gibi ilave unsurları da kabul etmiş sayılmıştır. Bu çalışmalarda Programın hazırlanması kısmından Yönetim Otoritesi, akredite çalışmalarından da TKDK çalışanları sorumlu tutulmuştur.

Şekil 3.1. IPARD Uygulama İlleri

IPARD I için ilk uygulama dönemi Ağustos 2011, ikinci uygulama dönemi Ocak 2013'te başlamıştır. 2016 yılının sonuna kadar devam etmiştir. Program, birinci uygulama döneminde 20 ilde, ikinci uygulama döneminde 22 ilde uygulamaya

konmuştur. Toplamda 42 il IPARD Programının tamamlanmasına kadar programdan yararlanmaya devam edecektir. Harita da birinci uygulama illeri yeşille, ikinci uygulama illeri ise pembe ile gösterilmiştir.

Destekten yararlanacak illerin seçiminde gerekli olan sayısal veriler OECD ve TÜİK' ten temin edilmiştir. İllerin belirlenmesi aşamasında Avrupa Birliği ile müzakereler yapılmış ve yapılan müzakereler sonucunda nihai kararlar alınmıştır. Bu süreç zarfında 3 temel ölçüt göz önünde tutulmuştur. Bunlar sırasıyla; GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla), dış göç oranları ve ildeki kırsal alan ve tarım sektörünün durumu şeklinde belirlenmiştir. Bu aşamada;

- İlk önce Türkiye'nin en fakir illeri seçilmiştir. Bu seçimde, illerin GSYİH değerlerinin Türkiye ortalamasının %75'inin altında olması istenmiştir. İlk aşamada listeye 43 il girmiştir. Bu illeri de dış göç oranlarındaki artışa göre sıralayarak dezavantajlı illere öncelik tanınmıştır.
- Bu aşamada 43 il tarımsal kapasitelerine göre değerlendirmeye alınmıştır. Bunun için illerin üretim potansiyelleri, işleme sektöründeki durumları, tarım işletmeleri ve firmaların zayıf yönleri ve ihtiyaçları göz önünde tutulmuştur. Bu analiz sonucunda tarım kapasitesi yüksek 23 il belirlenmiştir.
- Bu aşamada yüksek tarım potansiyeline sahip, fakat kişi başı GSYİH'si, Türkiye ortalamasının %75'inin üzerinde olan, 20 il daha sürece ilave edilmiştir.
- Son aşamada yüksek tarım potansiyeli bulunan 20 il içerisinde, kalkınma ve gelir potansiyeli yüksek iller hariç tutularak, yerlerine tarımsal potansiyele sahip ve kişi başı GSYİH'si, Türkiye ortalamasının %75'inin altında olan iller Programa dâhil edilmiştir.

3.1. IPA'nın Tanımı ve Yapılanması

AB kurulduğu günden bu yana üye, aday ve üçüncü ülkelere, kurucu antlaşmalar çerçevesinde farklı yardımlarda bulunmuştur. Bu yardımlar 2007 yılına kadar çok çeşitli programlar ve destek fonlarıyla aktarılmaya çalışılmıştır. Ancak mali yardım mekanizmasının çok başlılığı uygulamada ve izlemede çeşitli sorunları da beraberinde getirmiş; mali yardıma konu olan ülkelerde de beklenen pozitif katkıyı sunamamıştır.

Bundan dolayı AB 2007 yılından itibaren değişikliğe gitmiş, IPA ile mali yardımlar tek bir çatı altında birleştirilmiştir(Duman H., 2016, 12). Bu kapsamda MIPD isimli belge ile IPA Programının uygulanmasına yönelik esaslar ve öncelikler ile Programın hangi alanlarda kullanılabilabileceği belirlenmiştir. Bu belge Komisyon tarafından yayınlanmış, 3 yıllık dönemleri kapsayacak biçimde oluşturulmuş ve her yıl revize edilmiştir. Bu yöntemle birlikte Komisyon, kısıtlı kaynakları ihtiyacın yoğun olduğu alanlara aktararak projelerin sonuçlarının daha etkili hale getirilmesini hedeflemiştir. IPA Programının yararlanıcı ülkeleri ise; Türkiye, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Bosna Hersek ve Arnavutluk olarak belirlenmiştir(Tozak E., 2017, 45). IPA Programının ilki 2007-2013 döneminde uygulanmıştır. İkincisi ise 2014-2020 döneminde uygulanmaktadır.

IPA, önceki yıllarda uygulanan ISPA, SAPARD, PHARE gibi programların birleşmesi ile oluşmuş ve bu programların yerini almıştır. Bu programlar AB'nin idari birimlerince hazırlanan mevzuat ve ortaya konan planlar çerçevesinde uygulamaya konmuştur. Faydalanıcı ülkeler ise bu noktada sadece uygulayıcı birim olarak yer almıştır. Ancak hazırlanan paket programların fazla sayıda olan faydalanıcı ülkelerin ekonomik yapısı, teşkilat birimleri ve öncelikleri ile uyumlu olmaması ve tabandan yaklaşım benimsenmemesinden dolayı istenilen etkiyi yaratamamıştır. AB ve faydalanıcı ülkeler, bu sıkıntıları göz önünde bulundurarak, IPA Programını faydalanıcı ülkeler nezdinde hazırlanan mevzuat düzenlemeleri ve sektör analizleri ile belirlenen faaliyet alanları kapsamında uygulamaya koymuştur. Yani IPA fonları, AB'nin gözetimi altında faydalanıcı ülkeler tarafından programlanan ve sözleşme bazlı projeler olarak hayata geçirilen, aday ve potansiyel aday ülkelerin faydalanabildiği yardımlardır. Bu noktada aday ve potansiyel aday ülkenin fonları kullanabilmesi için, AB tarafından yetki devri almış kurumları oluşturması gerekmektedir. Bu husus IPA Uygulama Tüzüğü'nün 21.Maddesinde düzenlenmiştir. Bu kapsamda ülkemizde oluşturulan kurumsal yapılanma Tablo 3.1' de sunulmuştur.

Tablo 3.1. IPA Kurumsal Yapılanma

Kurumsal Yapı	Sorumlu Kurum /Kuruluş	Görev
Yetkili Akreditasyon Görevlisi (CAO)	Faydalanıcı Ülke tarafından atanan Hazineden sorumlu Başbakan Yardımcısı	Ulusal yetkilendirme görevlisinin ve ulusal fonun akreditasyonunu verme, izleme ve askıya alma veya geri çekmeden sorumludur.
Ulusal IPA Koordinatörü (NIPAC)	Faydalanıcı Ülke tarafından atanan AB Bakanlığı Müsteşarı	IPA'nın genel koordinasyonu sağlar, yıllık ve nihai raporları Komisyon'a sunar.
Ulusal Yetkilendirme Görevlisi (NAO)	Faydalanıcı Ülke tarafından atanan Hazine Müsteşarı	Ulusal fonun başkanı olarak faydalanıcı ülkede AB fonlarının mali yönetiminin tüm sorumluluğunu üstlenir; işlemlerin yasalara ve usullere uygunluğundan sorumludur.
Stratejik Koordinatör	Faydalanıcı Ülke tarafından atanan Kalkınma Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı	Bölgesel kalkınma bileşeni ve insan kaynaklarının gelişimi bileşeni arasında koordinasyonu sağlar.
Ulusal Fon	Hazine Müsteşarlığı - Ulusal Fon Dairesi	IPA Bileşenleri ile aktarılan mali yardımın yönetimine ilişkin görevlerden sorumludur. Özellikle banka hesaplarının organize edilmesinden, Komisyondan fon talep edilmesinden, Komisyondan alınan fonların uygulama birimlerine veya nihai yararlanıcılara aktarılması iznin verilmesinden ve Komisyona mali rapor verilmesinden sorumludur.
IPA Uygulama Birimi	Her bir IPA bileşeni için kurulan, Programın hazırlanması ve yürütülmesinden sorumlu kurumlar	Programların hazırlanması, uygulanması, projelere ilişkin ihale sürecinin izlenmesi ve sözleşmelerin yapılması, yürütülmesi, ödemelerin aktarılması ve takip edilmesinden sorumludur.
Denetim Otoritesi	Hazine Kontrolörleri Kurulu	IPA'nın yönetim ve kontrol sistemlerinin etkili ve olması gerektiği gibi işlendiğinin denetlenmesinden sorumludur.

Kaynak: Maliye Bakanlığı, 2017

IPA'nın genel amacı; faydalanıcı ülkenin müktesebatının AB müktesebatına uygun hale getirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda 2006 yılında yayınlanan IPA Çerçeve Tüzüğü'nün genel hükümler kısmının 3. Maddesinde IPA, 5 farklı bileşen altında toplanmıştır. Bu bileşenler arasında koordinasyonu sağlama görevi de Avrupa Komisyonuna tarafından üstlenilmiştir. Bileşenlerden sorumlu program otoriteleri ise IPA Uygulama Tüzüğü'nden derlenerek Tablo 3.2' de sunulmuştur. Bu bileşenler;

1. Geçiş yardımı ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi,
2. Bölgesel ve sınır ötesi işbirliğinin yapılması,

3. Bölgesel kalkınmanın sağlanması,
4. İnsan kaynaklarının geliştirilmesi ve
5. Kırsal bölgelerde kalkınmanın gerçekleştirilmesidir.

Tablo 3.2. Program Otoriteleri

Bileşen	Operasyonel Programlar	Program Otoriteleri
1.Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma	Yıllık Ulusal Programlar	AB Bakanlığı + Merkezi Finans ve İhale Birimi (MFİB)
2.Sınır Ötesi İşbirliği	Yıllık Programlar	AB Bakanlığı + MFİB
3.Bölgesel Kalkınma	Çevre	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
	Ulaştırma	Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
	Bölgesel Rekabet Edebilirlik	Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
4.İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi	İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
5. Kırsal Kalkınma	Kırsal Kalkınma	GTHB, Yönetim Otoritesi, TKDK

Kaynak: EU, 2017

IPA I ve II bileşenleri kapsamında yapılan mali yardımlar tüm AB ülkeleri için uygulanmakla birlikte; III, IV ve V. Bileşenleri ise sadece aday ülkeler tarafından kullanılmaktadır(Çimen, A. O., 2017, 37). Bu bileşenler altında aday ülkelere aktarılan yardım miktarları ülke nüfusuna, yüzölçümüne vb. ölçütlere göre değişiklik göstermektedir.

Tablo 3.3. IPA 2007-2013 Dönemi Bileşenlere Göre Dağılım (Milyon €)

Bileşenler	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Toplam
I – Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma	256,7	256,12	239,55	217,8	231,26	227,49	246,28	1.675,2
II – Sınır Ötesi İşbirliği	2,09	2,87	3,04	3,09	5,13	2,17	2,21	20,6
III – Bölgesel Kalkınma	167,5	173,8	182,7	238,1	293,4	356,8	378,0	1.790,3
IV – İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi	50,2	52,9	55,6	63,4	77,6	83,93	96	479,6
V – Kırsal Kalkınma	20,7	53,0	85,5	131,3	172,5	189,78	213,0	865,8
Toplam	497,2	538,7	566,4	653,7	779,9	860,2	935,5	4.831,6

Kaynak: AB, 2017

Türkiye'ye aktarılan AB katkısı Tablo 3.3' te gösterilmiştir. Söz konusu dağılım 2007-2013 dönemini kapsamaktadır.

Tablo 3.4 'de görüldüğü üzere tüm faydalanıcı ülkelere yaklaşık olarak 10 milyar avro ayrılırken buradan Türkiye yaklaşık 4,8 M€' ya yakın bir pay almıştır. Bu haliyle Türkiye %48.44' lük gibi yüksek bir oranla en fazla yardım alan ülke konumuna gelmiştir. Bunda ülkemizin yüzölçümü ve nüfus oranı etkili olmuştur.

Tablo 3.4. IPA 2007-2013 Dönemi Aday ve Potansiyel Aday Ünelere Göre Dağılımı

Bileşenler	Yüzölçümü	Avro/km	Nüfus-2006	Avro/kişi	Toplam	Oran
Türkiye	780.580	6.189	73.723.000	65,5	4.831.625.128	48.44%
Sırbistan	77.474	17.968	7.310.000	190	1.392.067.970	13.95%
Hırvatistan	56.542	17.689	4.456.000	224	1.000.177.027	10.02%
Bosna Hersek	51.209	12.859	4.622.000	142	658.501.243	6.6%
Kosova	10.908	58.452	1.733.000	368	637.600.143	6.39%
Makedonya	25.433	24.349	2.114.000	292	619.290.031	6.2%
Arnavutluk	28.748	20.776	2.994.000	199	597.290.813	5.98%
Karadağ	14.026	16.870	662.000	357	236.625.200	2.37%
Toplam	1.044,920	9.544	97.614.000	102	9.973.177.555	100%

Kaynak: AB, 2017

IPA 'nın 2014–2020 yıllarını kapsayan ikinci uygulama dönemi ise birinci uygulama döneminin devamı niteliğinde olup, aynı şekilde ülkemizin AB müktesebatına uyumu ve müktesebatın uygulanmasına yönelik kapasitesinin geliştirilmesi ile ekonomik ve sosyal uyuma yönelik kapasitelerinin oluşturulması hedefleri çerçevesinde yürütülecektir. Ancak birinci dönemde benimsenen bileşen bazlı yaklaşım bu dönemde yerini sektör bazlı yaklaşıma devretmiştir. Bu kapsamda yeni uygulama döneminde finanse edilmesi öngörülen belirli sektörler ile bu sektörler üzerindeki çalışmaları yapacak sektör sorumlusu kurum ve kuruluşlar belirlenmiştir. İkinci dönemin yasal dayanağını ise; 11 Mart 2014 tarih ve 231/2014 sayılı IPA II Çerçeve Tüzüğü ile 2 Mayıs 2014 tarih ve 447/2014 sayılı IPA II Uygulama Tüzüğü oluşturmaktadır. IPA II Dönemi için uygulamaya konan sektörler için ayrılan yardım tutarlarını Tablo 3.5 'de, sektör sorumlusu kuruluşları da Tablo 3.6 'da görebiliriz.

Tablo 3.5. IPA 2014–2020 Politika Alanları ve Sektörlere Göre Dağılım (Milyon €)

Türkiye	2014	2015	2016	2017	Toplam 2018-2020	Toplam 2014-2020
1. Birliğe üyelik için hazırlayıcı reformlar	355.1	196.6	240.3	137.2	652.2	1,581.4
Demokrasi ve yönetim	540.2				416.3	956.5
Hukukun üstünlüğü ve temel haklar	388.9				236.0	624.9
2. Sosyo-ekonomik ve bölgesel kalkınma	155.8	265.8	247.0	261.4	595.3	1,525.3
Çevre ve iklim eylemi	297.1				347.5	644.6
Ulaştırma	386.0				56.8	442.8
Enerji	59.0				34.4	93.5
Rekabet edebilirlik ve yenilikçilik	187.8				156.6	344.4
3. İstihdam, sosyal politikalar, eğitim, cinsiyet eşitliğinin teşviki ve insan kaynaklarının geliştirilmesi	37.4	62.9	65.9	68.9	199.9	435.0
Eğitim, istihdam ve sosyal politikalar	235.1				199.9	435.0
4. Tarım ve kırsal kalkınma	72.0	100.9	77.0	158.1	504.2	912.2
Tarım ve kırsal kalkınma	408.0				504.2	912.2
TOPLAM	620.4	626.4	630.8	636.4	1,940.0	4,453.9

Kaynak: EC, 2017

AB tarafından IPA Programı kapsamında ayrılan bütçe kalemleri birinci dönem için 2013’ te bitmiş; ikinci dönem için 2020’de sonlanacaktır. Ancak Programda N+ formülü ile süre konusunda esneklik sağlanmıştır. Burada N bütçenin aktarıldığı yılı temsil etmektedir. İlk uygulama dönemi için bu formül N+3’ tür. Yani bu sayede 2013 yılında aktarılan bütçe 2016 yılı sonuna kadar kullanılabilmektedir. İkinci uygulama dönemi için ise bu süre biraz daha esnetilerek 5 yıla çıkarılmıştır. Böylece 2020’de biten IPA II Dönemi 2025’in sonuna kadar uygulamada kalacaktır. Belirtilen süre içerisinde kullanılmayan fonların aktarımı mümkün olmamakta ve AB’ye geri dönmektedir.

Tablo 3.6. Sektörlerden Sorumlu Kuruluşlar

1. Birliğe üyelik için hazırlayıcı reformlar	Demokrasi ve yönetim	AB Bakanlığı
	Hukukun üstünlüğü ve temel haklar	Adalet, İçişleri ve AB Bakanlıkları
2. Sosyo-ekonomik ve bölgesel kalkınma	Çevre ve iklim eylemi	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
	Ulaştırma	Ulaştırma Haberleşme ve Denizcilik Bakanlığı
	Enerji	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
	Rekabet edebilirlik ve yenilikçilik	Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
3. İstihdam, sosyal politikalar, eğitim, cinsiyet eşitliğinin teşviki ve insan kaynaklarının geliştirilmesi	Eğitim, istihdam ve sosyal politikalar	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
4. Tarım ve kırsal kalkınma	Tarım ve kırsal kalkınma	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
5. Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği	Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği	AB Bakanlığı

Kaynak: EU,2017

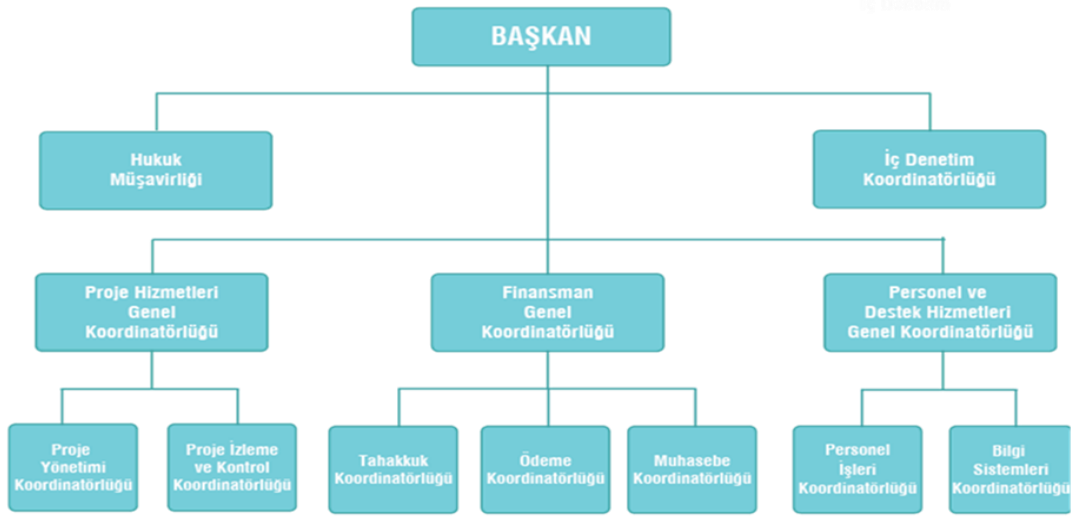
3.2. IPARD Uygulayıcı Kurum TKDK

TKDK'nın, 18 Mayıs 2007 tarih ve 26526 sayılı resmi gazetede yayımlanan 5648 sayılı Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile kurulduğunu daha önce belirtmiştik. Bu kanun ile birlikte TKDK, kamu tüzel kişiliğini haiz, idarî ve malî özerkliğe sahip, özel bütçeli, bu Kanunda hüküm bulunmayan hallerde özel hukuk hükümlerine tâbi ve Bakanlığın ilgili kuruluşu olarak kurulmuştur.

TKDK, IPARD Programının uygulayıcı kurumu ve Yönetim Otoritesi ile birlikte Program Otoritesi olarak göreve başlamıştır. Yönetim Otoritesi; Programın hazırlanması, değerlendirilmesi ve izleme görevlerini yerine getirmektedir. TKDK ise, başvuru çağrı ilanlarını yayınlamakla proje kabullerini gerçekleştirmekte, kabul edilen projelerin her aşamasında idari, uygunluk ve yerinde kontrollerinin yapılması aşamalarından sorumludur. Diğer görev ve sorumlulukları 5648 sayılı TKDK Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 4. Maddesi, TKDK Teşkilatı Hakkında Kararname(4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi–Otuz beşinci Bölüm) ve Sektörel Anlaşmanın 14. Maddesinde düzenlenmiştir(TKDK, 2019). Bunlar;

- i. Faydalanıcıların desteklerden azamî ölçüde yararlanabilmeleri amacıyla tanıtım, bilgilendirme, eğitim ve yönlendirme faaliyetlerini yürütmek.
- ii. Proje ve faaliyet başvurularını almak, bunların ön incelemeleri ile yerinde kontrollerini yapmak, proje ve faaliyetleri başvuru şartları, değerlendirme ve seçim kriterlerine göre değerlendirmek.
- iii. Desteklenecek proje ve faaliyetleri belirlemek, uygulama sözleşmelerini hazırlamak ve başvurusu uygun görülen faydalanıcılarla sözleşme imzalamak, uygun bulunmayan başvurularla ilgili işlemleri yapmak.
- iv. Proje ve faaliyetlere yönelik tahakkuk, ödeme ve muhasebe işlemleri ile bunlarla ilgili her türlü kontrolü gerçekleştirmek.
- v. Proje ve faaliyetlerin uygulamasını izlemek, faydalanıcıların sözleşme şartlarını ve yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini takip etmek, bu amaçlarla gerekli kontrolleri yapmak.
- vi. İlerleme ve gelişmeleri raporlamak, Avrupa Birliği mevzuatını da dikkate alarak ihtiyaç duyulan bilgi, belge ve raporları hazırlamak, yetkili kurum ve makamlara sunmak.
- vii. Program ve desteklerin etkinleştirilmesi yönündeki görüş ve değişiklik önerilerini ilgili makamlara bildirmek.
- viii. Kurumun görevleri ve faaliyetleriyle ilgili güvenli bir veri tabanı ve bilgi işlem sistemi kurmak.
- ix. Kurumun faaliyetleri ile ilgili idarî düzenlemeleri yapmak şeklinde sıralanmıştır.

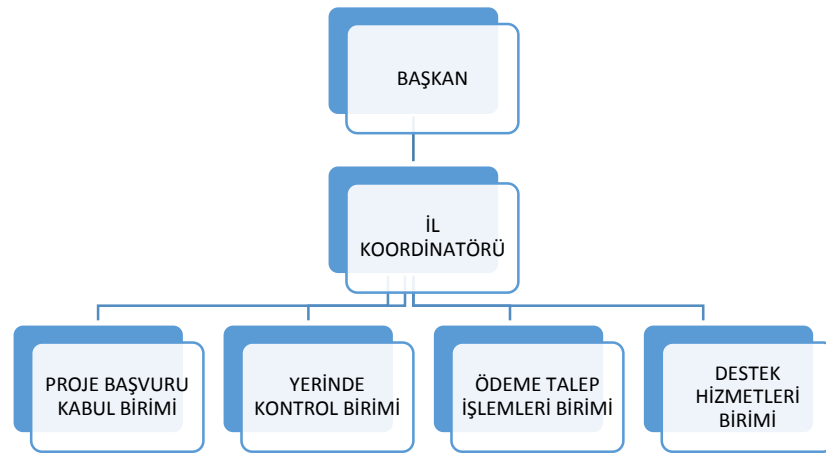
TKDK merkez ve taşra teşkilatından meydana gelmektedir. Merkez teşkilatı hizmet birimlerinden, taşra teşkilatı il koordinatörlüklerinden oluşmaktadır. Merkez teşkilatında yer alan ana hizmet birimlerinden biri olan Proje Hizmetleri Genel Koordinatörlüğü, çağrı ilanlarını yönetmekle, uygun projelerle sözleşme işlemlerini yapmakla ve yerinde kontrollerini gerçekleştirmekle görevlidir. Finansman Genel Koordinatörlüğü ise destek kapsamına alınan projelerin ödeme aşamasında yapılması gereken işlemleri yapmakla yükümlüdür.

Kaynak: TKDK,2019

Şekil 3.2. TKDK Merkez Organizasyon Şeması

Kurumun taşra teşkilatı da Şekil 3.1' de görüldüğü gibi İl Koordinatörlüklerinden oluşmaktadır. Şemada yer alan Proje Başvuru Kabul Birimi çağrı dönemlerinde sunulan projeleri kabul eder, IPARD Programı çerçevesinde desteklenmeye uygun olup olmadığının incelemesini yapar. Uygun olan projelerle sözleşme imzalar. Ödeme Talep İşlemleri Birimi sözleşme imzalanmış ve yatırımı tamamlanan projelerin ödeme aşamasında görev alır. Proje sahibi yatırımı tamamladığına dair evrakları Kuruma sunar ve Ödeme Talep İşlemleri Birimi evraklar üzerinden uygunluk ve tamlık kontrollerini yaparak ödemeleri gerçekleştirir. Yerinde Kontrol Birimi ise, sürecin başından sonuna kadar projelerin arazideki kontrollerini sağlar ve diğer birimlerle eş güdümlü çalışır.

Şekil 3.3. TKDK Taşra Organizasyon Şeması

IPARD Programı kapsamında desteklenen hibe bütçesi kamu katkısı olarak verilmektedir. Kamu katkısının %75'i AB tarafından, %25'i Türkiye tarafından karşılanmaktadır. Projelerin toplam yatırım tutarının %50-65 arasında desteklenmesinden ötürü geri kalan tutarı proje sahibi eş finansman kapsamında kendi olanaklarıyla tamamlamaktadır. Bu aşama gerçekçi planlanmadığı takdirde projeler fesh edilmek durumunda kalmaktadır.

TKDK akreditasyon çalışmalarının ardından Ağustos 2011 tarihi itibarıyla ilk çağrı ilanına çıkmıştır. 2016 yılının sonuna kadar aradan geçen beş yılda toplamda 15 çağrı ilanı ile IPARD I Programını tamamlamıştır. 42 İK çatısı altında 10.694 proje hayata geçirilmiştir. TKDK tarafından proje sahiplerine toplam 3,2 Milyar TL hibe tutarı yani geri ödemesiz destek sağlanmıştır. Proje sahibinin katkılarıyla beraber toplamda 6,8 Milyar lirayı bulan yatırım havuzu oluşturulmuştur. Bu yatırımlar vasıtasıyla yaklaşık olarak 57 bin istihdam sağlanmıştır. IPARD tarafından desteklenen yatırımlar kapsamında proje sahipleri KDV, gelir vergisi ve kurumlar vergisi, ithalat ve gümrük vergisi, damga vergisi ve motorlu taşıtlar vergisinden muaf. Muaf tutulan vergi kalemleri sayesinde ayrıca 1,2 Milyar TL'lik dolaylı bir katkı daha sağlanmıştır. TKDK beş yıllık süre içerisinde 42 ildeki projelerin tamamı AB standartlarında kurulmuştur. Bu kapsamda 1.107 adet süt üreten, 382 adet kırmızı et üreten ve 731 adet kanatlı et üreten tarımsal işletme desteklenmiştir. Yine AB standartlarında gıda güvenliği, hijyen ve çevre koşullarına sahip 120 adet süt işleme, 51 adet süt toplama merkezi, 113 adet et işleme, 141 adet meyve-sebze işleme ve paketlenme kapsamında soğuk hava deposu, 19 adet su ürünleri işleme tesisi IPARD fonları ile ülkemize kazandırılmıştır. Kırsaldan kente göçü önlemek, istihdam ve iş olanaklarını artırmak için atılan adımlar kapsamında; 7.292 adet çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi, 329 adet Yerel Gıda Tarım Ürünleri Ve El Sanatları, 360 adet kırsal turizm ve 21 adet kültür balıkçılığı yatırımlarına hibe destekleri verilmiştir. Diğer taraftan, gençlere ve kadınlara uygulanan pozitif ayrımcılıkla birlikte toplam yatırımların yaklaşık %43'ü 40 yaş altı (4.567) genç yatırımcı tarafından, yaklaşık %10'u ise (1.062) kadın girişimciler tarafından hayat bulmuştur. IPARD kapsamında hibe desteği verilen 350.000 'in üzerinde makine-ekipmanın yanı sıra 5.354 adet traktör alımı desteklenmiştir. IPARD fonlarından faydalanarak kurulan 20 işletme, 27 farklı ülkeye yıllık 86 Milyon Liranın üzerinde ihracat gerçekleştirmektedir. TKDK, IPARD I bütçesinin %99,31 gibi büyük

bir oranla kullandırmıştır. Bu oranla birlikte IPARD diğer IPA bileşenleri arasından en başarılı bileşen olmuştur(TKDK, 2017). Kullanılmayan hibe miktarının sebebi; dolar kurundaki yükselmeler ve proje sahibinin taahhütlerini yerine getirmemesinden dolayı kurum tarafından yapılan kesintilerdir.

TKDK, IPARD I Programını bitirmesinin akabinde IPARD II Programını uygulamaya koymuştur. Ocak 2019 itibariyle 4 tane çağrı ilanına çıkmış, 5.çağrı ilanına ise 16 Şubat 2019 tarihi itibariyle yayınlamıştır. 5.çağrı ilanı kapsamında yapılacak çalışmaların 2019 yılı içerisinde tamamlanması öngörülmektedir. Bu süre zarfında TKDK, toplamda tüm tedbirlerde 3.747 tane projeye sözleşme imzalamıştır. 612 milyon TL tutarındaki hibe aktarımını tamamlamış; 1,1 milyar TL hibe aktarımı içinde projelerin tamamlanmasını beklemektedir. Faydalanıcı katkısı ile beraber 10,2 milyar TL'lik bir yatırım miktarı söz konusudur. Bu projeler kapsamında muaf tutulan vergi miktarı ise 200 milyon TL'dir. Yaratılan istihdam miktarı ise şu an için 3 bin kişi civarındadır.

IPARD I ve IPARD II özeti Tablo 3.7'de sunulmuştur.

Tablo 3.7. IPARD Gerçekleşmeleri (2012-2019)

	IPARD-1 (2012-2016)	IPARD-2 (2017-2019)	TOPLAM
Desteklenen Proje Sayısı	10.694	3.747	14.441
Ödenen Hibe	3,2 Milyar TL	612 Milyon TL	3,8 Milyar TL
Ödenecek Hibe	-	1,1 Milyar TL	1,1 Milyar TL
Oluşan Yatırım	6,8 Milyar TL	3,4 Milyar TL	10,2 Milyar TL
Sağlanan İstihdam	57 Bin kişi	3 Bin kişi	60 Bin kişi
Vergi muafiyeti katkısı	1,2 Milyar TL	200 Milyon TL	1,4 Milyar TL

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı,2019

TKDK 42 İK çatısı altında IPARD Programının I. ve II. Uygulama dönemlerinde toplamda 14.441 projeye destek sağlamıştır. Alt tedbirlere göre dağılım ve hibe durumu Tablo 3.8' de verilmiştir. Buna göre Türkiye'de en fazla proje sunulan alt tedbir, 7.247 proje ile bitkisel üretimdir. Onu 2.114 proje ile arıcılık tedbiri takip etmektedir. Süt

Üreten Tarımsal İşletmeler ise 1.418 proje ile üçüncü sırada yer almaktadır. En az proje alınan alt tedbirlerin hepsi IPARD II’de uygulamaya konulan tedbirlerdir.

Tablo 3.8. TKDK Alt Tedbir Bazında Proje ve Hibe Dağılımı(2012-2019)

Alt Tedbir	Sözleşme Sayısı	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	Destek Tutarı (Milyon TL)	Ödenen Hibe Tutarı (Milyon TL)
Süt Üreten Tarımsal İşletmeler	1.418	3.105,9	1.556,5	1.359,8
Kırmızı Et Üreten Tarımsal İşletmeler	833	1.350,5	682,1	493,2
Kanatlı Et Üreten Tarımsal İşletmeler	814	1.082,4	568,8	545,9
Yumurta Tavukçuluğu	8	18,7	11,2	5,3
Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	178	603,2	236,2	194,9
Süt Toplama Merkezi	51	23,4	9,9	9,9
Kırmızı Et ve Kırmızı Et Ürünleri İşlenmesi ve Pazarlanması	119	511,1	199,7	145,8
Kanatlı Eti ve Kanatlı Eti Ürünleri İşlenmesi ve Pazarlanması	24	79,1	28,4	26
Su Ürünleri İşlenmesi ve Pazarlanması	23	71	27,8	24
Meyve ve Sebzelerin İşlenmesi ve Pazarlanması	263	810,7	351,4	236,2
Bitkisel Üret. Çeşitlendirilmesi ve Bitkisel Ür. İşl. Ve Pazarlanması	7.247	657,5	321,1	248,7
Arıcılık ve Arı Ürünlerinin Üretimi, İşlenmesi ve Pazarlanması	2.114	201,5	93	79,6
Zanaatkarlık ve Katma Değerli Ürünler	489	549,9	254,9	157,7
Kırsal Turizm ve Rekreasyon Faaliyetleri	652	909,3	426,7	189,2
Su Ürünleri Yetiştiriciliği	40	40,4	18,8	9,6
Makine Parklar	27	9,5	5,6	3,6
Yenilenebilir Enerji Yatırımları	92	179,1	83,1	29,5
Teknik Destek	49	7,6	7,4	3,4
TOPLAM	14.411	10.211,1	4.882,8	3.762,5

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019

IPARD II Programı n+5 formülü sayesinde 2025 sonuna kadar uygulanmaya devam edecektir. TKDK bu süreçte kendisine koyduğu 2023 hedefleri ile yoluna devam

edecektir. IPARD I ve IPARD II dâhilinde 2023 sonunda 20 bin projeye ulaşmayı ve bu projelere 8 milyar TL hibe sağlamayı öngörmektedir. Projeler sonunda ortaya çıkacak toplam yatırım tutarının 15 milyar TL olacağı düşünülmektedir. Yeni yatırımlarla beraber 100 bin kişinin istihdam edilebileceği alanların ortaya çıkartılması hedeflenmektedir. Vergi muafiyeti sayesinde proje sahiplerine ayrıca 2,5 Milyar TL daha katkı sunulacağı düşünülmektedir(Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019).

3.3. IPARD Kapsamında Uygulanan Tedbir ve Alt Tedbirler

IPARD Programı çerçevesinde yapılan geniş ve titiz sektör çalışmalarıyla birlikte Programın uygulanacağı tedbirler ve alt tedbirler belirlenmiştir. Bu tedbirler 3 eksen altında sınıflandırılmıştır. Ancak tüm tedbirler aynı zamanda ve tüm illerde uygulamaya konamamıştır. Sektör çalışmaları neticesinde IPARD I Dönemi için 20 tane birinci faz ilde tüm tedbirler tüm illerde uygulanmamıştır. Ancak ikinci faz illerin de faaliyete geçmesiyle beraber 2013 yılında çıkılan 9.çağrı ilanı ile birlikte tüm tedbirler tüm illerde uygulamaya konabilmiştir. Yine bazı tedbirler IPARD I Dönemi için öngörülmüş olmasına karşın bazı tedbir kalemleri IPARD II Döneminde uygulamaya başlanmıştır. Bu durum Tablo 3.9’da sunulmuştur.

Tablo 3.9. IPARD Programında Uygulanan Tedbirler ve Alt Tedbirler

TEDBİR	ALT-TEDBİR
Tedbir-101 Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar	101.1 Süt Üreten Tarımsal İşletmeler 101.2 Kırmızı Et Üreten Tarımsal İşletmeler 101.3 Kanatlı Et Üreten Tarımsal İşletmeler 101.4 Yumurta Üreten Tarımsal İşletmeler*
Tedbir-103 Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	103.1 Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması 103.2 Kırmızı Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması 103.3 Kanatlı Eti ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması 103.4 Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması 103.5 Meyve ve Sebze Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması
Tedbir-302 Tedbir Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme	302.1 Bitkisel Üretimin Çeşitlendirilmesi ve Bitkisel Ürünlerin İşlenmesi ve Paketlenmesi 302.2 Arıcılık ve Arı Ürünlerinin Üretimi, İşlenmesi ve Paketlenmesi 302.3 Zanaatkarlık ve Yerel Ürün İşletmeleri 302.4 Kırsal Turizm ve Rekreasyon Faaliyetleri 302.5 Su Ürünleri Yetiştiriciliği 302.6 Makine Parkları* 302.7 Yenilenebilir Enerji Yatırımları*
Tedbir-501 Teknik Destek	IPARD Programı’nın uygulanması için gerekli olan hazırlık, izleme, değerlendirme, bilgi ve kontrol faaliyetleri, ziyaret, seminer ve tanıtım kampanyalarına yönelik yardımlar.

Kaynak: IPARD Programı *IPARD II ile eklenen tedbirler

Uygulanmakta olan tüm tedbirlerin kendilerine ait spesifik amaçları olmakla birlikte hemen hepsi ortak bir amaçta birleşmektedir. Bu amaç ise; ülkemizin AB'ye katılım sürecine katkı sunmak ve OTP'ye dair müktesebatın uygulanmasını sağlamaktır. Ayrıca; IPARD desteklemeleri vasıtasıyla, mevcutta yer alan işletmelerin kapasitelerinin ve verimliliklerinin artırılması amaçlanmaktadır. Seçilen sektörlerde yeni işletmelerin kurulması, üretim artışı sağlanması, işletmelerin AB standartlarına uyum göstermeleri, rekabet edebilir düzeye gelmeleri istenmektedir. Bununla birlikte, tarımsal alanda faaliyet gösteren işletmelerin çıktılarını artıran yüksek enerji maliyetleri rekabet edebilirliklerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sebeple yenilebilir enerji yatırımları desteklenmektedir.

IPARD Programından destek almak isteyenlerin karşılaması gereken ortak şartlar söz konusudur. Yatırımcının vergi sistemine kayıtlı olması, sosyal güvenlik prim borcu ve vergi borcu bulunmaması, 18 yaşından büyük, 65 yaşından küçük olması ve mesleki yeterlilik gibi şartları sağlaması gerekmektedir. Ayrıca yatırımcı ödemesini aldıktan sonra yatırımını beş yıl boyunca muhafaza edeceğini taahhüt etmelidir.

Program kapsamında yapım işleri, makine ekipman alımı, görünürlük, danışmanlık ücretleri, projelerin çizimi aşamasında yapılan harcamaların bir kısmı, biyogaz ve güneş enerjisi tesisleri yatırımları karşılanmaktadır. Programda desteklenen kalemler yine tüm tedbirlere özgü olarak ayrıntısıyla açıklanmıştır. Bazı harcama kalemleri ise IPARD kapsamında desteklenmemektedir. Bunlar; cezalar, kiralama bedelleri, ikinci el makine ekipman alımı, banka ücretleri, harçlar, kur kayıpları, canlı hayvan ve bitki alımı, motorlu taşıt alımı, personel giderleri şeklinde sıralanmaktadır.

3.3.1. Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar Tedbiri

Bu tedbir kapsamında IPARD I Programında öncelikli olarak et ve süt sektörü seçilmiştir. Daha sonra ikinci uygulama döneminde buna yumurta sektörü de ilave edilmiştir. Bu sektörlerde farklı büyüklükte ve yapıda birçok üretici bulunmaktadır. Büyük, üretim düzeyi çok geniş üreticilerin varlığı söz konusu iken varlıklarını uzun müddet devam ettiremeyecek derecede küçük üreticiler de vardır. Ancak IPARD Programının öncelikli hedefi çoğunluğu oluşturan orta derecede yarı gelişmiş küçük ve orta ölçekli tarım işletmeleridir. Geçim kaynağı tarım olan kırsal nüfusun refahı için bu işletmeler önemli bir basamak olarak öne çıkmaktadır. IPARD Programı bu aşamada

büyümeye ve uzmanlaşmaya istekli, teknolojilerini ve rekabet güçlerini arttırmak için teşvik bekleyen işletmelere hibe desteği sağlamaktadır. Tedbirin genel ve spesifik amaçları ise aşağıda ki gibidir;

Genel Amaçlar;

1. Fiziki sermayenin geliştirilmesi aracılığıyla, akılcı, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir büyüme amacıyla, ekonomik, sosyal ve bölgesel kalkınmayı desteklemek.
2. Kaynakların verimli kullanımını ve yenilenebilir enerji kullanımının yaygınlaştırılmasını desteklemek.

Spesifik Amaçlar ise;

1. Birincil tarım ürünlerinin üretiminde tarım işletmelerinin genel performansını iyileştirmek ve işletmelerin pazarlama yeterlilikleri dâhil olmak üzere rekabet güçlerini artırmak ve
2. Çevrenin korunması ve hayvan refahı konularında ilgili AB standartları ile uyum sağlamaktır.

Bu tedbire başvurmak için proje sahibinin en az 3 yıllık bir süreyle Ulusal Hayvan Kayıt Sistemine kayıtlı olması veya ziraat, veterinerlik veya ilgili diğer uzmanlık alanındaki bir ziraat meslek lisesi, meslek yüksekokulu veya üniversite diploması ile (master veya doktora dâhil) yeterliliğini kanıtlaması gerekmektedir. Proje sonunda hayvan refahı ve çevrenin korunması konularındaki ilgili AB standartları ile uyum sağlamalıdır. Ayrıca Program tarafından belirlenen kapasite sınırlarına yatırım sonunda ulaşması gerekmektedir. Kapasite sınırları, destek miktarları ve oranları Tablo 3.10' da sunulmuştur. Bu tedbir altında yumurta sektöründe sadece mevcut tarımsal işletmeler, kapasitelerini artırmamak şartıyla başvurabilmektedir.

Bu tedbir bazında öngörülen kamu katkısı, toplam uygun yatırım tutarının %40'lık kısmıdır. Hibe desteği kararı alındığında proje sahibi 40 yaşın altındaysa veya yatırımın yapıldığı yer dağlık bir alanda ise bu projelere ek olarak %5 kamu desteği daha aktarılmaktadır. Eğer hibe desteği kararı alındığında başvuru sahibi hem 40 yaşın altında hem de yatırım dağlık alanda ise, ek %10 kamu desteği verilmektedir. Proje modernizasyon kapsamında ise kamu katkısı %50 olmaktadır. Ayrıca çevrenin yararına

olacak şekilde atık madde depolama ve atık yönetimi mevzularında yapılacak yatırım kalemleri için de ek %10 kamu desteği daha sağlanması öngörülmüştür.

Tablo 3.10. Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar Tedbiri

Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar Tedbiri			
Sektörler	Destek Miktarları	Kapasite Durumu	Destek Oranı
Süt	En az 5.000 Avro En fazla 500.000 Avro	En az 10, en fazla 120 süt ineği veya En az 5, en fazla 50 süt veren manda veya En az 50, en fazla 500 süt veren koyun veya En az 50, en fazla m 500 süt veren keçi.	Yeni işletmeler ve kapasite artırımı yapan mevcut işletmeler için %40 Kapasite artırımı yapmayan mevcut tarımsal işletmeler için %50
Kırmızı Et/Beyaz Et	Kırmızı Et En az 5.000 Avro En fazla 500.000 Avro Beyaz Et En az 5.000 Avro En fazla 250.000 Avro Kaz Eti En az 5.000 Avro En fazla 125.000 Avro	Kırmızı Et En az 30, en fazla 250 sığır veya En az 10, en fazla 50 manda veya En az 100, en fazla 500 koyun veya En az 100, en fazla 500 keçi. Beyaz Et En az 5,000, en fazla 50,000 broyler veya En az 1,000, en fazla m 8,000 hindi veya En az 350, en fazla 3,000 kaz.	
Yumurta Tavukçuluğu	En az 5.000 Avro En fazla 500.000 Avro	En az 20,000 En fazla 100,000	

Kaynak: IPARD Programı

Bu tedbirde faydalanıcının; kadın ve gerçek kişi olması, yatırım alanın sahibi olması, daha önce IPARD Programından destek almamış olması ve mevcut işletmesinin modernizasyonunu kapsıyor olması projeyi öne çıkarmaktadır. Diğer tüm sıralama kriterleri ise Tablo 3.11’de sunulmuştur.

Tablo 3.11. Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar Tedbiri İçin Sıralama Kriterleri

	Sektörler	Toplam uygun harcama tutarı;	Kriter Puanı	Maksimum Puan
1	Süt, Kırmızı et ve Yumurta tavukçuluğu sektörleri için;	400.000 Avrodan fazla ise;	0	30
		300.000 Avro ile 400.000 Avro (dâhil) arasında ise;	10	
		200.000 Avro ile 300.000 Avro (dâhil) arasında ise;	20	
		200.000 Avroya eşit ya da 200.000 Avrodan az ise;	30	
	Kanatlı eti sektöründe broyler ve hindi için;	200.000 Avrodan fazla ise;	0	
		150.000 Avro ile 200.000 Avro (dâhil) arasında ise;	10	
		100.000 Avro ile 150.000 Avro (dâhil) arasında ise;	20	
		100.000 Avroya eşit ya da 100.000 Avrodan az ise;	30	
	Kanatlı eti sektöründe kaz için;	100.000 Avrodan fazla ise;	0	
		60.000 Avro ile 100.000 Avro (dâhil) arasında ise;	10	
		25.000 Avro ile 60.000 Avro (dâhil) arasında ise;	20	
		25.000 Avroya eşit ya da 25.000 Avrodan az ise;	30	
2	Başvuru sahibi veya tüzel kişiliği temsil ve ilzama yetkili kişiler (tüzel kişilikler için) kadın ise	10	10	
3	Başvuru mevcut aktif tarımsal işletmelerin modernizasyonunu kapsıyor ise	20	20	
4	Başvuru sahibi yatırım uygulama alanının sahibi ise	10	10	
5	Başvuru sahibinin IPARD kapsamında imzalanmış bir sözleşmesi yok ise	10	10	
6	Başvuru sahibi gerçek kişi veya üretici örgütü veya üretici örgütünün hâkim ortak (ortaklık payının %50'den fazla) olduğu bir tüzel kişilik ise	20	20	
	TOPLAM		100	100

Kaynak: IPARD Programı

3.3.2. Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar Tedbiri

Bu tedbir çerçevesinde IPARD I Programında ilk aşamada öncelikli olarak süt işleme, et işleme ve balıkçılık işleme sektörleri belirlenmiştir. Daha sonra bu sektörlerle ilave olarak meyve-sebze sektörü de eklenmiştir. Aslında meyve-sebze sektörü IPARD Programıyla tam olarak ilişkili değildir. Buna rağmen hasat sonrasındaki kayıp oranlarının fazla çıkması, soğuk depolama, tasnif ve paketleme tesislerindeki yetersizlik sebebiyle bu sektör de destek kapsamına alınmıştır. Yalnız burada sektöre direkt

müdahale öngörülmemiş yalnızca hasat sonrası kayıpların önlenmesi açısından yapılacak yatırımlara destek verilmesi planlanmıştır.

Bu tedbir kaleminde desteklenen işletmeler için yeni pazar olanakları oluşturulması, teknolojik gelişmelerin ve inovasyonun benimsenmesi gibi bazı ortak amaçlar belirlenmiştir. Ayrıca kurulan işletmelerin AB standartlarına tam uyum göstermesi ön planda tutulmuştur. Sektör bazında ise;

- Süt toplama ve işleme sektörünün geliştirilmesi, küçük ve orta ölçekli süt toplama merkezleri ve süt işleyen işletmelerin üretim kapasitelerinin geliştirilmesi ve süt ürünlerinin kalitesinin artırılması; orta ölçekli süt işleyen işletmelerin rekabet gücünün artırılması ve bu tesislerin çevresel standartlar ile uyumlarının sağlanması
- Su ürünleri işleme sektöründe hasat sonrası kayıpları asgari düzeye indirmek için soğuk zincirin kurulması. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin kapasitelerinin artırılması ve modernizasyonunun sağlanması; ürün yelpazelerinin genişletilmesi ve işleme teknolojilerinin iyileştirilmesi amaçlanmaktadır.
- Et ve et ürünlerinin işlenmesi sektöründe Sığır, manda, koyun ve keçiler için kesimhaneler kurulması. Sığır, manda, koyun, keçi ve kanatlılar için mevcut kesimhanelerin ve et işleme tesislerinin renovasyonu hedeflenmektedir. Kanatlılar için ise mevcut kesimhanelerin ve et işleme tesislerinin renovasyonu ön planda tutulmaktadır.

Bu tedbir kaleminde kamu katkısı, toplam uygun yatırım tutarının %50'lik kısmıdır. Atık su arıtma ve atık yönetimi ile ilgili olarak yatırım yapılması durumunda artı %10 daha destek sağlanmaktadır. Başvuru sahibinin kadın olması, mevcut işletme yatırımı olması, yenilenebilir enerji üretiminin olması gibi faktörler projeyi öne çıkarmaktadır. Bu tedbire ait spesifik özellikler Tablo 3.12'de, sıralama kriterlerine dair bilgilerde Tablo 3.13'de verilmiştir.

Tablo 3.12. Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar Tedbiri

Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar Tedbiri			
Sektörler	Destek Miktarları	Kapasite Durumu	Destek Oranı
Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	Süt İşleme ve Peynir Altı Suyu İşleme En az 30.000 Avro En fazla 3.000.000 Avro Süt Toplama En az 30.000 Avro En fazla 1.000.000 Avro	Süt İşleme Günlük en az 10 ton, en fazla 70 ton Peynir Altı Suyu İşleme Günlük en az 10 ton, en fazla 200 ton Süt Toplama Merkezleri Günlük en fazla 70 ton toplama	Üretici örgütleri ve üretici örgütün hâkim ortak olduğu tüzel kişiler için %50 Gerçek ve tüzel kişiler için %40
Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	En az 30.000 Avro En fazla 3.000.000 Avro	Kırmızı Et Kesimhane Sığır ve Manda: Günlük en az 30 baş, en fazla 500 baş Koyun ve Keçi: Günlük en az 50 baş, en fazla 4.000 baş Kanatlı Et Kesimhane Saatte en az 1.000 ve en fazla 5.000 tavuk Saatte en az 100 ve en fazla 1.000 hindi ya da kaz Et İşleme Günlük en az 0,5 ton ve en fazla 5 ton Parçalama Günlük en az 0,5 ton ve en fazla 5 ton	
Meyve ve Sebzelerin İşlenmesi ve Pazarlanması	En az 30.000 Avro En fazla 1.250.000 Avro	Soğuk Hava Deposu En fazla 10.000 m ³	
Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	En az 30.000 Avro En fazla 1.500.000 Avro	En az 100 ton/yıl ve En fazla 2.000 ton/yıl su ürünleri, balık yağı, yumuşakça ve kabuklu deniz canlıları üretim kapasitesi	

Kaynak: IPARD Programı

Tablo 3.13. Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar Tedbiri İçin Sıralama Kriterleri

KRİTER	PUAN
Başvuru sahibi mevcut bir işletme ise	40
Başvuru sahibi bir üretici örgütü veya üretici örgütünün hâkim ortak (ortaklık payının %50'den fazla) olduğu bir tüzel kişilik ise	25
Yatırım 500 bin Avrodan daha az ise	20
Yatırım, yenilenebilir enerjinin üretilmesini içeriyor ise	10
Başvuru sahibi (gerçek kişi olması durumunda kendisi, tüzel kişiliklerde ise tüzel kişiliği temsil ve ilzama yetkili olan kişi) kadın ise	5
TOPLAM	100

Kaynak: IPARD Programı

3.3.3. Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme Tedbiri

Kırsal da hayatını sürdüren insanlar genelde tarımla uğraşmaktadırlar. Çoğunluğu buna ek olarak herhangi bir faaliyet yürütmemektedir. Kadınların çalışma hayatına katılımı sınırlıdır. Bu tedbirin uygulanmasında ki amaç; kırsalda ekonomik çeşitlilik yaratarak insanlara ek gelir kaynağı sağlamak, yeni iş kolları oluşturarak istihdama katkı sunmak ve kırsal da kadınların iş gücüne katılmasına ön ayak olmaktır. Bu durum kırsaldan göçün tersine çevrilmesi ve kırsalın sosyal ve ekonomik anlamda cazibe haline gelmesi hedefine hizmet etmektedir. Bu tedbirde yapılacak yatırımlar, günlük tarımsal etkinliklere ilave olarak yapılabilir ve ek kazanç sağlayabilir şekilde organize edilmiştir. Böylece hane halkı gelirinin arttırılarak, tarımsal ve tarım dışı faaliyetlerin desteklenmesi ile birlikte sürdürülebilir kırsal kalkınmanın sağlanması adına çeşitli yatırımlar desteklenmektedir. Bu tedbirde başvuracak kişilerden kırsalda ikamet etme şartı aranmaktadır. Destek oranı %55 ile %65 arasında illerde farklılık göstermektedir. Bunun sebebi az sayıda proje alan illeri daha fazla destekleyerek motive etmek ve bu illerden daha fazla sayıda proje gelmesini sağlamaktır. Bu durum Tablo 3.14' de görülmektedir.

Tablo 3.14. Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme Tedbiri

TEDBİR ADI	SEKTÖR ADI	DESTEK ORANI
Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme (302)	Bitkisel Üretim Çeşitlendirilmesi ve Bitkisel Ürünlerin İşlenmesi ve Paketlenmesi	%65 (Ağrı, Ardahan, Balıkesir, Çankırı, Diyarbakır, Erzincan, Erzurum, Hatay, Isparta, Karaman, Kars, Mersin, Muş, Tokat ve Yozgat)
	Arıcılık ve Arı Ürünlerinin Üretimi, İşlenmesi ve Paketlenmesi	%55 (Afyonkarahisar, Amasya, Aksaray, Ankara, Aydın, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çorum, Denizli, Elazığ, Giresun, Kahramanmaraş, Kastamonu, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Mardin, Nevşehir, Ordu, Samsun, Şanlıurfa, Sivas, Trabzon, Uşak, Van)
	Zanaatkârlık ve Katma Değerli Ürünler	
	Kırsal Turizm ve Rekreasyon Faaliyetleri	
	Su Ürünleri Yetiştiriciliği	
	Makine Parkları	
	Yenilenebilir Enerji Tesisleri	

Kaynak: IPARD Programı

- *Bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi ve bitkisel ürünlerin işlenmesi ve paketlenmesi*; süs bitkileri, tıbbi ve aromatik bitkiler, mantar, fide ve fidan, çiçek soğanı, misel vb. içermektedir.
- *Arıcılık ve arı ürünlerinin üretimi, işlenmesi ve paketlenmesi*; Bu tedbire Arıcılık Kayıt Sistemine kayıtlı Faydalancılar başvurabilmektedir. Minimum 50 kovan, maksimum 500 kovanla sınırlıdır.
- *Zanaatkârlık ve yöresel ürün işletmeleri*; Bu tedbire 10 kişide az çalışanı olan, yıllık cirosu 1 milyon TL' den daha az olan, katma değerli yöresel gıda ve gıda olmayan ürünler üreten mikro işletmeler başvurabilmektedir. Zanaatkârlık ürünlerine örnek olarak; ahşap işi, metal işi, cam eşya, seramiklerin üretimi, çanak çömlek (toprak eşya, çömlek yapma), çinicilik, dokumacılık, hasır işi, sepet dokuma, müzik aletleri yapımı, keçe yapımı, kilimcilik, halıcılık, semer yapımı, taş işleme, kâğıt sanatları (hattatlık (kaligrafi), ebru sanatı, tezhip) vs...
- *Kırsal turizm ve rekreasyon faaliyetleri*; Kırsalda ki doğal güzellikleri ortaya çıkarmak ve kırsalda sosyal hayatı zenginleştirmek için destek kapsamına alınan bu tedbirde hem yeme-içme organizasyonları hem de konaklama tesisleri kurulabilmektedir. Konaklama tesislerinde en fazla 25 oda kapasiteli yatırımlar desteklenmektedir.

- *Su ürünleri yetiştiriciliği;* Alabalık, sazan, yayın balığı, kerevit, kurbağa, algler, sudak, tatlı su levreği, turna, tilapya, mersin balığı, Avrupa yılan balığı, gelin balığı, Amerikan yayın balığı türlerinin destek kapsamında olduğu bu tedbirde kapasite sınırı 10-200 ton/yıl arasındadır. Bu tedbir kalemi aynı zamanda restoran yatırımını da içerebilmektedir.
- *Makine parkları;* Başvura sahibi üretici örgütü olmak durumundadır.
- *Yenilenebilir enerji yatırımları;* Fotovoltaik, güneş enerji sistemleri, rüzgâr enerji sistemleri, jeotermal, biyokütle, mikrokojenerasyon gibi enerji türleri desteklenmektedir.

Tablo 3.15. Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme Tedbiri İçin Sıralama Kriterleri

Genel Seçim Kriterleri	Puanlar
Başvuru sahibi (gerçek kişi olması durumunda kendisi, tüzel kişiliklerde ise tüzel kişiliği temsil ve ilzama yetkili olan kişi) başvurunun sunulduğu tarihte 40 yaşının altındaysa.	15
Yatırım alanı, dağ veya orman köylerinde ise	10
Yatırım bir kadın girişimci tarafından gerçekleştirilmekteyse veya proje sahibi bir kadınsa	15
Başvuru sahibinin, ekonomik faaliyet alanında bir mesleki sertifikası, diploması veya 3 yıl deneyimi bulunuyorsa	15
Yatırım, kabul edilmiş bir Yerel Kalkınma Stratejisine dayanıyor ve bu strateji üzerine inşa edilmişse	10
Başvuru sahibi bir gerçek kişi veya üretici örgütü ise	15
Başvuru sahibinin IPARD kapsamında imzalanmış bir sözleşmesi yok ise	20
TOPLAM	100

Kaynak: IPARD Programı

IPARD kapsamında daha önce imzalanmış bir sözleşmesi olmaması başvuru sahibini öne çıkarmaktadır. Buradaki amaç Kurumun farklı yatırımcılara ulaşma isteğidir. Bu durum Tablo 3.15’de görülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TKDK'NIN MALATYA'DA VERDİĞİ DESTEKLER

4.1. IPARD I Dönemi

Malatya İK, faaliyetlerine TKDK'nın kuruluşu ile beraber 2008 yılında geçici personel eliyle başlamıştır. Malatya, 2009 yılında yapılan personel alımları ve kurumlaşma çalışmalarının ardından akreditasyon sürecine katkı sunmuştur. 2011 yılı sonuna kadar süren akreditasyon çalışmalarından dolayı bu süre zarfında diğer iller gibi proje kabulüne başlayamamıştır. Akreditasyonun kazanılmasının akabinde ilk çağrıya 2011 yılı Ağustos ayında çıkmıştır. IPARD I Programının son çağrı ilan tarihi olan 8 Ekim 2015 tarihine kadar toplamda 15 çağrıyla çalışmalarını tamamlamıştır. 2016 yılı içerisinde IPARD I Programı kapsamında yapılan tüm projelerin ödemeleri yapılmıştır. Diğer yandan aynı dönem içerisinde IPARD II Programı çalışmalarına da hız verilmiş ve ilk çağrıya 18 Aralık 2015 tarihinde çıkmıştır. En son 16 Şubat 2019 tarihi itibari ile 5.Çağrı İlanı yayınlanmıştır(TKDK, 2019).

Tablo 4.1. Çağrı Bazlı Sözleşme İmzalanan Proje Sayıları(IPARD I)

ÇAĞRI DÖNEMİ	BAŞVURU SAYISI	SÖZLEŞMEYE BAĞLANAN PROJE SAYISI	TOPLAM YATIRIM TUTARI (TL)	TOPLAM DESTEK TUTARI (TL)
1	3	1	524.599,69	202.288,36
2	4	0	0,00	0,00
3	4	2	2.915.319,85	1.330.468,65
4	4	0	0,00	0,00
5	1	0	0,00	0,00
6	3	2	2.664.952,02	1.254.079,47
7	2	1	701.455,45	398.995,65
8	7	4	1.455.884,66	712.481,87
9	42	24	12.265.482,60	6.460.047,75
10	22	14	7.466.736,50	4.275.228,24
11	130	101	33.144.807,84	17.294.014,73
12	119	86	79.625.628,57	42.750.988,91
13	26	19	12.146.146,45	4.994.252,81
14	16	15	35.508.388,87	20.451.799,02
15	14	8	20.683.419,84	11.130.482,56
TOPLAM	397	277	209.102.822,34	111.255.128,02

Kaynak: TKDK, 2019; IPARD, 2019

Malatya’ da IPARD I Programı boyunca farklı tedbirlerde olmak üzere toplamda 277 proje hayata geçirilmiş ve desteklenmiştir. Tablo 4.1’ de çağrı bazlı sözleşme imzalanan projeler ile yatırım ve destek tutarları verilmiştir. 9.Çağrıya kadar proje sayılarının nispeten az veya hiç olmaması kurumun henüz tanınırlığının az olması, yereldeki insanların proje hazırlama kültüründen yoksun olması, proje hazırlama aşamasında vatandaşa yardım edebilecek danışmanların yeterli düzeyde olmaması, AB kurumu olması hasebiyle prosedürlerin zor olduğunun düşünülmesi ve bu döneme kadar her tedbirin her ilde uygulanmaması gibi birçok sebep sayılabilir. Nitekim o döneme kadar Malatya’da sadece süt, kırmızı et, kanatlı et üreten tarımsal işletmeler, süt, kanatlı et ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, meyve-sebze ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, su ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması ile kültür balıkçılığının geliştirilmesi tedbirlerinde proje kabul edilmekteydi. Kırmızı et tedbiri ve arıcılık sektörünün de içerisinde bulunan çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesi tedbirleri uygulanmamaktaydı. Ancak 23 Ocak 2013’de ilana çıkılan 9.Çağrı ile birlikte tüm tedbirler tüm illerde uygulanmaya başlamış ve proje sayılarında önemli bir artış yaşanmıştır. Ayrıca proje yapan kişilerin geri dönüşleri ve bu projelerin diğer insanlar açısından örnek teşkil etmesi de proje sayılarında ki artışı tetiklemiştir.11.Çağrı Döneminde traktör alımı uygun harcama kalemleri arasına alınmıştır. Bundan dolayı 15 çağrı boyunca en fazla proje sayısı 11.Çağrı Döneminde kabul edilmiştir. 12. Çağrı Döneminde traktör için ayrılan bütçe sınırına ulaşıldığından uygun harcama kalemleri listesinden çıkartılmıştır. Buna bağlı olarak proje sayılarında azalma olmuştur. Traktör desteği ile ilgili ayrıntılı bilgi Tablo 4.2’ de verilmiştir. 12. Çağrı Döneminin ardından 101 tedbirine ayrılan bütçe sınırına ulaşıldığından 13. Çağrı Döneminde sadece 103 ve 302 tedbirlerinde ilana çıkılmıştır. 14. Çağrı Döneminde buna ilaveten 101 alt tedbiri olan Süt Üreten Tarımsal İşletmeler eklenmiştir. 15. Çağrı döneminde ise 101 alt tedbirinden Süt Üreten Tarımsal İşletmeler ve 302’den Yerel Ürünler ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi, Kırsal Turizm ve Kültür Balıkçılığı alt tedbirlerinde ilana çıkılmıştır. Son çağrılarda böyle bir tablonun oluşmasının sebebi tedbirlere ayrılan bütçenin üst sınırlarına ulaşmasıdır. Son 3 çağrıya 2015 yılı içinde aralarında fazla süre bırakılmaksızın çıkılmıştır. Bu faktörlere binaen gelen proje sayılarında azalma olmuştur(TKDK, 2019). IPARD Programında her tedbir bazında üst sınırlar belirlenmiştir. Yatırımcılar projelerini hazırlarken hibe miktarını da arttırmak için üst

sınırı zorlamaktadır. Bu yüzden IPARD Programının son çağrılarında görüldüğü gibi bazı tedbir kalemlerinde bütçe yetersizliğinden dolayı proje kabul edilememiştir. Bu durum daha fazla yatırımcıya ulaşılabilmesi, bu yatırımlarla yaratılabilecek daha çok sayıda istihdamın ve benzer oranda üretim artışının sağlanamaması gibi birçok olumsuz etkiyi doğurmuştur.

Tablo 4.1 incelendiğinde kabul edilen tüm projelerle sözleşme imzalanmadığı görülmektedir. Bunda proje kültürünün yerleşmemesi, danışmanlardan kaynaklanan hatalar, evrak teminin de yaşanan eksiklikler, inşaat işlerinde yaşanan aykırılıklar, tedarikçilerle ilgili sıkıntılar gösterilebilir. Buna rağmen kuruma sunulan toplam 397 projeden 277'si ile sözleşme imzalanmıştır. Bu da %70'e yakın bir orana karşılık gelmektedir.

Tablo 4.2. Traktör Desteği

ALT TEDBİR/SEKTÖR ADI	SÜT ÜRETEN TARIMSAL İŞLETMELER	ET ÜRETEN TARIMSAL İŞLETMELER	ÇİFTLİK FAALİYETLERİ (ARICILIK, SERACILIK, TIBBİ AROMATİK BİTKİLER)	GENEL TOPLAM
TRAKTÖR SAYISI	2	24	104	130
ÖDENEN HİBE TUTARI	217.900,00	821.890,85	2.896.912,00	3.936.702,85 TL

Kaynak: IPARD, 2019

Tablo 4.2'ye göre; Malatya' da toplam 130 adet traktör desteği sağlanmıştır. Bunlar arasında yine tedbirlere göre alınan proje sayılarıyla orantılı olarak destek sağlanmıştır. En fazla traktör alımı 301-Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi tedbirinde gerçekleşirken, ikinci sırada broyler üretimi yapan yer almıştır.

IPARD I Programı çerçevesinde Malatya' da desteklenen 277 proje farklı tedbir kalemlerini içermektedir. Bu durum Tablo 4.3'de verilmiştir. Buna göre, IPARD I Programının Malatya'da ki desteklemelerinden özellikle bazı sektörler ön plana çıkmıştır. Bu durum Malatya'da ki coğrafi durum, tarımsal ve hayvansal altyapı, insanların yönelimleri gibi genel geçer sebeplere bağlanabilir. Diğer taraftan özelde de sektör bazlı bazı spesifik özelliklerin ön planda tutulması böyle bir tablonun ortaya

çıkmasına kaynaklık etmiştir. Bu minvalde 302 tedbiri 146 proje ile ilk sırada, 101 alt tedbiri beyaz et ise ikinci sırada yer almıştır. 302 tedbirinde arıcılık projeleri ve tıbbi aromatik bitkiler ile ilgili projeler kabul edilmiştir. Ancak 146 adet projeden sadece 4' ü tıbbi aromatik bitkilerin yetiştirilmesi sektöründendir. Özellikle arıcılık için uygun floraya sahip olan Malatya'da arıcılık faaliyetleri geleneksel kırsal faaliyet olarak yaygın şekilde yapılmaktadır. Ayrıca bu tarz yatırımların çok fazla maliyet gerektirmemesi ve hızlı ekonomik dönüşü de etkili olmuştur. Bu durum TKDK'da tedbir bazlı sözleşme dağılımlarında da kendini göstermiş ve birçok tedbire nazaran sayıca daha fazla proje kabulü gerçekleşmiştir. Tıbbi aromatik bitkiler tedbirinden az sayıda proje gelmesinin nedenleri arasında; uygun pazarlama ağının olmayışı, ürün skalası itibariyle vatandaşı çok fazla cezbetmemesi, tanıtım eksikliği, tıbbi aromatik bitkilerin yetiştirilmesindeki bilgi eksikliği, buğday, arpa ekimi gibi atadan kalma geleneksel tarım anlayışı faktörlerini sıralayabiliriz.

Tablo 4.3. Projelerin Tedbir-Alt Tedbir Bazlı Dağılımı(IPARD I)

ALT TEDBİR/SEKTÖR ADI	SÖZLEŞMEYE BAĞLANAN PROJE SAYISI	TOPLAM YATIRIM TUTARI (TL)	TOPLAM DESTEK TUTARI (TL)
Süt Üreten Tarımsal İşletmeler	24	57.207.202,94	32.987.857,46
Et Üreten Tarımsal İşletmeler (Kırmızı Et)	5	8.874.980,56	4.601.807,26
Et Üreten Tarımsal İşletmeler (Beyaz Et)	84	98.400.921,91	55.434.458,01
Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	2	8.217.691,02	3.459.053,44
Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	4	6.821.256,12	3.120.690,25
Meyve ve Sebzelerin İşlenmesi ve Pazarlanması	1	4.250.850,21	1.810.603,06
Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi	146	12.602.687,59	15.251.950,42
Yerel Ürünler ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi	3	3.691.825,82	1.116.892,76
Kırsal Turizm	7	8.510.806,48	3.269.527,00
Kültür Balıkçılığının Geliştirilmesi	1	524.599,69	202.288,36
TOPLAM	277	209.102.822,34	111.255.128,02

Kaynak: TKDK, 2019

Tablo 4.3’de görüldüğü gibi tedbir bazlı proje sayılarında ikinci sırada beyaz et üreten tarımsal işletmeler vardır. Bu tedbirde proje sayılarının sayıca fazla olması; Malatya’da ve çevre illerinde tavukçuluk sektörüne öncelik eden firmaların kesimhanelerinin bulunması, beyaz et fiyatının kırmızı et fiyatına nazaran daha ucuz olması bunun da iç tüketimi tetiklemesi, ihracat ve ithalat olanağının geniş olması ve kâr marjının yüksek olması gibi faktörlere bağlanabilir. Malatya’da süt, et ve meyve-sebze ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması sektörlerine ilgi diğer sektörler nazaran daha azdır. Bu sektörlerin daha kompleks yatırımları içinde barındırması, yüksek öz kaynak ihtiyacı ve yeni işletmelerin kurulmasının mevcuttaki işletmelerin bile tam kapasite çalışmadığı bir ortamda atıl kapasite oluşturacağından dolayı yatırım olanağı kısıtlıdır. Ancak aynı tablo da destek tutarı kısmına bakıldığında daha yüksek maliyet barındırması ve yapım işi ile makine ekipman alımlarının fazla olması, hasebiyle 101 ve 103 tedbirlerinin üst sıralarda olduğu görülmektedir.

Tablo 4.4. İlçelere Göre Proje Dağılımı(IPARD I)

YATIRIM YERİ (İLÇE ADI)	SÖZLEŞMEYE BAĞLANAN PROJE SAYISI	TOPLAM YATIRIM TUTARI (TL)	TOPLAM DESTEK TUTARI (TL)
Merkez	7	13.715.673,09	5.842.014,83
AKÇADAĞ	67	84.710.013,77	48.553.586,74
ARAPGİR	26	2.570.247,16	879.626,86
ARGUVAN	3	2.711.541,03	1.413.430,62
BATTALGAZİ	7	8.931.077,66	4.717.491,26
DARENDE	92	28.171.168,66	15.148.937,49
DOĞANŞEHİR	9	5.572.602,51	2.824.531,91
HEKİMHAN	5	2.765.843,93	1.479.060,84
KALE	2	796.401,65	299.535,09
KULUNCAK	6	656.675,00	304.939,07
PÜTÜRGE	7	651.945,00	272.114,56
YAZIHAN	24	23.939.605,60	13.328.502,14
YEŞİLYURT	22	33.910.027,28	16.191.356,61
TOPLAM	277	209.102.822,34	111.255.128,02

Kaynak: TKDK, 2019; IPARD, 2019

Tablo 4.4' te Malatya ilinde alınan projelerin ilçelere göre dağılımı görülmektedir. Bazı ilçelerin yüksek proje sayıları ile üst sıralarda yer aldığı bazı ilçelerinde diğerlerine göre geride kaldığı görülmektedir. Bunda bahsi geçen ilçelerin merkeze yakınlık-uzaklık mesafeleri, müteşebbislerin fazlalığı, nüfus yoğunluğu, bazı ilçelerde Tarım İlçe Müdürlüklerinin aktif çalışmaları gibi birçok neden sayılabilir. Diğer bir taraftan tüm ilçeler için yatırım tutarları baz alındığında arada dengeli bir dağılımın olmadığı göze çarpmaktadır. Örneğin Arapgir ve Yazıhan ilçelerinin proje sayıları birbirine çok yakınken Yazıhan'ın yatırım tutarı Arapgir' in nerdeyse 12 katı kadar fazladır. Buradan Arapgir' in fazla maliyet gerektirmeyen arıcılık gibi projelere yatırım yaptığı, Yazıhan'ın ise daha büyük bütçeli projeleri hayata geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu durum Tablo 4.5'te ilçelerin tedbirlere göre dağılımında daha net görülmektedir.

İlçelere göre tedbir dağılımı tablosuna göre Akçadağ ilçesi süt üreten tarımsal işletmelere ve kanatlı eti üretimi yapan işletmelerin kurulmasına yönelik önemli yatırımlar yapmıştır. Akçadağ' ı, il merkezine ve süt işleme tesisleri ile kanatlı eti kesimhanelerine yakınlığı, müteşebbislerin fazlalığı, Malatya'nın diğer ilçelerine nazaran nüfus yoğunluğunun fazla olması gibi nedenler ön plana çıkarmıştır.

Tablo kanatlı et sektörü yatırımları açısından incelendiğinde ilçeler arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu tedbir kaleminde, Elazığ' da kesimhanesi bulunan Banvit firmasının 200 km uzaklığa kadar faaliyette bulunması nedeniyle yakınlık açısından avantajlı olan Akçadağ ve Yazıhan ilçeleri üst sıralardadır.

Malatya' da arıcılık sektöründe yatırım yapan ilçeler arasında Darende ve Arapgir çok önemli yer tutmaktadır. Bu veriler her iki ilçede de görev yapan Tarım İlçe Müdürlüklerinin aktif çalışmaları, vatandaş proje sunmaları konusunda yönlendirmeleri ve sürece bizzat katkı sunmaları sonucunda ortaya çıkmıştır.

Tablo 4.5. İlçelerin Tedbirlere Göre Dağılımı(IPARD I)

ALT TEDBİR /SEKTÖR	YATIRIM (İLÇE ADI)	YERİ	SÖZLEŞMEYE BAĞLANAN PROJE SAYISI	TOPLAM YATIRIM TUTARI (TL)	TOPLAM DESTEK TUTARI (TL)
Süt Üreten Tarımsal İşletmeler	Merkez		1	1.837.047,91	781.004,20
	Yeşilyurt		2	5.337.764,38	2.942.887,60
	Yazlıhan		3	4.585.007,51	2.620.792,04
	Akçadağ		11	26.156.200,07	15.900.950,15
	Darende		4	11.325.187,95	6.441.417,95
	Battalgazi		2	6.663.001,93	3.611.379,97
	Hekimhan		1	1.302.993,19	689.425,55
TOPLAM			24	57.207.202,94	32.987.857,46
Et Üreten Tarımsal İşletmeler (Kırmızı et)	Arguvan		1	2575841,03	1.353.030,62
	Yeşilyurt		1	1426158,74	927.003,18
	Battalgazi		2	1159791,11	609.936,34
	Akçadağ		1	3713189,68	1.711.837,12
TOPLAM			5	8.874.980,56	4.601.807,26
Et Üreten Tarımsal İşletmeler (Kanath Eti)	Akçadağ		48	54.199.795,02	30.641.161,54
	Yazlıhan		15	18.484.128,89	10.362.518,60
	Yeşilyurt		8	9.568.592,00	5.291.421,05
	Darende		8	9.937.894,78	5.749.197,58
	Doğanşehir		3	3.691.512,80	2.011.918,34
	Merkez		1	1.273.344,68	687.832,11
	Hekimhan		1	1.245.653,74	690.408,79
TOPLAM			84	98.400.921,91	55.434.458,01
Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	Merkez		1	4.454.031,02	1.687.309,72
	Yeşilyurt		1	3.763.660,00	1.771.743,72
TOPLAM			2	8.217.691,02	3.459.053,44
Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	Merkez		1	4.264.290,29	2.107.289,04
	Battalgazi		1	926.582,71	421.360,45
	Yeşilyurt		2	1.630.383,12	592.040,76
TOPLAM			4	6.821.256,12	3.120.690,25
Meyve ve Sebzelerin İşlenmesi ve Pazarlanması	Yeşilyurt		1	4250850,21	1.810.603,06
TOPLAM			1	4.250.850,21	1.810.603,06
Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi	Arapgir		25	2.130.601,00	826.926,86
	Yazlıhan		6	870.469,20	345.191,50
	Darende		78	6.088.652,35	2.561.687,36
	Pütürge		7	651.945,00	272.114,56
	Akçadağ		7	640.829,00	299.637,93
	Battalgazi		2	181.701,91	74.814,50
	Arguvan		2	135.700,00	60.400,00
	Kale		1	51.250,00	25.332,45
	Kuluncak		6	656.675,00	304.939,07
	Hekimhan		3	217.197,00	99.226,50
	Doğanşehir		3	447.100,63	176.171,00
	Yeşilyurt		4	285.150,00	111.721,69
	Merkez		2	245.416,50	93.787,00
TOPLAM			146	12.602.687,59	5.251.950,42
Yerel Ürünler ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi	Arapgir		1	439.646,16	52.700,00
	Merkez		1	1.641.542,69	484.792,76
	Yeşilyurt		1	1.610.636,97	579.400,00
TOPLAM			3	3.691.825,82	1.116.892,76
Kırsal Turizm	Darende		2	819.433,58	396.634,60
	Yeşilyurt		3	6.036.831,86	2.164.535,55
	Doğanşehir		1	909.389,39	434.154,21
	Kale		1	745.151,65	274.202,64
TOPLAM			7	8.510.806,48	3.269.527,00
Kültür Bahçılığının Geliştirilmesi	Doğanşehir		1	524.599,69	202.288,36
TOPLAM			1	524.599,69	202.288,36
GENEL TOPLAM			277	209.102.822,34	111.255.128,02

Kaynak: TKDK, 2019, IPARD, 2019

Malatya İK, IPARD I kapsamında destek verdiği 277 proje için toplamda 111.255.128,02 TL destek sağlanmıştır. Proje sahiplerinin kendi katkıları ile beraber toplam yatırım tutarı 209.102.822,34 TL olarak gerçekleşmiştir. 277 projeden 176(%64) proje sahibi 40 yaş altı, 28(%10) proje sahibi kadındır. Desteklenen yatırımlar ile 1091

kişinin istihdamı sağlanmıştır. Yatırımlar kapsamında toplam da 130 traktör ve 60.358 adet makine-ekipman desteklenmiştir(TKDK, 2019).

4.2. IPARD II Dönemi

IPARD I Dönemi TKDK ve 42 İl Koordinatörlüğü açısından nerdeyse kayıpsız ve başarılı bir şekilde bitirilmiştir. Hemen ardından 2015 yılının Aralık ayında IPARD II Dönemi ilk çağrısını yayınlamıştır.

IPARD II Dönemi 1.Çağrısında yoğun şekilde proje kabulü gerçekleşmiştir. Projelerin kabul edilmesi ve incelenmesi süreci 2016 yılının ilk 6 aylık döneminde olmuştur. Temmuz ayında sözleşme imzalamaya hak kazanan projeler ilan edilmiştir. Ancak 15 Temmuz 2016'da meydana gelen darbe teşebbüsü sebebiyle işlemlerde aksamalar yaşanmış, süreç uzamıştır. Bundan dolayı ilan edilen projelerle sözleşme imzalanması aradan geçen bir yılın ardından 2017 yılı temmuz ayında gerçekleşmiştir. Bu süre zarfında kurda gerçekleşen artış, fiyatların artması ve maliyetlerin yükselmesi gibi sebeplerle birçok proje sahibi yatırımını gerçekleştirmekten vazgeçmiştir.

Tablo 4.6. Çağrı Bazlı Sözleşme İmzalanan Proje Sayıları(IPARD II)

ÇAĞRI DÖNEMİ	BAŞVURU SAYISI	SÖZLEŞMEYE BAĞLANAN PROJE SAYISI	TOPLAM YATIRIM TUTARI (TL)	TOPLAM DESTEK TUTARI (TL)
1	354	55	63.239.563,44	36.304.285,59
2	11	7	29.996.076,12	13.080.903,55
3	95	54	59.151.437,84	25.997.566,03
TOPLAM	460	116	152.387.077,40	75.382.755,17

Kaynak: TKDK, 2019; IPARD, 2019

IPARD I Döneminin olumlu yankıları ve hayata geçirilen yatırımlar birçok insan için yönlendirici olmuştur. Bu sebeple TKDK, IPARD II' de I. Dönemin 15 çağrısının toplamından fazla sayıda proje kabul etmiştir. Ancak sözleşme imzalama sürecinin uzaması, bu süre zarfında ekonomide yaşanan yukarı yönlü değişkenler maliyetlerin artmasına sebep olmuştur. Ekonomi de yaşanan bu durum birçok projenin geri çekilmesine neden olmuştur. Süreç sonunda sadece 55 proje ile sözleşme imzalanmıştır.

2.çağrı ilanı 12 Haziran 2017 tarihinde yayınlanmıştır. 1. Çağrı ilanında 103 tedbirinden fazla tutarda bütçe kaldığından bu çağrıda sadece bu tedbir kaleminde ilana çıkmıştır. 21 Aralık 2017 tarihinde yayınlanan 3.Çağrı ilanında ise 101 ve 103 tedbirlerinde proje kabulü gerçekleşmiştir.

İlk 3 çağrı sonunda toplamda 460 proje kabul edilmiştir. Bunlardan sadece 116 proje ile sözleşme imzalanmıştır. Buda yüzdeler olarak %25 gibi bir orana tekabül etmektedir.

Tablo 4.7. Projelerin Tedbir Bazlı Dağılımı(IPARD II)

ALT TEDBİR/SEKTÖR ADI	SÖZLEŞMEYE BAĞLANAN PROJE SAYISI	TOPLAM YATIRIM TUTARI (TL)	TOPLAM DESTEK TUTARI (TL)
Süt Üreten Tarımsal İşletmeler	5	7.992.802,92	3.693.903,42
Et Üreten Tarımsal İşletmeler (Kırmızı Et)	40	62.475.902,91	33.365.108,89
Et Üreten Tarımsal İşletmeler (Beyaz Et)	4	4.445.518,97	2.870.825,51
Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	1	9.121.679,85	4.220.801,82
Meyve ve Sebzelerin İşlenmesi ve Pazarlanması	9	30.626.880,43	13.347.028,36
Bitkisel Üretim Çeşitlendirilmesi ve Bitkisel Ürünlerin İşlenmesi ve Paketlenmesi	20	2.781.928,88	1.358.862,91
Arıcılık ve Arı Ürünlerinin Üretimi İşlenmesi ve Paketlenmesi	19	2.174.381,13	1.128.797,91
Zanaatkârlık ve Katma Değerli Ürün İşletmeleri	2	2.855.814,34	1.461.936,97
Kırsal Turizm ve Rekreasyon Faaliyetleri	7	16.437.908,93	7.007.478,01
Su Ürünleri Yetiştiriciliği	2	3.684.450,24	2.124.592,85
Yenilenebilir Enerji Yatırımları	7	9.789.808,80	4.803.418,52
TOPLAM	116	152.387.077,40	75.382.755,17

Kaynak: TKDK, 2019; IPARD, 2019

IPARD I Programının desteklemeleriyle broyler yetiştiriciliğinde Malatya ülkemizde sayılı üretici iller arasına girmiştir. Toplamda bu tedbirde 84 çiftlik kurulmuştur. Ancak sektör doyum noktasına ulaştığından IPARD II Döneminde Malatya için sadece kapasite artırımı içermeyen modernizasyon projeleri kabul edilmektedir. Bundan dolayı bu tedbirde proje kabulleri sınırlı şekilde gerçekleşmektedir. Bu durum Malatya açısından kırmızı etin önünü açmıştır. Hibeden yararlanmak isteyenler kırmızı et sektöründe proje hazırlayarak kuruma sunmuşlardır.

IPARD I Döneminde sadece 4 proje desteklenen tıbbi aromatik bitkilerin yetiştirilmesi tedbirinde IPARD II' de 20 proje ile sözleşme imzalanmıştır. Bunların çoğu aspir ekimini içermektedir. Devletin aspir ekimine destek vermesi ve alım garantisi sunması neticesinde ülke genelinde aspir ekimi yoğunlaşmıştır.

Tarım ve hayvancılıkla hayatını sürdüren çiftçilerin en büyük maliyet kalemlerinden biri elektrik giderleridir. Bundan dolayı TKDK, sunulacak projelerde yatırımın enerji ihtiyacını karşılaması için yenilenebilir enerji makine ekipman alımlarını desteklemeye başlamıştır. Böylece çiftçi kendi enerjisini kendi üretecek ve elektrik maliyetinden muaf olacaktır. Diğer taraftan kırsal da ekonomik çeşitliliği yaratmak ve enerji potansiyelini kullanırmak adına başlı başına yeni bir tedbir kalemi oluşturulmuştur. 302-7 Yenilenebilir Enerji Yatırımlarının Desteklenmesi tedbirinde yatırımcı elektriği üreterek devlete satmakta ve gelir elde etmektedir. Malatya' da potansiyeli olan güneş enerji sistemi yatırımlarıdır. TKDK bu tedbirde 7 üretim merkezi kurulmasına destek vermiştir.

Arıcılık ve tıbbi aromatik bitkilerde yoğun şekilde başvuru olmasına rağmen daha önce de belirttiğimiz gibi 1. Çağrının işlemlerinin uzun sürmesi nedeniyle yatırıma dönüşme sayısı oldukça düşük kalmıştır. Diğer tedbirlerde de benzer durumlar varken bu iki sektör de kayıp daha fazladır. Bu sektörlerde yatırım yapmayı düşünen proje sahiplerinin daha düşük maliyetlerin altından kalkabilecek kapasitede olması ve maliyetlerin artması sebebiyle yatırım yapma konusunda daha çekingen kaldıkları söylenebilir.

Tablo 4.8' de ilçeler bazında gösterilen proje dağılımı IPARD I ile karşılaştırıldığında Yazihan ve Yeşilyurt'un benzer profil çizdiği görülmektedir. Ancak Darende ve Akçadağ için aynı bulgulara ulaşmak mümkün değildir. Bu ilçelerden yapılan başvuruların yatırıma dönüşme oranı daha düşük kalmıştır.

Tablo 4.8. İlçelere Göre Proje Dağılımı(IPARD II)

YATIRIM YERİ (İLÇE ADI)	SÖZLEŞMEYE BAĞLANAN PROJE SAYISI	TOPLAM YATIRIM TUTARI (TL)	TOPLAM DESTEK TUTARI (TL)
AKÇADAĞ	11	14.171.790,91	7.006.597,55
ARAPGİR	5	3.030.946,89	1.684.443,41
ARGUVAN	6	1.584.553,13	1.005.596,55
BATTALGAZİ	14	16.481.005,21	8.313.800,47
DARENDE	16	20.822.595,92	10.123.914,06
DOĞANŞEHİR	2	4.966.468,08	1.991.421,25
HEKİMHAN	6	4.766.791,77	2.263.699,69
KALE	2	3.684.450,24	2.124.592,85
KULUNCAK	6	5.411.503,69	2.361.628,71
PÜTÜRGE	6	1.590.093,03	678.216,49
YAZIHAN	18	21.476.258,88	11.003.017,32
YEŞİLYURT	24	54.400.619,65	26.825.826,82
TOPLAM	116	152.387.077,40	75.382.755,17

Kaynak: TKDK, 2019; IPARD, 2019

Tablo 4.9’ da ilçelerin tedbirlere göre dağılımı verilmiştir. Genel olarak proje sayılarının ilçeler arasında dengeli dağıldı söylenebilir. Ancak et üreten tarımsal işletmelerin kurulumu tedbirinde Yeşilyurt ilçesinde 13, Yazıhan ilçesinde 8 proje ile diğer ilçelere nazaran öne geçtiği görülmektedir.

Malatya İK, IPARD II kapsamında destek verdiği 116 proje için toplamda Ocak 2019 itibariyle 75.382.755,17 TL destek sağlanmıştır. Proje sahiplerinin kendi katkıları ile beraber toplam yatırım tutarı 152.387.077,40 TL olarak gerçekleşmiştir. 116 projeden 11(%10) proje sahibi 40 yaş altı, 23(%20) proje sahibi kadındır. Desteklenen yatırımlar ile 187 kişinin istihdamı sağlanmıştır(TKDK, 2019).

Tablo 4.9. İlçelerin Tedbirlere Göre Dağılımı(IPARD II)

ALT TEDBİR/SEKTÖR	YATIRIM YERİ (İLÇE ADI)	SÖZLEŞMEYE BAĞLANAN PROJE SAYISI	TOPLAM YATIRIM TUTARI (TL)	TOPLAM DESTEK TUTARI (TL)
Süt Üreten Tarımsal İşletmeler	Akçadağ	1	2906092,96	927.864,75
	Battalgazi	1	1884297,49	928.125,87
	Hekimhan	2	698621,84	310.174,81
	Yazihan	1	2503790,63	1.527.737,99
TOPLAM		5	7992802,92	3693903,42
Et Üreten Tarımsal İşletmeler (Kırmızı et)	Arguvan	1	1349492,15	897.619,67
	Arapgir	1	992476,19	652.635,37
	Yeşilyurt	13	20164351,08	11.092.976,34
	Battalgazi	4	5971898,62	3.538.903,82
	Akçadağ	5	6834230,54	3.736.393,77
	Darende	3	4913722,04	2.617.300,84
	Hekimhan	1	1717927,66	853.243,37
	Kuluncak	3	5113559,69	2.266.262,36
	Yazihan	8	14323221,91	7.243.016,82
	Pütürge	1	1095023,03	466.756,53
TOPLAM		40	62475902,91	33365108,89
Et Üreten Tarımsal İşletmeler (Kanath Eti)	Akçadağ	1	1.560.555,81	978.153,67
	Battalgazi	1	1.493.446,74	976.907,77
	Doğanşehir	1	1.136.250,96	785.519,05
	Yazihan	1	255.265,46	130.245,02
TOPLAM		4	4445518,97	2870825,51
Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	Yeşilyurt	1	9.121.679,85	4.220.801,82
TOPLAM		1	9121679,85	4220801,82
Meyve ve Sebze İşlenmesi ve Pazarlanması	Darende	3	10444992,68	4.845.485,40
	Yeşilyurt	5	18396080,76	8.043.447,96
	Battalgazi	1	1785806,99	458.095,00
TOPLAM		9	30626880,43	13347028,36
Bitkisel Üretim Çeşitlendirilmesi ve Bitkisel Ürünlerin İşlenmesi ve Paketlenmesi	Akçadağ	2	64.573,20	39.009,10
	Arapgir	1	67.767,50	36.575,00
	Arguvan	5	235.060,98	107.976,88
	Darende	8	671.473,48	319.259,53
	Kuluncak	3	297.944,00	95.366,35
	Yazihan	1	1.445.109,72	760.676,05
TOPLAM		20	2781928,88	1358862,91
Araçlık ve Arı Ürünlerinin Üretimi İşlenmesi ve Paketlenmesi	Arapgir	2	166.850,00	98.686,25
	Battalgazi	5	457.242,00	202.418,75
	Hekimhan	2	115.660,00	68.575,00
	Pütürge	5	495.070,00	211.459,96
	Yazihan	5	939.559,13	547.657,95
TOPLAM		19	2174381,13	1128797,91
Zanaatkarlık ve Katma Değerli Ürün İşletmeleri	Arapgir	1	1.803.853,20	896.546,79
	Yeşilyurt	1	1.051.961,14	565.390,18
TOPLAM		2	2855814,34	1461936,97
Kırsal Turizm ve Rekreasyon Faaliyetleri	Battalgazi	2	4.888.313,37	2.209.349,26
	Darende	2	4.792.407,72	2.341.868,29
	Yazihan	1	1.708.057,13	613.556,60
	Doğanşehir	1	3.830.217,12	1.205.902,20
	Yeşilyurt	1	1.218.913,59	636.801,66
TOPLAM		7	16437908,93	7007478,01
Su Ürünleri Yetiştiriciliği	Kale	2	3.684.450,24	2.124.592,85
TOPLAM		2	3684450,24	2124592,85
Yenilenebilir Enerji Yatırımları	Akçadağ	2	2.806.338,40	1.325.176,26
	Hekimhan	1	2.234.582,27	1.031.706,51
	Yazihan	1	301.254,90	180.126,89
	Yeşilyurt	3	4.447.633,23	2.266.408,86
TOPLAM		7	9789808,8	4803418,52
GENEL TOPLAM		116	152.387.077,40	75.382.755,17

Kaynak: TKDK, 2019; IPARD, 2019

4.3. Verilerin Değerlendirilmesi

TKDK Malatya İK, 2011 yılından itibaren faaliyetlerine devam etmektedir. Daha önce Kurum tarafından yapılan çalışmalar tablolar eşliğinde verilmişti. Bu başlık altında ise Malatya Tarım İl Müdürlüğü'nden alınan veriler kıstas kabul edilerek TKDK Malatya'nın sektör bazlı etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Tarım İl Müdürlüğü vasıtasıyla elde veriler IPARD Programının faaliyete başladığı 2011 yılı ve 2019 yılı güncel sayıları ifade etmektedir. Tarım İl Müdürlüğü'nden süt, et, kanatlı et üretimi yapan tarım işletmeleri ile süt, et işleme tesislerinin sayıları istenmiştir.

Ülkemizde bir tane hayvanı bulunması bile kayıtlara tarımsal işletme olarak geçmesi için yeterli bir kriterdir. Ancak AB'de en az 50 hayvanı bulunanlar tarımsal işletme olarak kayda geçmektedir. TKDK'da destek kapsamına en az 10 hayvanı bulunan işletmeleri almaktadır. Bu yüzden Tarım İl Müdürlüğü'nden elde edilen rakamlar TKDK'nın genel uygunluk kriterlerine göre yeniden sınıflandırılmıştır.

Tablo 4.10. Süt ve Et Üreten Tarımsal İşletme Verileri

SEKTÖR	2011	2019	TKDK
SÜT ÜRETEN	5623	4762	29
KIRMIZI ET ÜRETEN	1437	972	45
KANATLI ET ÜRETEN	65	169	84

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019.

Tablo 4.10'na göre 2011 yılında Malatya' da süt üreten tarımsal işletme sayısı 5623 iken 2019 yılında 4762 olmuştur. Yine et üreten tarımsal işletme sayısı 2011 yılında 1437 iken, 2019 yılında 972' ye düşmüştür. Artış sadece kanatlı et sektöründe yaşanmıştır. İlgili sektörde işletme sayısı 65'den 169'a çıkmıştır.

Hayvancılık sektörü, tarımda ki diğer sektörlerle nazaran katma değer yaratma olanağı en çok olan sektördür. Sektör faaliyetleri kapsamında üretilen hayvansal ürünler sanayi, ilaç, yem gibi sektörlerle hammadde sağlamaktadır. Diğer taraftan da yeni istihdam sahaları oluşturarak ekonomiye önemli katkı sunmaktadır. Türkiye'de de hayvancılık sektöründe önemli bir altyapı mevcuttur. Bu durumu, her bölgede farklı bir iklim tipinin görülmesi ve hayvan varlığının çeşitli ırklardan oluşması beslemektedir. Ayrıca Türkiye, kırsalda yaşamını sürdüren önemli nüfusu ile halen bu özelliğini korumaktadır. Bu yüzden bu sektöre ayrı bir önem verilmesi gerekmektedir. Son

dönemlerde tüm gelişmiş ülkeler düzeyinde hayvansal üretim miktarının tarımsal üretimdeki payında artış gözlemlenmiştir. Fakat Türkiye’de böyle bir artış yaşanmamıştır. Bunun nedenleri arasında en önemli faktör ekonomik nedenlerdir. Hayvancılık ile uğraşan işletmelerin en önemli gider kalemi yem giderleridir. Hatta bazı işletmelerde yem giderleri toplam işletme giderlerinin %70’ ni oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra mazot fiyatlarındaki artış, elektrik, su, ısınma, temizlik giderleri, veterinerlik hizmet alımları, vergi yükü, faizler ile sigorta prim ödemeleri de işletmeler üzerinde ağır yük oluşturmaktadır. Bunlara bir de ürettiği üründen düşük verim alması ve ürününü değerinde satamaması da eklenince doğal olarak işletme sayılarında ve hayvan varlığında azalmalar olmuştur([http://www. zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=29946&tipi=17&sube=0](http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=29946&tipi=17&sube=0); 05.05.2019).

Bu şartlar altında hayvancılık sektöründe mevcut işletmeler faaliyetlerini sonlandırırken yeni yatırımların olması pek olası bir durum değildir. Buna rağmen TKDK, 2011 ve 2019 yılları arasında süt üreten tarımsal işletmelerin kurulumunda 29 işletmeye, et üreten tarımsal işletmelerin kurulumunda ise 45 işletmeye destek sağlanmıştır.

Ülkemizdeki süt ve kırmızı et sektöründeki azalmaya karşılık kanatlı et üretimi gittikçe artmaktadır. Kırmızı et sektöründeki dengesizlikler, fiyatların artması ve insanlar için kırmızı et tüketiminin lüks bir ihtiyaç haline gelmesi kanatlı et üretiminin önünü açmıştır. Kanatlı et sektörünün diğer gıda sektörleri içerisinde ön plana çıkması, bu sektörde yapılan yatırımların önünü açmıştır. Bu gelişmeler kanatlı et sektörünün AB nezdinde de rekabet edilebilecek bir sektör olarak görülmesine neden olmuştur(Keskin ve Demirbaş, 2012:117).

Kanatlı et üretimindeki artış Malatya’ da ki sektörel duruma da yansımıştır. Tablo 4.10’a göre Malatya’ da aradan geçen 7 yılda 104 işletme daha kanatlı eti üretimi yapmaya başlamıştır. Bunlardan 84 tanesi TKDK desteğiyle kurulmuştur. Kanatlı et üretimindeki gelişmeler TKDK desteğiyle beraber daha cazip hale gelmiş ve TKDK Bu sektörde öncü rol üstlenmiştir. Malatya’ da kanatlı et üretiminin ön sıralarda yer almasının en önemli nedeni ise, Elazığ’ da Banvit beyaz et üretim işletmesinin faaliyette bulunması gösterilebilir.

Tablo 4.11. Süt ve Et İşleme Tesislerinin Durumu

SEKTÖR	2011	2019	TKDK
SÜT İŞLEME	17	34	3
ET İŞLEME	5	10	4

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019.

Tablo 4.11'e göre Malatya'da süt işleme sektöründe 2011 yılında 17 işletme faaliyet gösteriyorken 2019 yılında bu rakam 34'e yükselmiştir. Bu işletmelerin çok büyük bir kısmı küçük çaplı olup, TKDK kriterlerine uymadığından destek kapsamı dışındadır. Süt işleme sektöründe Malatya İli Tarım İl Müdürlüğü nezdinde yapılan çalışmalar sonucu sektörde kapasite fazlası olduğundan dolayı orta ve büyük işletme kurulumu mümkün görünmemektedir. Bundan dolayı TKDK desteğiyle mevcut 3 tane süt işleme tesisine modernizasyon kapsamında destek verilmiştir.

Et işleme sektöründe ise 2011 yılında 5 işleme tesisi kayıtlarda görünüyorken; bu rakam 2019 yılında 10' a çıkmıştır. Bu işletmelerden 4 tanesi TKDK desteği kapsamında kurulmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemizde son dönemde ekonomik anlamda bazı olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. Ekonomideki bu olumsuz gidişat tarım ve hayvancılık alanında da kendini göstermiştir. Tarım ekonomisinde, mazot ve yem fiyatlarının artması, elde edilen gelirin maliyetleri karşılayamaması, düşük verim, iklim koşulları ve ekonomik belirsizlik gibi nedenler ekonomik dar boğaz yaşanmasına sebep olmuştur. Bu yüzden faaliyette olan birçok işletme ve çiftçi üretimlerini durdurma yoluna gitmiştir. Bu süreç sebze, et ve süt ürünlerinde fiyat artışlarına sebep olmuştur. İç tüketimi karşılamak adına Devlet ithal ürünlere yönelmiştir. Böyle bir ortamda yeni işletmelerin kurulması, yatırımların yapılması pek olası bir durum değildir. Ancak hibe tutarının cazibesi, insanlara TKDK aracılığıyla yatırım yapma teşviki sağlamaktadır. Bundan dolayı TKDK, faaliyette bulunduğu 42 ilde tarım ve hayvancılık alanında ülkemizde yapılan yatırımlara öncelik etmektedir.

Türkiye'nin en önemli stratejik hedefi AB'ye üye olmaktır. Türkiye'nin bu aşamada birçok sektörde ve alanda AB'ye uyum sağlaması gerekmektedir. Uyum politikaları çerçevesinde AB, aday ülke statüsündeki ülkelere eksikliklerini tamamlamaları ve AB üyesi ülkelere gelişmişlik düzeyi olarak yakınlaşmaları için bazı destekleme araçları ile fon sağlamaktadır. Tarım ve hayvancılık alanında uygulanan destekleme aracı ise IPARD Programıdır. Türkiye'nin IPARD Programından maksimum düzeyde faydalanarak kırsaldaki sorunlarını çözmesi ve eksikliklerini tamamlaması beklenmektedir. Her ne kadar Türkiye tarım bakımından zengin bir alt yapıya sahip olsa da kırsalda kalkınmayı gerçekleştirmesi için bu tarz fonlara ihtiyaç duymaktadır. Bu aşamada, AB kırsal kalkınma politikasının ülkemizdeki uygulayıcısı olan IPARD, tarım ve hayvancılığın finansmanında önemli bir atılım gerçekleştirmektedir. IPARD uygulama illerinde gösterilecek başarı, kırsalda yaşam kalitesinin arttırılmasına, kırsalda hayatına devam eden vatandaşlara ek gelir getirecek faaliyetlerin desteklenmesine ve AB standartlarında işletmelerin kurulmasına neden olacaktır. Bu yüzden belli bir düzeyde tutulan IPARD fonların en yüksek verimde kullandırılması yüksek önem taşımaktadır. Bu halde sadece 42 ilde faaliyetlerini sürdüren IPARD Programının 81 ile yayılması Türkiye açısından daha çok fayda sağlayacağı ortadadır. Tarım ve hayvancılık alanında daha büyük bir atılımın

gerçekleşmesi aşamasında ise IPARD Programının katkısı sınırlı düzeyde kalmaktadır. Ancak IPARD benzeri destekleme politikalarının devreye girmesiyle Türkiye geri kaldığı tarım ve hayvancılık alanındaki eksikliklerini bir nebze olsun kapatabileceği düşünülmektedir. Diğer taraftan kırsalda kalkınmanın anahtarı olarak sadece destekleme politikaları ve fonların yeterli olmadığı, verim artışının çiftçilerin yeni gelişmelerden haberdar olarak teknik anlamda yeterli düzeyde üretim yapmasıyla ortaya çıkacağı bilinmektedir. TKDK nezdinde yapılan yatırımların, ülke nezdinde mikro ölçekli etki yaratması ve sadece işletme ekseninde kalması ülkemizin tarımsal faaliyetlerinde geniş kapsamlı etki yaratmayacağı düşünülmektedir. Ancak TKDK'nın uzun vadede ve makro düzeyde çiftçilerin anlayışında ve tarım hayvancılık sektöründe olumlu etkileri görülecektir.

TKDK, işleyişinden dolayı yatırımlar aracılığıyla kırsalda proje kültürünü benimsetmiştir. Yapılan yatırımlar aracılığıyla binlerce kişiye istihdam oluşturmuş, yeni iş kolları meydana getirmiştir. Ancak fazla sayıda projeye desteklenen ve yüksek miktarda hibe aktarılan broyler çiftliklerinde ve arıcılık ile tıbbi aromatik bitkilerin yetiştirilmesi tedbirlerinde ortalama sadece bir kişinin istihdam edildiği de ayrıca belirtilmelidir. İstihdam sayılarında ki önemli pay 103 tedbirinden ve 302 alt tedbiri Kırsal Turizm tedbirinden sağlanmaktadır.

IPARD'ın temel amaçlarından biri işletmelerin alanlarında ilgili AB standartlarına ulaşmasını sağlamaktır. TKDK, bu amaçla gıda güvenliği, hayvan refahı, atık yönetimi, çevre mevzuatı ve iş güvenliği gibi konulara hâkim, yeterlilikleri sağlayan, AB standartlarında üretim yapan işletmelerin kurulmasına önderlik etmektedir. TKDK bu süreci projenin tamamlanmasının ardından evrak denetimi ile kontrol etmektedir. Standartları sağlayamayan işletmelere hibe desteği sağlanmamaktadır. İşletmelerin sahip olduğu standartlar üretimin daha modern, daha kaliteli yapılmasının önünü açmaktadır.

Projelerin kabulü aşamasında eğitim veya 3 yıllık tecrübe şartının sağlanması gerekliliği, IPARD kapsamında kurulan işletmelerin diğer işletmelere nazaran teknolojik yenilikleri takip etmesi, benimsemesi ve uygulamasının daha kolay olacağı, sektördeki ani dalgalanmalara ve değişimlere daha hızlı ayak uyduracağı tahmin

edilebilir bir durumdur. TKDK aracılığıyla desteklenen yatırımlar kurum tarafından 5 yıl boyunca takip edilmektedirler. Bu süre zarfında işletmeler faaliyetlerine devam etmek zorundadırlar. TKDK projelerinde eğitim veya tecrübe şartının istenmesi, 5 yıl izleme süresi kırsalda sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında ana faktörlerden olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca IPARD Programı kapsamında desteklenen makine ekipmanlar sayesinde tarımda makineleşme sayısı artmaktadır. Bu durumda işletmelerin hem verimliliğini arttırmakta hem sürdürülebilirliğine katkı sunmaktadır.

TKDK, kadın girişimcilere ve gençlere ayrı bir önem vermektedir. Proje sıralama kriterlerinde kadınlara ve 40 yaş altı genç girişimcilere öncelik vermektedir. Bu durum pozitif bir fark yaratmakta ve genç üreticileri kırsala yönelme konusunda teşvik etmektedir. Bu durum IPARD I döneminde tüm illerde toplam yatırımların yaklaşık %43'ünün 40 yaş altı (4.567) genç yatırımcı tarafından, yaklaşık %10'unun ise (1.062) kadın girişimciler tarafından gerçekleştirilmesine olanak sağlamıştır. Malatya'da ise yine IPARD I dönemi için 277 projeden 176(%64) proje sahibi 40 yaş altı, 28(%10) proje sahibi kadındır. IPARD II dönemi için 116 projeden 11(%10) proje sahibi 40 yaş altı, 23(%20) proje sahibi kadındır.

IPARD destekleri bazı sektörler de yoğun bir ilgiyle karşılanmaktadır. Hem 42 ilde hem de Malatya' da özellikle 302 alt tedbiri arıcılık faaliyetleri ile 101 tedbiri et üretimi işletmelerinin kurulmasına yönelik başvurular önemli sayılara ulaşmaktadır. Bu tedbirler de yatırımcılar daha yüksek miktarda hibe almak için projelerini hazırlarken çoğunlukla belirlenen üst sınıra yakın maliyetler çıkarmaktadır. Bu durum tedbirlere ayrılan bütçenin yeterince verimli kullanılmamasına yol açmaktadır. İlerleyen dönemlerde bütçenin azalması ile daha az sayıda projeye sözleşme imzalanmakta ya da bu tedbirlerde çağrıya çıkılmamaktadır. Bu durumun önlenmesi adına üst sınırlarının daha da aşağı çekilmesi tutarlı bir önlem olacaktır. Böylece daha fazla kişiye ulaşılacak ve daha yüksek oranda üretim artışına katkıda bulunulacaktır.

Projelerin hayata geçirilmesi aşamasında gerekli olan makine ekipman alımı, tabela, mimar ve mühendislik ofislerinden alınan hizmetler, danışmanlık, inşaat işleri, veterinerlik hizmetleri ve yem sanayi gibi yan sektörleri de aynı anda beslemektedir. Bu durum IPARD'ın diğer sektörlerde yarattığı çarpan etkisi olarak kayda geçmektedir.

IPARD başvuru ve ödeme sürecinde proje sahiplerinin prosedürlere, mevzuata ve TKDK'nın işleyişine hâkim olması gerekmektedir. Ancak bu süreç zor ve karmaşık bir yapı olduğundan proje sahipleri genelde danışmanlar aracılığıyla işlerini yürütmektedir. TKDK, bu süreci daha stabil ve kayıpsız geçirmek adına danışmanlara ve faydalanıcılara dönemsel eğitimler vermektedir. Ayrıca TKDK, hazırlanan projelerin kuruma resmi olarak sunulmasından önce kurum personeli tarafından yapılan ön kontrol ile hataların minilimize edilmesi için çalışmalar yapmaktadır. Ancak danışmanlık hizmetinden memnuniyetin yeterli düzeyde olmadığı bilinmektedir. Bu durumu, özellikle yapım işlerinde, çizim projelerinde yaşanan aykırılıklar, tedarikçilerle yaşanan sıkıntılar, evrak teminin sağlıklı ilerleyememesi, danışmanların proje sahiplerini yeteri kadar yönlendirememesi gibi nedenler ortaya çıkarmaktadır. Danışmanlık sektörün de hizmet veren firmaların denetim mekanizmasından yoksun olması ve hatalı işlemlerden dolayı herhangi bir yaptırımın uygulanamaması bu sorunu büyütmektedir. TKDK önceliğinde proje sahibi açısından sürecin daha kolay ve kayıpsız atlatılmasını sağlamak adına danışmanlık hizmeti veren firmalarla ilgili daha köklü çalışmalar yapılmalıdır. Örneğin; hem kurum personelinin hem de hizmet alan vatandaşların danışman firmaları puanlayabileceği ve sonuçların şeffaf bir biçimde yayınlanacağı bir sistem oluşturulması fayda sağlayabilecektir. Böyle bir durumda şüphesiz danışman firmalar da proje hazırlama sürecinde daha titiz davranacaktır.

Elde edilen veriler ile TKDK tarafından Malatya'da 2019 yılı itibariyle toplamda 393 yatırım gerçekleştirilmiştir. Yatırımların, özellikle 88 proje ile tavukçuluk ve 161 proje ile arıcılık sektörlerinde yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. İlçeler nezdinde 108 proje ile Darende ve 78 proje ile Akçadağ ilçelerinin diğer ilçelere nazaran daha fazla sayıda proje sunmuşlardır. 187 yatırım 40 yaş altı, 51 yatırım kadın faydalanıcı tarafından gerçekleştirilmiştir. Toplamda 1278 kişi istihdam edilmiştir. Tarım İl Müdürlüğü'nden alınan veriler ile yapılan karşılaştırmada yine tavukçuluk sektöründe yaşanan artışın önemli bir kısmının TKDK tarafından kaynaklandığı ortaya çıkmıştır.

Toplam yatırım tutarı yaklaşık olarak 362 Milyon TL olmuştur. Aktarılan destek miktarı ise 187 Milyon TL'ye yaklaşmıştır. Böylece faydalanıcılar, işletmelerinin kuruluşu aşamasında eş finansman desteği altında hibe almışlardır. Destek kapsamı

dışında kalan ve yatırımın tamamlanması için gerekli olan tutar ise faydalanıcı tarafından yabancı kaynak veya öz kaynak kullanılarak tamamlanmıştır.

Malatya’ da IPARD I Döneminde kuruma sunulan projelerin sözleşmeye dönüşme oranı %70 iken bu durum ilk 3 çağrı için IPARD II’ de %25’lik bir oranla karşılık görmüştür. Bu oran IPARD II için düşük bir oran olarak görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında önemli unsurlardan biri, başvuru süreci ile sözleşme imzalanması aşamasında ki sürecin ülkemizde gelişen siyasi, anarşik olayların (terör, darbe) bu döneme rastlaması, sürecin uzamasına, yatırımcıların tedirgin olmalarına etken olan en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Bunun yanı sıra gerek döviz hareketlerindeki yüksek volarite, gerekse enflasyon baskısı nedeniyle maliyetlerdeki ciddi tırmanışlar ayrıca önemli birer etken olmuşlardır. Bu yüzden yatırımcılar karar vermekte zorlanmış, kararlarını ertelemiş, yatırımcı için adeta bir kararsızlık dönemi ortaya çıkmış olduğu görülmektedir. Bütün bunların pozitif dönüşmesi, yatırımcının sahaya inmesi ve ilgili programdan yeterince yararlanılabilmesi amaçlanmalıdır. Böylece Malatya ilimizde bu programdan nasibine düşen pozitif katkılardan yararlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akın, S., (2008), “Avrupa Birliği’nde Kırsal Kalkınmaya Yönelik Mali Yardımlar Değişimler ve Türkiye’nin Uyum Çalışmaları”, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler (Ekonomi-Maliye) Anabilim Dalı, Ankara.
- Altundağ, H., (2008), “AB Kırsal Kalkınma Politikasında Leader Yaklaşımının Yeri ve Türkiye’de Uygulamaya Yönelik Yapılan Çalışmalar”, (AB Uzmanlık Tezi), Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Atsan, T., (1998), “Erzurum Kırsal Kalkınma Projesinin Tarımsal Yayında Program Planlama İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi”, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Aydın, H. İ., H. Yıldırım , “Kırsal Kalkınmanın Yeniden Yapılanması Sürecinde Yerel Aktörler: Bölgesel Kalkınma Ajansları-Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu”, Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, 2013/2, (4), 28-40.
- Bakırcı, M. ,“Avrupa Birliği Üyelik Öncesi Destek Fonu’nun (IPA) Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD), Türkiye’nin Durumu ve Muhtemel Etkileri”, Doğu Coğrafya Dergisi, 2009, (21), ss. 55; < <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunidcd/article/view/1021006924> > 15.12.2016.
- Başarı, E. P., (2008). “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Çevre Odaklı Kırsal Kalkınma Politikaları”, (AB Uzmanlık Tezi), Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Bilici, İ., (2010), “Türkiye’de Kırsal Kalkınmanın Gelişimi ve IPARD Süreci”, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tokat.
- Bulutcu, A. B., (2015). “IPARD Programı İle Ulusal Kırsal Kalkınma Programlarının Tamamlayıcılık Açısından Değerlendirilmesi”, (AB Uzmanlık Tezi), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Çelik, Zühre, “Planlı Dönemde Türkiye’deki Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, Planlama Dergisi, 2005/2, 61-71, http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/b13b2203029ed80_ek.pdf ;26.05.2017.

- Çimen, A.O. , (2017), “IPARD Programının Kırsal Alanda Ekonomik Kalkınmaya ve Yararlanıcılara Katkıları ve Beklentiler Üzerine Bir Araştırma”, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara.
- Demirbük, M. , (2013), “Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının Değerlendirilmesi Sivas İli Örneği”, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tokat.
- Deprem, A.R. , (2006), “Genişleme Sürecinin AB Tarım ve Tarım Politikalarının (OTP) Etkileri ve Bunun Türkiye Tarımına olası Yansımaları”, (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Adana.
- Dernek, Zeynep, “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”, Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 2006/1, 1, 1-12, <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/zfd/article/view/256/262> ; 26.05.2017.
- Devlet Planlama Teşkilatı, 1963, Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, 1968, Kalkınma Planı (İkinci Beş Yıl) 1968-1972, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, 1972, Kalkınma Planı (Üçüncü Beş Yıl) 1973-1977, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, 1979, Kalkınma Planı (Dördüncü Beş Yıl) 1979-1983, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, 1984, Kalkınma Planı (Beşinci Beş Yıl) 1985-1989, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, 1989, Kalkınma Planı (Altıncı Beş Yıl) 1990-1994, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, 1995, Kalkınma Planı (Yedinci Beş Yıl) 1996-2000, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, 2000, Kalkınma Planı (Sekizinci Beş Yıl) 2001-2005, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, 2000, “Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, 2004, Tarım Stratejisi 2006-2010, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, 2005, ÖUKP, DPT Yayını, Ankara.

- Devlet Planlama Teşkilatı, 2006, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, 2007, UKKS 2007-2013, DPT Yayını, Ankara.
- Dıraor, B. M., 2008, “Katılım Öncesi AB Fonları ve Kırsal Kalkınma” - Fırsatlar, Sorunlar ve Türkiye İçin Öneriler, DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No:2764, Ankara.
- Doğan, S., Selenge, B.A., (2001), “Türkiye ve AB’de Kırsal Kalkınma: Bir Mevzuat Derlemesi”, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Duman, H., 2016, “Avrupa Birliği Katılım Sürecinde Kırsal Kalkınma İçin Katılım Öncesi Yardım Aracı-IPARD”, (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Uluslararası İşletmecilik Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Ekim, R.M., (2006), “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Türkiye’nin Uyumu”, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Avrupa Birliği Programı, İzmir.
- Eraktan, Gülcan, “Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasında Değişim Doğrultuları ve Türkiye İçin Önemi”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 2006/5, (56), 2, (47-67).
- European Commission <https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/rural-development/2006/rd_report_2006.pdf> (03.12.2016).
- European Commission https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/rural-development/2013/full-text_en.pdf (06.12.2016).
- European Commission <http://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/factsheets/pdf/eu_en.pdf> (11.12.2016).
- European Commission < https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-indicators/context/2016/c3_en.pdf> (10.03.2017).
- European Commission Agriculture and Rural Development < <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?qid=1493013612935&uri=CELEX:52016SC0430#footnote33>> (10.03.2017).
- European Commission < http://enrd.ec.europa.eu/policy-in-action/rural-development-policy-overview/introduction_en> (13.03.2017).
- European Commission, Agriculture and rural development < http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-631_en.htm> (15.03.2017).

European Commission, Consultation on modernising and simplifying the common agricultural policy (CAP) < http://ec.europa.eu/agriculture/consultations/cap-modernising/2017_en> (15.03.2017).

European Commission, The Common Agricultural Policy: A story to be continued, Lüksemburg: Publications Office of the European Union < http://ec.europa.eu/agriculture/50-years-of-cap/files/history/history_book_lr_en.pdf > (15.03.2017).

European Commission < <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1403549355617&uri=CELEX:32013R1305> > (15.03.2017).

European Commission, Agriculture and rural development <http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-previous/2007-2013_en > (17.03.2017).

European Commission, The future of rural society < http://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-history/crisis-years-1980s/com88-501_en.pdf > (20.03.2017).

European Commission, Regional policy, <http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/funds/ispa/ispa_en.htm > (24.04.2017).

European Commission < https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2014/20140919-csp-turkey.pdf > (29.09.2017).

European Commission (2017); Agriculture- The EU's common agricultural policy (CAP): for our food, for our countryside, for our environment, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.

European Parliament < <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2010-0051+0+DOC+XML+V0//EN> > (15.03.2017).

European Union <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32005R290> > (17.03.2017).

European Union <<https://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/enrd-booklet-2014-2020-en.pdf> > (18.03.2017).

European Union <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:e50004> > (20.04.2017).

European Union <<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:210:0082:0093:EN:PDF> > (14.09.2017).

Eurostat Statistics Explained <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Territorial_typologies#Urban-rural_typology_for_NUTS_level_3_regions_.E2.80.94_a_regional_typology > (10.03.2017).

- Eurostat Statistics Explained <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.Php/The_EU_in_the_world_-_agriculture%2c_forestry_and_fisheries> (12.03.2017).
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, IPARD (Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı) 2007-2013 < <https://tkdk.gov.tr/Ipard/IpardProgrami> > (12.12.2016).
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, IPARD (Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı) 2014-2020 < <https://tkdk.gov.tr/Ipard/IpardProgrami> > (12.12.2016).
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Stratejik Plan 2013-2017, <<http://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/Stratejik%20Plan%202013-2017.pdf>> (24.07.2017).
- Güder, G., “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Değişim Eğilimleri”, Tarım Haftası 2003 Sempozyumu, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası AB Genişleme Sürecinde Türkiye “Tarım ve Kırsal Kalkınma Politikaları”, Ankara, 2003, ss.144-170.
- Gülçubuk, B., “Avrupa Birliği ve Dünya’da Kırsal Kalkınmada Ortaya Çıkan Yeni Yönelimler ve Türkiye’nin Uyum Sürecindeki Yaklaşımları”, Tekgıda-İş Dergisi, Tekgıda-İş Sendikası Yayın Organı, Sayı:96, Nisan 2006, ss. 9-24.
- Gülçubuk, B., “Kırsal Kalkınma Politikaları ve Yönetişim”, 7. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Kırsal Kalkınma Politikasının Yönetişimi, Tepav, Matsa Basımevi, Ankara, 2013, ss.45-54.
- Güresinli, C. N., (2015), “Avrupa Birliği ve Türkiye Tarımsal Destekleme Politikaları ve Yapısal Politikalarının Tarihi Gelişiminin Değerlendirilmesi”, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, AB Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Gürlük, S., “Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma”, Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, 2001, C: 19, sa: 4, ss. 12-13 < <http://docplayer.biz.tr/7685884-Dunyada-ve-turkiye-de-kirsal-kalkinma-politikalari-ve-surdurulebilir-kalkinma-serkan-gurluk-1.html> > (07.12.2016).
- İntechopen < <http://cdn.intechopen.com/pdfs-wm/37557.pdf> > (04.12.2016).
- IPARD Programı Yönetim Otoritesi, <<https://ipard.tarim.gov.tr/default>> (14.01.2019).

- Kaya A., vd., (2012), Avrupa Birliği'ne Giriş, Tarih, Kurumlar ve Politikalar, (2.Genişletilmiş Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Keskin, Berkay, Demirbaş, Nevin, “Türkiye’de Kanatlı Eti Sektöründe Ortaya Çıkan Gelişmeler: Sorunlar ve Öneriler “, Dergipark, 2012/26, (1), 117-130, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/154165>; 05.05.2019.
- Koç, Ayhan, “Türkiye’ de Kırsal Kalkınmanın Yeni Boyutları: 'LEADER Yaklaşımı' ve Kırsal Kalkınma Fonlarının Genişletilmiş Merkezi Olmayan Sistemde Yönetimi”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 23 Sayı 2 Nisan 2014, s. 49-78.
- Kolukırcık, C., (2010), “AB Kırsal Kalkınma Politikaları, Fonları ve Türkiye'nin Yararlanma Olanakları”, (Yüksek Lisans Tezi), Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tekirdağ.
- Mor, B.; (2015), “Türkiye-AB Mali İşbirliği Kapsamında Fon Sağlanan Kurumsal ve Yasal Uyum Çalışmalarının Türk Tarım Politikalarına Katkısının Değerlendirilmesi”, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, AB Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Nergiz F.H., (2007), “Türkiye'nin Avrupa Birliği ortak tarım politikasına uyum süreci” , (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Örs, A.; (2013), “Konya İli Mevlana Kalkınma Ajansı Kırsal Kalkınma Desteklerinin Değerlendirilmesi” , (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye.
- Resmi Gazete (21 Şubat 2015 tarih ve 29274 sayılı) , UKKS (Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi) 2014-2020 <<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150221-12.htm> >
- Resmi Gazete (25 Şubat 2008 tarih ve 26526 sayılı), 5648 sayılı Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun <<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070518-2.htm> >

Resmi Gazete (8 Eylül 2016 tarih ve 29825 sayılı), Kırsal Kalkınma Programı Yönetim Otoritesinin Görevleri ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik < <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160908-10.htm> >

Şerefioğlu, C. , (2009), “Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü -2007-2013 Yılları Arasında Ülkemizde Uygulanacak Olan IPARD Kırsal Kalkınma Programındaki Yeri, Önemi ve Beklenen Gelişmeler”, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.

Tağa, Ö., (2016), “AB Fonların ve AB Kırsal Kalkınma Politikasının Türkiye Hayvancılık Sektörüne Etkileri” , (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, “Türk Tarım Sektörünün Avrupa Birliği Sürecinde İncelenmesi (Tarım ve Kırsal Kalkınma Faslı)”, Ağustos 2008, Ankara <<http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Belgeler/AB%20UYUM/Yayinlarimiz/Turk%20Tarim%20Sektörünün%20AB%20Sürecinde%20İncelenmesi.pdf> > 12.03.2017.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (TKB), (2005) Türkiye’de Tarım, Erzurum.

T.C. AB Resmi Web Sitesi < http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/publications/tr/09_0205_IPA-Br_148x210_INH_gp.pdf > (19.03.2017).

T.C.Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi Web Sitesi < https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf>; (12.09.2017).

T.C.Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi Web Sitesi < http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf >; 27.07.2017

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi Web Sitesi < https://www.ab.gov.tr/files/rehber/08_rehber.pdf > (27.09.2017).

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Resmi Web Sitesi, Kırsal Kalkınma Projeleri, < <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Kirsal-Kalkinma/Projeler> > (15.08.2017).

- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Resmi Web Sitesi Tarım Reformu Genel Müdürlüğü < http://www.tarim.gov.tr/TRGM/Duyuru/262/Kkydp-Ekonomik-Yatirimlar-10-Etap-Tebliğ-No-2015_16 > (15.08.2017).
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara.
- T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Resmi Web Sitesi < <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2892,ipa4trpdf.pdf?0> > (13.09.2017).
- T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı(TKB), 2010, Kırsal Kalkınma Planı 2010-2013, Ankara.
- T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, IPARD (Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı) 2007-2013, <https://tkdk.gov.tr/Ipard/IpardProgrami> (12.12.2016).
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Bilgi Merkezi, TKDK Verileri, <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/TKDK.pdf> (12.01.2019).
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019, Kurum İçi Elde Edilen Veri.
- T.C. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), <https://www.tdkd.gov.tr/Content/File/Mevzuat/KurulusKanunu.pdf>; (27.07.2017).
- T.C. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Resmi Web Sitesi < <https://tkdk.gov.tr/Duyuru/ipard-i-programi-basariyla-tamamlandi-1283> > (13.08.2017).
- T.C. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Resmi Web Sitesi < <https://www.tdkd.gov.tr/Mevzuat> > (24.02.2019).
- T.C. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Resmi Web Sitesi < <https://www.tdkd.gov.tr/ProjeIslemleri/CagriIlanArsiv> > (14.01.2019).
- T.C. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Resmi Web Sitesi < <https://www.tdkd.gov.tr/ProjeIslemleri/ImzalanenSozlesmeler> > (14.01.2019).
- T.C. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Resmi Web Sitesi <<https://malatya.tdkd.gov.tr/Duyuru.aspx?Id=13731> >, (14.01.2019).

- T.C. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Hatay İl Koordinatörlüğü (2010), Doğrudan Faaliyet Mali Destek Programı “AB Üyesi Ülkelerin SAPARD Deneyimlerinin Paylaşılması” Raporu, Hatay.
- Tezcan, N. K., (2015), “AB ve Türkiye’deki Tarımsal Destekleme Politikaları (AB Sisteminin Türkiye’ye Uygulanabilirliği)”, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, AB Uzmanlık Tezi, Ankara.
- TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, “Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı’nın Yeniden Yapılandırılması”, Haber Bülteni, s.73-74, sy.30, Ankara, 2004, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/ebcc77dc72360d0_ek.pdf?dergi=137 ; 06.06.2017.
- TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, “Hayvancılık Raporu 2018”, http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=29946&tipi=17&sube=0; 05.05.2019.
- TOZAK, E., (2017), “Avrupa Birliği’ne Uyum Süreci ve Türkiye’deki Kırsal Kalkınma Etkileşimi: 3 Ekim 2005 Sonrası Manisa Bölgesinin Kırsal Kalkınma Analizi”, (Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Manisa, Türkiye.
- ULUSOY, A. Sadi., “AB’ne Adaylık Sürecinde AB ve Türkiye Tarım Politikaları: Öncelikler-Farklılıklar-Çelişkiler”, Tarım Haftası 2003 Sempozyumu, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası AB Genişleme Sürecinde Türkiye “Tarım ve Kırsal Kalkınma Politikaları”, Ankara, 2003, ss.183-204.
- UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) Türkiye http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/operations/projects/poverty_reduction/Ardahan-Kars-Artvin.html; 14.08.2017.
- Uzunpınar, A. , (2008), “Katılım Öncesi AB Kırsal Kalkınma Politikası ve Türkiye’ de Uygulanacak IPARD Programı Kapsamında Proje Hazırlama, Değerlendirme ve Seçim Süreci”, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, AB Uzmanlık Tezi, Ankara.

- Yaşar, D., (2016), “Kırsal Kalkınmada Kırsal Kalkınma Projelerinin Rolü: Sivas-Erzincan Örneği”, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Sivas.
- Yıldırım, A.; (2016), “IPARD Programı Kapsamındaki Hibelerin Etkinliğinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma: Erzurum, Kars ve Ağrı İlleri Örneği”, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Yıldız, Habib; Yardımcıoğlu, Fatih, “Türkiye’ye Yönelik Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Aday Ülkelerle Karşılaştırılması”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2005/6, (2), 75-106, <https://www.academia.edu> , (21.04.2017).
- Yılık, M.M., (2011), “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Uyumu Açısından Kırsal Kalkınma Bileşeninin Önemi ve Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu’nun Rolü”, (Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı/Kamu Yönetimi Bilim Dalı, Karaman.